د پښتو هنري ادبیاتو
د کره کتنې لنډه تاریخچه

Ketabton.com

لیکوال: عبدالخالق رشید

۱۳۹۴ لمریز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

دپښتو هنري ادبياتو دکره کتنې

لنډه تاريخچه

ليکوال:

عبدالخالق رشيد

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: دپښتو هنري ادبیاتو د کره کتنې لنډه تاریخچه

لیکـــوال: عبدالخالق رشید (پي اچ ډي)

خپروندی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنگي څانگه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ډیزاین: ضیاء ساپی

پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

لومړی چاپ: د افغانستان دلیکوالو ټولنه ۱۳۷۰/ ۱۹۹۲ کال

دویم چاپ: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۱۱۲)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

س. شپون ته !

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سرلیک **مخ**

دویم چاپ او ددغه کتاب.. ۱
تقریظ ۵
سریزه.. ۱۱
لومړی څپرکې:
په پښتو منځني ادبي بهیرکې دکره کتنې حالت ته یونظر........................... ۲۴
دویم څپرکې:
دپښتواوسنۍ کره کتنې پیلامه (د روانې پیړۍ لومړی نمایي)................... ۵۴
دریم څپرکې :
پښتو معاصره کره کتنه د ودې په لور.. ۷۲
څلورم څپرکې :
دانقلابي کره کتنې پیل... ۱۱۲
نتیجه :.. ۱۴۶
ماخذونه.. ۱۴۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) کال په پيل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهير کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ کې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحريك په ياده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهير کې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينګ هوډ کړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير کې يې يو بل سره مرسته او ملګرتيا کړې او دا فرهنګي بهير يې بريالى کړى، د زړه له کومې مننه کوي او کور ودانې ورته وايي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم چا پ
او ددغه کتاب پر تراخه برخليک يوڅوکرښې

دغه لنډکی ځيړنه زما دماستری تيـزس و، د اسـتاد روهــي روح يــې ښـاده ترلارښونه لاندې مې وليکه ، په کومه ورځ چې ما له ده سره په دغه اړه خپلــه مشورتې ناسته درلوده ، نويوه هيله مې دا ترې وکړه چې استاده اوس موږ پــه داسې يوه حالت کې يو چې هرڅه ته ديوه تصادف په ســترګه ګــورو اوهرڅــه راته تصادف ښکاري ، هرڅوک چې هرڅه وليکي ، هغه منواوسرورته ښــوروو ، خوزما هيله داده چې په دغه سخت حالت کې هم پرما زړه ونه ســيځې اوپــه خپل انتقادی ليد سره مې لارښونه کړې . داچی زه نن دلته له کابل پوهنتــون څخه علومو اکاډيمی ته پرتاپسې دلارښونې لپاره راغلم ، ددې مانا داده چي ما ځانته له تاپرته بل لارښود ونه موند اونه مې باورو چې ما به لارښونه کړای شي.
ده راته وخندل او په مهربانه ژبه يې راته کړه : لکه چی انتقاد له همدغه ځايه پيل شو، هغه مهربانه استاد لاهم راته موسکی وچې خپل لومړنی ځــواب يــې داسې راکړ: پام به دې وي چی دپخوانيوهغه خبرې چی په علمی تيوری نه وي برابرې ، او ياهم د ادب په علمي مانا سم نــه پوهيــدل هغــه بــه نــه را بانــدې تاييدوې نوره څه ستونزه نه لرم... د استاد روهی پــه خبــره زه ورســيدم ، مــا دخپلې ليکنې په ځينوبرخوپه تيره په پخوانۍ دوره کې يوځای ځان په هوايی وياړونوپورې تړلی و خو دپانۍ په کنج کې يې را ته وليکل چی : «هوايی خبرې به نه کوې لطفآ په سند وغړيږه»...
ما داليکنه بشپړه کړه ، دفاع مې هم سره له دي چې ارواښاد ډاکترصاحب زيور لږراته په قهرو چی ولې مې له پوهنتون څخه د باندې لارښود استاد غوره کړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

، ترې وکړه ، ارواښاد جاوید اودمعاصرتاریخ پوهاند هاشمي صاحب هم په دغه غونډه کې حاضرول ...
څوکاله بیا داکیسه همداسې پاتې شوه ، یومهال زموږ مشراکبرکرکر چې دلیکوالو داتحادیی مرستیال وپه خپل طنزي اندازکې ترغوږ راتیره کړه چې « موږد هرچا ، هرډول آثارچا پوو ... هغه اثردې چې روهي صاحب یې صفت کوي راوړه ، زه یې درته چاپوم ... » ، بیامې هغه ته ورکړ، هغوی دوروستی نظرپه لامل ځینوپوهانو ته استولی و چې ویې ګوري اوخپل نظر پرې ولیکي، یوله دغو پوهانو څخه الهام صاحب و، چې ډیره موده یې له ځان سره ساتلی و ، په کوم سیمنارکې سره مخامخ شو چې راته ویې ویل چې کاردښه کاردی خو زما له آثارو څخه دی یادونه نه ده کړې ، یوځل راشه چې سره وغږیږو . زه ورغلم له هغه سره مې خبرې وکړې ګیله یې هم هغه وه خو ما ورته وویل چې له لیکنو مې دې ګته اخیستی ده . یوه دوې ورځې وروسته کرکرصاحب او باجوړي صاحب راته وویل چې چاپ ته تیاردی لعل پاچا آزمون به یې د اهتمام چارو ته وګمارو. کتاب چاپ ته ولاړ ، حالات داندیښنې وړښکاریدل ، ۱۳۷۰کال هم په دویمه نمايي ور اوښتی و چې کتاب دکرګرصاحب او آزمون له برکته چاپ شو خوترڅو چې له مطبعی اتحادیی ته رارسیده کال پای ته ورسید، حالاتو بدلون وموند کابل په ویرواښت، خودومره مې واوریدل له مطبعې راوړل شوی او دلیکوالو داتحادیی به کوم ګدام کې پروت دی ...
د ۱۳۷۱ اوړی و، جنګونو زور اخیستی و، ټولې دولتي اداري تنظیمونو چلولې ، مجاهدین نه وو تیارنا بغه ګان وو، په هرڅه دوی پوهیدل چا ځان وزیرکړ، چا ځان معین کړ، داسې چې له موږیی هم لاره ورکه کړه دوی هم په خپلوکې سره لاس او ګریوان شول ، موږ هم دي ته سترګې په لاره وو چې نن به حالت سمیږی او سبا چې تراوسه مو نه نن نن شو اونه سبا سبا ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکابل په همدغه برګ غوبل کې مې واوریدل چی استاد واصف باختړي په هغو سختو حالاتو کې هم انجمن ته راځي اوهلته ناست وي ، که کوم څـوک خپلـه لاره دانجمن (شهرنو) په لورورغلطه کړي نو بیا ورسره ناسـت وي اوورځ پـه همدغه دړدنګ سره تیروي ... له ماسره هم دهغه دلیدو هیلـه وه چـی بایـد یوځل دی اونوریاران وګورم چې داسې فکرونه کړي چې ګواکي هرڅه تـه مـو شا کړه او ټولې هیلې نورې پای ته رسیدلې دي ... ، انجمن ته ورغلم ، هغه مې ولید ، کرګر صاحب مې ولید ، له یوه اوږده ځنده وروسته مې له دوی پوښـتنه وکړه چی غواړم یوڅو جلده کتابونه می واخلم کیدای شی کـه نـه ؟ دواړو لـه لاسه ونیوم چی هله زرکړه ، راځه چی همـدااوس هـم دیګونـه پـه همـدغو کتابوپخیږي ، باورمو نه شی چی پاتې به وي ، موږ زرهغې کوټې ته ورغلو چـی هلته دانجمن چاپ شوي کتابو پراته وو ، په یوه کنج کې می دخپل کتاب (دغه کتاب) یوه برخه وموندده ، هغه مې راواخیسته ، په لاس کې مې وه چې په دغه شیبه کې یوځوان پنجشیري مجاهد چی برګ جمپریی اغوسـتی و پـه دروازه کې تر باختري اوکرصاحب را دمخه شو ، ما فکروکړ چی اوس به ماته وایی چی دا کتابونه یونه سی دولتی شتمنی ده ، موږ دهمدغو دساتنی لپاره ناست یو... خوهغه زما دتصور برعکس راغږ کړ : اندیوال یک قوده برای مـام بتـې ... نـان پوخته می کنیم ... زه حیران شوم چی اوس د چا کتاب ورکړم ، خپل کتابونـه مې په لاس کې وو ، هغه چی تر قوده هم زیات وو دبل چـا د کتـاب د ورکـړې جرآت مې ونه کړ ، دخپلو ټولو کتابو قوده مـې ورکـړه، اسـتاد بـاختری غـږ راباندې وکړ چی له دغو نورو کتابو یې ورکړه خپل دې ځانته درسره واخلـه ... خو ما داجرآت ونه کړ چی دبل چا کتابونه دی مجاهدجان ته ورکړم ، ځکه مې خپل ورکړل ، باختری صاحب حیران حیران راته وکتل ، سترګی یې له اوښکو را ډکې شوې او ما یوڅه نور کتابونه چې هلته پاتې وو له ځان سره راواخیستل او راووتو ، ومولید چی هغه ځوان پرهغه قوده باندې اوربل کړی و، موږ تـرې را

(c) ketabton.com: The Digital Library

روان شو، په پخوانیو کفن کشانو باندې موشکر ویوست اوله هغې ورځــې بیــا ترننه مورې دری واړه له یوه اوبله سره ورک شو اوورک یو . او داوه ددغې لنــډې خیړنی دومره اوږده کیسه ...

دګران یون دکورودان وي په کال کې مې یوځل پوښتنه کوي ، پــه دې ورځــو کې یې هم دپوښتې په ترخ کې را ته وویل چې کتابونه چــاپوي ، هرڅــه چــې تیارلرم باید ورویې لیږم . ځکه مې هوډ وکړ چي دغــه نــا څیــزه لیکنــه چــي دخلکو په خبره دپخواني چا پ په اندول مې یوڅه رنګ روغن هم ورکړی و او درک مې کړه چې ډیر زوړ شوي هم نه دی نوځکه مې دغه څــو کرښــې پــرې وکښلې او یون صاحب ته مې ورکړچې له مرستې یې منندوی یم.

هیله من چي دکره کتنې لوستونکي او زده کونکي به ګته ترې واخلي او په لوستلو به یې د سترېا احساس ونه کړي ځکه چی دغه څیړنــه ترډیــره حــده درسي بڼه لري اوباوردی چې ځوانو ادب او پښتو پوهانو ته بــه د دوی دلوړتیــا په لارکې دیوې زینې ځای ونیولای شي .

پـه درنښت

عبدالخالق رشید

نوی ډیلی ــ نهرو پوهنتون

د ۲۰۱۶ کال د دفبروری ۱۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

داکادیمیسین کاندید محمدصدیق روهي تقریظ

دموضوع ارزښت اونوښت :

بدیعی ادب ، په هنري ایماژونوکې دټولنیز شعور انعکاس دی اوادبی کره کتنــه دهمدغه ټولنیزشعور انعکاس ښکلاییز، فني اوفکري اړخونه تربحــث لانــدې نیسي .
په ځو وروستیوکلونوکې دپښتوادبي کره کتنې په میتودیــک اوسیســتماتیک ډول دهنري ادبیاتو دلارښونې اولیرلید (دورنمــا) دټــاکلو وظیفــه پــه غــاړه اخیستې ده . سره له دې ، باید وویل شي چې ادبي کره کتنه معاصره پدیده نه ده ،دپښتو ژبې کلاسیکوشاعرانواوادیبانو له پخوا زمــانو ځخــه پــه ادب کــې دابتذال او ارزان خوښــونې پرضــد مبــارزه کــړې ده. دپښــتونومیالي شــاعر خوشحال خان خټک له یوې خوا دشعرتربیتې او معرفتي وظیفې په ښه توګــه پیژندلې وې او له بلې خوایې پرهغــه بــې خونــده اوغیرفنــي ســبک بانــدې انتقادکاوه چې دشعرایستتیکي اړخ یې په پام کې نه و نیولی ،په همــدې ډول دپښتویوشمیرکلاسیکو شاعرانو اوادب پیژندونکو دښــه اوبــد شــعردپیژندلو دپاره له ځان سره معیارونه درلودل . دمعاصروهنري ادبیاتو لــه پیلیــدو ســره ادبي کره کتنې هم په نوې بڼه تبارز وکړ ، پــه تیــره دثــوردملي دموکراتیــک انقلاب په بریالیتوب سره دادبي کره کتنې دپــاره سیســتماتیک اومیتودیــک فعالیتونه پیل شول. تر اوسه پورې په پښتو ژبه کې دادبي کره کتنې تاریخچه نه وه لیکل شوې ، خالق رشید دموضوع داهمیت په درکولو ســره پــه ابتکــار لاس پورې کړ اودلومړي ځل دپاره یې دغه موضوع په منسجمه توګه وڅیړله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکتا ب معرفي :

کتاب دتيزس ليکنې دمتداولو نورمونوپه اساس په يـوې سـريزې سـره پيـل کيږي ،چې په هغې کې دادبــي کــره کتنــې پرماهيــت ، ارزښــت ، وظيفــو او ميتودلوجۍ باندې په مفصله توګه بحث شوی دی .
په سريزه کې دکره کتې تاريخي پس منظراوپه مختلفو دوروکې دنقدمعيارونه هم څيړل شوي دي .
دتيسيس ليکونکی ادبی کره کتنې ته دعلم په نظرګوري ، ځکه چې کره کتنه هم دنوروعلومويه شان ځانته دڅيړنې ميتود اوټاکلي مقولې لري خو په عــين زمان کې کره کتنه دنورو مثبتوعلوموسره توپيرهم لــري ځکــه چــې دهغــې موازين اواصول دټولو کره کتونکو له خوا په مطلق ډول نه دي منل شوي اولــه يوه ادبي مکتب څخه تربل ادبي مکتب پورې دکره کتنــې اصــول اومعيارونــه توپيرپيداکوي . ليکوال په پای کې په دې خبره استنادکوي چې : « په هرحــال په ادبي کره کتنه کې اصول اوموازين شته چې کولای شو هغه دنسبي احکامو په برخه کې معرفي اواستنباط کړو نه په قطعي اومطلقواحکاموسره »
ليکوال په سريزه کې دادبي کره کتنې عمده مسايلو ته عبوري کتنه کــړې ده اوخپل دريځ يې هم څرګندکړی دی ، طبعيی ده چې په سريزه کې دادبي کره کتنې پرمسايلو او تيورګانو باندې مفصل بحث نشي کيــدای ، ليکــوال يــوازې عمده اومبرم مسايل تحليل کړي دي .
لومړی څپرکې ، په پښتو منځني ادبي بهيرکې دکره کتنې حالت ته وقف شوی دی ، ليکوال په لومړي سر کې د « منځني ادبي بهير » اصطلاح تعريــف کړيــده ،خو څرنګه چې ادبي مورخانو لکه پوهاند حبيبي او پوهاند رښتين په قول يې استنادکړی اوددغه ويش دتوجيه دپاره يې زيارايستلی دی . امــاپخوا لــه دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ليکوال دمنځني ادبي بهيردکره کتنې وضع شرح کړي ، دادبياتو لرغـونې دورې ته يې هم يوه کتنه کړې ده . خالق رشيد د « دزرينې ځانگې » دمولف له دغه نظرسره تريوحده موافقه ښوولې چې وايی :

« په پښتوکې ادبي نقدزوړاولرغونی دی ، لومړنی څېړنــې پــه دريمــه هجــري پيړۍ کې ابومحمدهاشم ابن زيد سرواني رانښلولې او پــه خپــل نــامتو اثــر « سالووړمه » کې يې دعربي اشعارودفصاحت اوبلاغت بيان وکړ »

څرنگه چې د (سالووړمه) زموږ په لاس کې نشته، په دقيق ډول نه شو ويلای چې په نوموړي کتاب کې به د (قرض الشعر) په باب څه ډول مطالب بيان شوي وي . په هرصورت ،دايوه احتمالي فرضيه ده ، ما دليکوال څخه وپوښــتل چــې ابومحمدهاشم خو يوازې دفصاحت اوبلاغت اصول بيان کړي دي . دانوله ادبــي کره کتنې سره څه اړيکه لري. ده په ځــواب کــې وويــل چــې : « دفصــاحت اوبلاغت اصول هم په حقيقت کې دادبي معيارونو او موازينوبيان دی اوله ادبي کره کتنې سره نژدې اومستقيمې اړيکې لري ، همدارنگــه د ســليمان مــاکو (تذکره الاوليا) هم دځينوشعرونوپه باب ځينې څرگندونې لري اوله همدې امله دادبي کره کتنې په پس منظرکې دغوپورتنيوآثاروته يوڅه اشاره غوندې شوې ده ،چې يادول يې په هرصورت له نه يادولو څه غوره ښــکاري ، پــه دې کــې شک نشته ،هغه څه چې د (منځني ادبي بهير) په نامه يادشوي دي دادبي کره کتنې ډگرته مشخص مواد وړاندې کولای شي . په دغه دوره کې کــه څــه هــم دادبي نقد په باب دکوم ځانگړي اثريادونه نه ده راغلــې خــو ادب پيژنــدونکو شاعرانو کله کله دنورو همقطارانو داشعارو په باب قضاوتونه کــړي دي ، خــالق رشيد په دغه برخه کې ډيره په زړه پورې څيړنه کړې ده چې دادب پيژنــدنې په برخه کې يې يوه ښه اضافه گڼلی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکي کې ، دپښتو اوسنی کره کتنې پیلامــه تربحــث لانــدې نیســـي ، لیکوال په نظراوسنۍ کره کتنه له معاصرادب ســره پیــل کیــږي ، ده راحــت زاخیلي دپښتو داوسنۍ ادبي کره کتنې پیلونکی بللی دی اود خپل نظرداثبات لپاره له لوستونکی څخه غوښتنه کوي چې دافغان په جریده کې د (ستړې مه شې) تر سرلیک لاندې دهغو لیکنوته رجوع وکــړي . پــه دې لړکـــې لیکـــوال دغلام محې الدین افغان نوم د اوسنۍ کره کتنې دبنسټ ایښودونکي پــه ډلــه کې راوړي . اودافغان دادبي کره کتنې بیلګې یې راوړې دي . وروسته لیکوال د (پښتون) اخبار اوطلــوع افغــان دځینولیکوالــو لکــه عبــدالاکبرخان اکبــر اوعبدالحی حبیبي نومونه یادوي چې دکره کتنې په تعمیم کې یـــې خدمتونــه کړي دي .

په دریم څپرکي کې لیکوال دپښتو معاصرې کره کتنې د ودې اوانکشــاف پــه باره کې بحث کوي ، په افغانستان کې دغه دوره دپوهاند حبیبي دوینااله مخې له (۱۳۱۰ ش) څخه راپیل کیږي ، په لره پښتونخواکې دکره کتنې په وده کـــې دایازداودزي، دوست محمدکامل ،تقویم الحق کاکاخیل ، حافظ محمدادریس ، قلندرمومند، همیش خلیل ،سیدرسول رســا، مولینــا عبدالقادراومحمـــداعظم نومونه دخاصې یادونې وړګڼل شوي ، وروسته په بره پښـــتونخوا کـــې ددغـــې دورې دنامتوکره کتونکو الفت ،بینوا ،رښتین ، خادم ،شپون ، روهي ،اونیـــازي (تړي) لیکنې تربحث لاندې نیسي اوددغولیکنو په هنداره کې دادبي نقدڅیره ګوري ،خالق رشید ددغو لیکنو دتشریح وخت کې بې طرفه نندارچي نــه دی ، بلکي پخپله کره کتنې کې هم په انتقادي توګه تحلیلوي ، دتیسیس دغه برخه لکه څومره چې جالبه ده ، هماغومره عکس العمل پارونکې هم ده ځکــه چـــې دلته یوشمیر لیکوال اومخلصان، پیروان ،اوخپلوان ښایی دخالق رشیدقضاوت کافي ونه ګڼي ، اماداثرلیکونکی زیارباسي چې دمشخصواسنادو او شـــواهدوپه راوړلو سره خپله خبره پرچوکۍ کینوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم څپرکی ،دانقلابي ادبي کـره کتنــې دپیــل اوانکشــاف پــه بــاره کــې دی،دلیکوال په نظرپه عقیده له انقلاب ځخه وروسته راپدیخوا ادبي کره کتنې هم نوې تګلاره ،غوره کړه، په تیره دتعهداوپیغام مساله دنورو ادبي پدیدو پــه لومړۍ لیکه کې ودریده، خالق رشید په دغه څپرکي کې دکره کتنې نــا متــو استازي معرفي کړي ،اودهغودلیکنوبیلګې یې راوړې دي ،همدارنګه دادبي کره کتنې په انکشاف اوپرمختیا کې د ا.ج . دلیکوالواتحادیې ونډه هم ستایل شوې ده.

په وروستۍ پانه کې دڅېړنې نتیجه بیان شوې ده ، دنتیجې په برخه کې بایــد ووایوچې : هغه دلنډیزپه توګه نه ده راغلې بلکې ارمانیز اودورنمایی بڼه لري .

دتیسیس ارزیابي :

۱- دمحتوا له پلوه : دالومړی ځل دی چې دپښتوادبي کره کتنې تاریخچه دیوه ځانګړي اثرپه بڼه لیکل کیږي . له دې امله دپوهنمل خالق رشید دغه اثر پــه ادب پیژندنه کې خاص مقام لري اوکولای شو چې په خپله نوع کې یې بکراثــر وبولو.

پوهنمل رشید دخپل تیسیس دبشپړولو دپاره خواره واره منابع کتلې اوپه دې برخه کې یې ډیرزیارایستلی دی . تیسس لکه څنګه چې توقع کیــږي دیــوې علمي تیورۍ په واسطه رهبري شوی دی . لیکوال دادبي بهیردمسیردپیژندنې دپاره دټولنیزو ، اقتصادي جوړښتونوپه لوی چوکاټ کې دملي ادبیاتوځانګړنې اونسبي خپلواکي هم په پام کې نیولې دي ،ددغسې مهمې پــروژې دبشــپړتیا دپاره لیکوال زیات وخت ته اړتیا درلوده خوداسې ښــکاري چــې ده پرزمــان باندې بری موندلی اوډیرکارېې په لږ وخت کې سرته رسولی دی .

داثرشکل : دغه اثر دتیسیس لیکنې له متداولونورمونوســره تطــابق کــوي ، ډیزاین یې دتاریخي میتود په موازینوبرابرجوړشــوی دی . دتنقــیط اصــول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دماخذښودلو تکتیکونه یې معیاري دي ، په ژبه کې لفظي اومعنوي تعقیـد نـه لیدل کیږي . لیکوال ځای په ځای دحال له اقتضاً سره سم هنري ژبـه او ادبـي سبک هم استعمال کړي دي ،دتصنیف او تبویب معیارونه یې منطقي دي اویـا لږ ترلږه موَ لف زیارایستلی دی چې دتوجیه دپاره یې خپل دلایل وړاندې کړي .

ددغو یادونو په نتیجه کـې زه دخـالق رشـید دغـه اثرمثبـت ارزیـابي کـوم اودپښتوپه ادب پیژندنه کې یې یوممتع اوگټوراثربولم .

داکادیمسن کاندید

محمد صدیق روهي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

معاصرادبي بهیر دخپل پیچلي ماهیت درشل ته دهرې ورځې په تیریدو سره نورهم ورنژدې کیږي ، که چیرې همدغه مطلب ته دعلمي اوهنري میتود اوایجاد په رڼاکې ښه څیرشو ، په دغه اړه به دمنښت یوې پایلې ته ورسیږو که نه ؟ نن سبا په معاصر ادبي بهیرکې دڅیړنې اوتخلیق دهغې طرحې اړتیا ډیره محسوسیږي، چې دهغې پربنسټ باید په همدغه پیچلي ادبي بهیراوادبي پدیدو کره توب ته زیاته پاملرنه وشي ، ما ناداچې د وړتیا پوړۍ یې باید دیوې رښتیني او علمي کره کتنې په رڼاکې په ډاګه شي. همداده چې دا پروسه په خپل وارعلمي قضاوت اودعلمي میتودلوژۍ اصولو اوپرنسیپونو ته اړتیا لري چې باید په منظم اودوامداره توګه کارورته وشي. دغه علمي میتودلوژي کیدای شي کره کتنه واوسي.کره کتنه دادبي چاڼ لپاره یوبرلاسی علم دی چې دتاریخ په اوږدو لکه نورمعقول علوم د بیلابیلو عواملو له امله دخلکو اوڅیړونکو له پامه په شعوري او یاغیرشعوري توګه دیوه سستماتیک علم په توګه له پامه غورځول شوی و. ځکه په دغه علم کې تر هرڅه دمخه خبره پررښتیاوو او دهغو پرځرګندولو اوبرالا کولو باندې تړلې وه ، ادب چې ټولنیزې نیمګړتیاوې یې په هنري اوادبي قالبونو کې په ګوته کولې ،همداسې کره کونې هم دخپلې دنده له مخې کولای شول چې په دغه ټولنیزاوادبي بهیرکې خپله روزنیزه دنده اوانتقاد ته پاملرنه وکړي. اوس که مو ږ غواړو ددغه علم په تاریخي لید باندې خبرې کوو نودا ویلای شو چې کره کتنه دومره لرغوني علم دی لکه ادب اوایجاد ، دلرغوني یونان په ادبي بهیرکې ددغه علم څرک ترمیلاد مخکې په (۶) پیړۍ (*) لګیږي ، خودا ددې مانا نه لري چې دغه علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

به هلته هم په معاصرمفهوم او ځانګړنو سره و .ځکه علمي کره کتنه په اوسنۍ مانااومفهوم له اتلسمي ميلادی پيړۍ را په دیخوا دنورو علومو لکه « ژبپوهنې ، توکم پوهنې ، روانپوهنې اونوروپه څيرديوه خپلواک علم په توګه راوپړکيده او پوهانوسيستماتيکه پاملرنه ورته وکړه .چې پای کې بيلابيلـــې کـــړنلارې او ښوونځي په کې رامنځ ته شول » (۱)

په دعه اړه داهم ويل شوي چې : « کرتيکوس دننۍ نقد په مانا دلـومړي ځـل لپاره دارسطو اوکوانتلين دبلاغت علم دپوهانو له خوا کارول شوی دی » (۲)

پوهان داخبره مني او وايي چې هرعلم ديوې ټاکلي ټولنيزې اړتيـا لـه مخـې رامنځ ته کيږي ، وده کوي ،او په پای کې د ودې لوړو پوړيو تــه رســيږي. کــه چيرې دادبي کره کتنې تاريخچې ته په دقيقه توګه پاملرنه وکړو، نو داپوښـــتنه خامخا رامنځ ته کيږي چې آيادا اوسنۍ کره کتنه به هم هغسې کره کتنـــه وي لکه د اتلسمې پيړۍ هغه ، په دغه اړه ځواب ګردسره منفي دی،

(*) شوقی ضعيف په دغه اړه ليکي : « ځکه ترميلاد نه سپاړس پيړۍ دمخه وينو چې يونانی شعر په پراخه توګه پرمخ ځي ، تمثيلي شعر رامنځ ته کيږی اودهغه مشهورشاعران راڅرګنديږي، موږ تــه ددې هنــر پيدايښــت او د دوی پــه اخترونوکې دهغه په بدلون باندې خبره مهمه نده بلکي موږ ته دهغو مسابقو پيژندل اهميت لري چې له دې هنر سره ملګرې وې اود کره کتنې د ډولونو يوډول ګڼل کيدې ... » (ژوندون مجله ، ۱۳۶۲کال ، ۱ ګڼه ، ۱۱مــخ) . پــه دغــه اړه موبايد په پام کې وي

چې په نوموړي مقاله د ۶ پيړۍ پرځان ۱۶ ليکل شوي چې سم نه بريښي .

(۱) عرفان مجله ، ۱۳۶۳ کال ، ۸ګڼه ، ۴۱ مخ .

(۲) محمد رحيم الهام ، تيوری های ادبي ونقد ادبي ، پوهنتون کابل ، ۱۳۵۷ (۶۱)

ځکه چې کره کتنه داوسني بشريت له معنوی اوروحي ژوند يا په بله مانا ادبي ذوق سره تړاولري اودهغودتخليقي آثارو د ارزښت اواهميت ټاکلوپه برخه کې څيړنې کوي . ديوه ادبي اثرواقعي ځانګړتياوې هغه څه دي چې دهغه ادبي اثر اصلي اوهنري جوهراويازړی بلل کيږي چې دهمدغه علم په رڼاکې دهغه اثر له طبيعت سره سم ترڅيړنې لاندې نيول کيږي او ارزول کيږي ځکه نو پــه دغــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړه داویلای شو چې ، په معاصرادبی بهیرکې کره کتنه هغه لاربښود او روزنکی علم اومیتود دی چې دهغې په مرسته دیوه هیواد ملي ادبیات د ودې لوری نیسی اوپه خپل خلاق طبیعت سره یې لاربښونه کوي. کره کتنه په مجرده اوځانګړې توګه یوبې مانا اوبی ازربښته کالبد دی ، موږ دهغې اهمیت له هنري اوتخلیقي آثارو سره په رابطه کې ټاکلای شو ، په عین حال کې داهم باید په پام کې ولرو چې دغه علم دخپل طبیعت له مخې داسې علم دی چې دهغه په طبیعت کې هم علمي او هم هنري توکواوځانګړنو ځای نیولی دی ،یا په بله مانا دغه علم دوه ګونی طبیعت لري علمي اوهنري .

دکره کتنې علمي اړخ پرهغو پرنسیپونوباندې ولاړدی لکه چې یوعلم یې لري ، په دي مانا چې هرعلم ځانته ځانګړي مفاهیم ، مقولي اونومونې یا اصطلاحات لري چې ادبي کره کتنه هم نوموړي توکونه لري او ددغه علم بنسټیزي ستنې ورباندې ولاړې دي. کیدای شي په دغه اړه د هغو ځانګړو مفاهیمو یادونه هم وکړو چې دهغو له مخې د ادبي کره کتنې ژانرونه او ډولونه را منځ ته شوي دي. په دغه اړه به دا اړینه وي چې د کره کتنې په برخه کې دلاندې ټکو یادونه وکړو :

الف : علمی اصل دی چې هرعلم ځانته دڅیړنې خاص اصول لري یا په بله وینا ځانګړې تیوري لري . ادبي کره کتنه هم ځانګړي اصول او میتود لوژي لري چې ددغه علم څیړنې دهغو له مخې له ادبي آثاروسره په رابطه کې ترسره کیږي.

ب : دهرعلم دپایښت په اړخ کې یومهم علمي اصل اوعلمآ طرح شوی فکټ علمی استدلال دی یا په ساده وینا دهغه منطق دی چې پرهغه باندې د ژغورنې اودوام چترجوړوي . په هره کره کتنه کې دناقد اویا کره کتونکي رسالت له علمی تیوری سره یوځای د پیاوړي استدلال درلودل دي چې په عملي کره کتنه کې له هغه څخه کار اخیستل کیږي. دکره کتنې دنده کره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کول دي ، چې که دهغو لپاره نوموړي مهارتونه او اصول په پام کې ونــه نیســي داځرګنده ده چې دعلمي توب اړخ یې ترپوښتنې لاندې راځي .
دکره کتنې بل اړخ دهغې هنري اړخ دی ، دکره کتنې په هنــري طبیعــت کــې ترټولو مهمه مساله دتصویر یا انځورمساله ده ، تصویر یــا انځــور پــه خپلــه د انساني مهارت یوه پیچلې پروسه ده، په تیره بیا چې له هنري پدیدې او آثــارو سره دهغې داړتیا اوجوړتیا خبره رامنځ ته شي ، په دغه ترڅ کــې بیــا دیــوې اساسي پدیدې ځاي غوره کوي ځکه چې تخلیق له تصویره پرته نه وي اونه را منځ ته کیږي. همدغه تصویردی چې یواثردیــوې زمــاني مــودې لــه تیرولــو وروسته دشهکاردرجې ته رسوي اویا یې نه رسوي، ځکه نــو مــوږ انځــور یــا تصویر دکره کتنې په برخه کې ډیرساده توک نه شو بللای ، برعکس همدغــه اصل دی چې کره کتنې ته امتیاز ورکوي او دعلومو په برخه کې دغه علــم تــه دممتازعلم دریځ ورپه برخه کیږي ،چې نورعلوم دغه ځانګړتیا له ځان سره نه لري اونه یې په داسې دوه ګونی طبیعت سره پیژنو . انځور یا تصــویر پــه کــره کتنه کې معمولاً په یواړخیزډول تبارز کوي ، دبیلګې په توګه زه دلته د ګلزمان دیوې سندرې یوبیت راوړم ، کره کتونکي هڅه کوي چې موږ ته دهغــه ســاده (انځور) په ساده توګه تشریح کړي ، یا په بله وینا کره کتنې پرې وکړي ، شــعر دادی :

پــه ګل غونډۍ د ارغوان جوړې میلې دي
لاس راکوه ګلې ورځو چې ننداري دي

په دغه بیت کې د (ګل غونډۍ) تصویر په پام کــې نیســو ، تصویرســاده دی شاعرچې دغه شعرویلی دهغه په وړاندې کیدای شي هغه ځای وي چې هلته ، ګلونه دي ، میلې دي ،ارغوان دی ، ښکلې فضاده ، کیدای شي لوستونکی یــې هم همداسې تعبیرکړي ، خو دکره کتونکي په وړاندې اویا دهغــه لپــاره (ګــل غونډۍ) یوازې په همدغه مانا اوهمدغه درک دمنلو وړنه ده اونه یې په هغــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شان لکه چې يو شاعر او يوهنرمند يې په ګوته کــوي ، دی خپــل لوســتونکي اومينه وال تشريح کوي . ځکه چې مونږ په دي باورلرو چې هنرمانا انځــور خــو کله چې هنر دکره کتنې پر پاڼوباندې د تشريح ، نقد او سپيناوي لپــاره ځــان ځلوی ، هلته بيا اساسي توک نه دی ،څکه چې تصور اوانځورپه کره کتنه کــې دويمه يا مرستياله دنده اودريځ لري . خوتصوير په هنر کې څوارږخيزه بڼه لري لکه په پورتنې شعر کې ګل غونډۍ ، خو په کره کتنه کي بيا يوارخ لري اوهغه هم مرستندوی . په دې چې د (ګل غونــډۍ) تصــويردکره کتــونکي ايجــاد او تخليق نه دی ، بلکی له شاعرڅخه يې اخيستی دی چــې پــه بــل ډول او بــل ميتود سره يې کاروي ،هغه خپل ياسين پرې تيزوي ، لــه هغــه څخــه يــوازې دڅرګندونې اوتحليل په لامل کاراخلي .

په دې مانا چې کره کتونکي (ګل غونډۍ) لــږ نــوره راســپړي او دا پــه ډاګــه اوتشريح کوي چې د ګل غونډۍ موقعيت ، تاريخ ، دوديز اهميت ، اوکــه اړتيــا وي ګرامري تحليل، او ياداچې دارغوان ميله څنګها و ولې پــه ځــاځيو اويــا شمالي کې را پيل شوي ده ؟

دکره کتنې اصول:

کره کتنه په معاصرنړۍ کې دادبي آثار دارزونې لپاره يو اړين علم دی، په هــره ټولنه او هرادبي بهيرکې دهغه ادبي بهيرله کمي اوکيفــي زيرمــې ســره ځــان عياروي ، همداده چې په هره ټولنه کې يې د ودې ډول او اهميت په ځــانګړې توګه دپاملرنې وړدی، يوه مساله چې دکره کتنې پيژندنې او اهميت پــه ګوتــه کولوکې اړين دي، هغه ددغه علم اصول دی ، زيــاتره پوهــان اوادادبيــاتو زده کونکي تل په دغه اړه دا هيله کوي چې بايد ددغه علم پر اصولوباندې پوه شي ، دوی کيدای شي داخبره هم لوستی وي چې يوشميروايي چې دغه علم هيڅ اصول نه لري ، خوځينې نوربيا وايي چې نه داعلم دی ، يوعلم کله هم بــي لــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصولو اوموازينو اومقولو نه وي ، دغه نظر ترډيره حده ددغه علــم پــه اړه پــه نړيواله کچه منل شوی دی ، دايران نامتو ليکوال زرين کوب پــه فارســي کــره کتنې کې دهمدغه نظرپلوی ليکوال دی او دامني چې کره کتنه بې اصــولوعلم نه دي ، هغه په دغه اړه ليکي : « په هرحال په ادبــي کــره کتنــه کــې اصــول اوموازين شته چې کولای شو هغه دنسبي احکامو په برخــه کــې پــه ډاګــه او استنباط کړو ، نه په مطلقو احکاموسره ... » (۱)

---

(۱) عبدالحسين زرين کوب ، نقد ادبي ، ۱۳۴۶ کال ، (۸) مخ .

استاد روهي هم په دغه برخه کې کټ مټ نظرلري اوپه دغه اړه ليکي : « ... پــه دی برخه کې دنهايي قضاوت دپاره بايد دوو پوښتنو ته غوځ ځواب ورکړشي ، لومړی داچې ، که کره کتنه علم وي نو بايــد چــې دهغــې دځيرنــې ميتــود او پرنسيپونه دټولو ادب پوهانو دپاره يوشانته دمنلو وړوي . دوهمه پوښتنه داده چې که چيرې علمي موضوع په ښکلې اوخوندورسبک وليکله شي اوپه داسې توګه وړاندې شي چې لوستونکي ترژورې اغيزې لاندې راولي . آيانه شو کولی چې دغسې ليکنه ادبي وبولو دلومړۍ پوښتنې ځواب غالبآ منفي دی ،پــه دې مانا چې دبيلابيلو کره کتونکو له خوا د کره کتنــې دپــاره مختلــف اســلوبونه ،مختلف هدفونه او ډول ډول ارزښتونه ټاکل کيږي ، که چيرې په کتابونو کــې دهنرتعريف ولټوو په سختۍ سره کولای شو يوواحد اودهنرمندانو له خوا منل شوی تعريف په لاس راوړو. همدارنګه د ادبياتو، شعراو کره کتنې دمسايلو پــه برخه کې هميشه له انفرادي خکې اوځانګړو تمايلاتو سره مخامخ کيږو.
په دې اساس دانتقاد علم چې پرنورو انتقادکوي په خپله دانتقــاد وړدی ، پــه هرصورت که دانتقاد وړ دی يانه ، انسان نه شي کــولای لــه انتقــاد او قضــاوت ځخه ډډه وکړي » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد روهي او زرين كوب نظريات دكره كتنې داصولو په برخــه كــې هغـه علمي څرګندونې دي چې په دغه برخه كې له علمي ملاتړڅخه برخمنــې دي ، دوى په انساني ژوند كې پركره كتنه اودهغې پراړتيا باندې ټينګــاركوي ، خــو دوى په دغه برخه كې نه دمطلقيت پلويــان دي او نــه هــم خپلونظريــاتو تــه دمطلقيت بڼه وركوي، دوى په كره كتنه كې نسبي اصول مني اوداهغه مســاله ده چې په علمي لحاظ طرحه ده او دنړۍ زياتره ليكوال او پوهان دادبــي كــره كتنې په اړه دهمدغه اصل پلويتوب كوي او عملي اهميت ورته لري.

پوهان دكره كتنې دټاكلو اصولو په اړه بيلابيل نظريات لري ،يوشميروايي چــې كره كتنه ځانګړي اصول لري ، خوچا هم تراوسه په عملي توګه دغه اصول نــه دي په ګوته كړي ، چې لامل يې زه فكركوم په دغه ټكي كې دى چې كره كتنه يوممتازعلم دى ، په دى مانا چې هم علمى اړخ لري اوهم هنري ، خــو لــه دې سره سره هم له يو شميرپوهانو سره چې زياتره ځانونه دمترقي ادبــي تيــورۍ پلويان بولي وايي چې يو لړاصول په دغه برخه كې شته چې هغه دكــره كتنــې بنسټيز اصول بولي چې په لاندې دريو ټكو كې يې خلاصه كړي لكه :

١- ګونديتوب ،

٢- طبقاتي توب

٣- ولسي توب (٢)

داسمه ده چې دغه درى واړه اصله دادبياتو له تشكل ســره ډيرنــژدې اړيكــې لري اوكيداى شي دماركسستي تيورۍ له نظره نومورې درى اصله دكره كتنې داصو لو په برخه كې ستونزه يوځه حل كړي ، خوداهم بايد له ياده ونــه باســو اوهغه داچې دمعاصري كره كتنې يوزيات

---

(١) څېړندوى محمد صديق روهي ، ادبي څېړنې ، ١٣٦٠ كال (١٠٧)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲) باید ووایو چې داد کره کتنې په برخه کې مارکسستي طرحه ده ، ځکه نو په دغه برخه کې ماهم د شوروی ادبیاتو دکره کتنې داستاد عبدالنبي ستارزاده چې په اتیایمه لسیزه کې یې په کابل پوهنتون کې دکره کتنې درس ورکاوه له لیکنو اوبحثونو څخه کاراخیستی دی .

شمیرپوهان له دغو اصولو سره دایدیالوژیکي توپیرونو له امله یوه خوله نه دي ، دهغوی دریځ له دغو سره بیا دکټ مټ ایدیالوژیکو تو پیرونو له مخې مخالف دی، او داصولو دمنلو او نه منلو ، شته والي اونه شته په ترخ کې باید دغه ټکی په پام کې وي چې:

« دکره کتونکي کاردهغه زوال په وړاندې پاځون دی ، هغه چې د تاریخ په یوه دوره کې کولای شي دهنر ګریوان ونیسي ... » (۱)

اوس خبره داده چې نه موږ او نه نورخوک داصلاحیت لري چې په دغه اړه پرمطلقیت باندې تکیه وکړي ځکه کوم نظریات چې تراوسه موږ مطالعه کړل دوی ټول په دغه اړه دنسبیت پلویان دي او وایي چې دکره کتنې داصولو په اړه دایوعلمی دریځ دی ، که فرضاً موږ پورتني دری اصله دمطلقیت په دایره کې ومنو، نودهماغو پوهانو له خوا په دې خاطر چې بشپړاصول نه ورته ښکاري ، بیا د فرعی اصول خبره هم کوي او وایي چې دنوموړو اصلي اصولو په څنګ کې دفرعي اصولو اهمیت هم زیات اود نوموړو اصولو دپیاوړتیا په برخه کې دهغو شته والي هم اړین شمیري ، دبیلګې په توګه یوله دغو فرعي اصولو(*) څخه (تاریخی نظراچونه) ده ، چې دیوې ادبي پیښې اوپه ټولیزه توګه دیوه ادبي بهیر تشریح له دغه اصله پرته شوني نه دي ، اونه کله هم کیدای شي چې ددغه اصل له ساحې دباندې دهغو دتحلیل کار ترسره شي ، ځکه چې هره ادبي پیښه او هرادبي اثر که موږ وغواړو اوکه نه، دخپل عصراوخپلي زماني تاپه پرخپله تنده باندې لري اوله تاریخي لیده باید پریوه خوا پاتې نه شي ، ځکه نوموږ دغه اصل دکره کوني په بهیر، هغه هم د نوې اومترقي کره کتنې (علمی کره کتنې) داصول په برخه کې دکلي اصولو ځای لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله موضوع چې د پوهانو په نظر کې په کره کتنه کې دپاملرنې وړده ، هغه په ادبیاتو کې دژانرجوړونې او رامنځ ته کولو مساله ده، په دغه اړه زه دلته اوږدې خبرې نه کوم ، ځکه چې دایومهمه اوتحلیلي مساله ده، زما موخه په دغه اړه یولنډې یادونه ده په لاندې ډول: په معاصره ادبي کره کتنې کې ژانرجوړونه ددغه علم دځرګند پرمختګ لامل شوی دی، نن سبا په دغه برخه کې هم لکه د ایجادي ادبیاتو په شان دپاملرنې وړاوپه زیات شمیرژانرونه رامنځ ته شوي دي ، چې دهغو له مخې په دغه برخه کې دخیړنو لپاره ځانګړې لاره چاره اواره شوې ده، ددغه په علم جوړښت کې تراوسه پورې دا لاندې ژانرونه په ګوته شوي دي لکه : دآثارو پیژندګلوي ، تقریظ ، انتقادي مقاله، رساله، مونوګراف ، نوښتي ژوند لیک (نوښتي پورتریت) منثور نامه (اعلان نامه) مخکنۍ او وروستنۍ خبره ، ادبي مرکه ، لیکوال ته دکره کتونکي لیک ، حاشیه لیکنه او داسې نور ، پردغوژانرو برسیره یو شمیرنورژانرونه هم شته چې هغه هم په کره کتنه کې دآثارو دطبعیت او پیژندني په څنګ دپاملرنې وړدي .

---

(۱) رضا براهني ، طلا درمس ، ایران ، ۱۳۴۸ مقدمه چاپ دوم ص ۳۱ .

(*) دادبي کره کتنې په فرعي اصولو کې دا لاندې اصول دمارکسستانو په نظر ډیرمهم دی : ۱- تاریخی نظراچونه ۲- اجتماعی نظر ۳- دشکل اومحتوا دیالکتیکی انډول ۴- دهنري ایجادیاتو انفرادی والی ۵- دبدیعی آثارو دکلي توکونو یووالی اونور دی ...

د ژانرجوړونې په اړه ددغې خبرې دځرګندونې اړتیا شته، چې دغه ژانرونه باید په څه ډول سره وټاکل شي ؟

زه په دغه اړه په دې نظریم چې په ادبي کره کتنه کې هم لکه په ایجادي ادبیاتوکې د ژانرجوړولو اصول هم شته او هم دکره کتنې په عمومي بهیرکې په پام کې نیول کیږي . په ژانرجوړونه کې په عمومي توګه د ژانرجوړونې لپاره دالاندې اصول په پام کې نیول کیږي : دخیړنو وړ مواد ، انتقادي لید اودهغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراختیا، دانتقادي ځیرنې طبعیت ، پراخ نظری انعکاس ، تاکلي هدف ، دلیکوالی سبک . ددې لپاره چې له دغې مسالې سره مو په یوارخیزاو یا وړه دایره کې چلند نه وی کړی ، دغه ډګر بیاهم ډیرلنډ او تنګ په پام کې نه نیسو، کیدای شي یولړنورمعیارونه هم وي چې دهغو له پلي کولو سره سم کیدای شي یولړ بریالیتوبونه دځان کړو. او د ژانرجوړونې په برخه کې له هغو څخه هم کارواخلو .

دیوې ادبي پدیدې په ځیرنه او ارزونه کې دعلم او هنر دواړو لارویان دکره کتنې دنده او ونډه په هراړخیزه توګه ښه درک کوي ، پرهغه مهال چې پښتو ادب او دهغه درسالت او ایجادیت په برخه کې علمي ځیرنې نه وې رامنځ ته شوې ، اودادبیاتو په برخه تعلیمافته پښت څه نه وو لیکلي او ویلي ، تردغه مهاله به که چا دادب اویوشمیرآثارو اوایجادیاتو په اړه څه ویل او یا به یې انتقاد کاوه هغه عیب بلل کیده ، اصول خو چا نه پیژندل او نه یي دادبیاتو په برخه کې اهمیت ورکاوه ، دغه خبره له ځینوکسانوسره دشیطان غوږ ونه دکانه وي تراوسه هم شته ، خوڅوک غوږ نه پرې ګروي ځکه چې نن سبا خبره دکره کتنې اودهغې د اصول له برکته برعکس شوې اوس کره کتنې دعلم په توګه دحساسو لیکوالو او پوهانو (کره کتونکو) په منځ کې دادبیاتو د روح په توګه خپل ځای موندلی دی . اودزړه له کوي په دغه برخه کې خپل قلمونه چلوي . زموږ پښتانه لیکوال نن په دې د زړه له کومي باوري شوي چې کره کتنه نن په نړیواله کچه دادبي لارښونې په برخه کې دپاملرنې وړ پوهه ده او په ادب پوهنه کې په یوه علمي پرنسیپ باندې اوښتې ده ،چې په پښتوادب کې یی هم لکه دنورو پرمختللو ادبیاتو په شان دپښتوملي ادبیاتو دودې په بهیرکې یې دپاملرنې وړځای موندلی دی ،ځکه نوددې اړتیا رامنځ شوې چې ددغه علم اوفن داهمیت په اړه دیوه قانونمند میتود له مخې چلند وشي ، باید وځیړل شي او باید وده ورکړه شي .موږ په دې باوری یو چې په پښتو کې دکره کتنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اړه سستماتیک (پرله پسې) کارنه دی شوی، کوم څه چې شــوي هــم دي ، هغه دنژدي لسو شلوکالو خبره ده، په دغه موده کې یوڅه دکره کتنــې پــه اړه وشول چې هغه هم د (پیلامې او پیل) بڼه لري ، تراوسه هم زموږ لیکــوال پــه دغه برخه کېپه خورا لومړني پړاوکې دي ، یوازې له یوڅوکسانو پرتــه، زیــاترو که څه کښلي او ویلی هم دي ، ډیرې ساده خبرې وې او ددغه علم تیــوریکي ډګر ته له سره ورننوتي نه دي چې دا په خپل وار د یوه پیل څرګندونه کــوي . په افغانستان کې تراوسه هم کره کتنه په یواړخیزډول کاریدلې ده ، ماناداچې دایجادي آثارو دمعرفۍ په برخه کې ترډیره حده له کره کتنــې څخــه یــوازې دستاینې په برخه کې کاراخیستل شوی دی ، ماناداچې په ډیروبرخو کې کــره کتنه زیاتره د ستاینې انډوله کارول شوې ده ، او یاهم دغندنی ، ان چــې کــره کتونکې ته دلیکوال د لاربښود په سترګه نه بلکې د دښمن پــه ســترګه کتــل شوي دي ، په داسې حال کې چې داد کــره کتنــې لــه طبعیــت ســره جــوړه اومیتودیکه خبره او چلند نه دی . په پرمختللو هیوادو کې کره کتنــې تــه نــه یوازې په ادبی او ایجادي برخه کې زیات اهمیت ورکول کیږي ان چــې ددغــه علم دنده د ټولنیرژوند ډګرته هم ور غزیدلې ده ، هلتــه خلــک پــه دغــه اړه داخبره کوي چې دکره کتنې دنده د آثارو او عواطفو اوهغــه شــعور را ژونــدي کول او پیژندل دي ، هغه چې د انسان او ټولنې په تربیتي روزنه کې جوړونکې برخه اخیستلای شي . هلته کره کتونکی ته دیوه شــریف انســان پــه ســترګو ګوري اوهغه دخلکو او ټولنې سترلاربښــود او روزونکــي بــولي همــداده چــې تولستون ولیکل : « زه پوشکین دبلنسکي په برکت پیژنم ».

غواړم خبره رالنډه کړم او غواړم په لنډه توګه ددغــه تحقیــق پــه اړه دومــره ووایم چې دغه ناڅیزه څیړنه او تحقیق په تیره په دغه عصرکې زما د څیړنــې لپاره یوه اړتیا وه ، ځکه چې تراوسه موږ دکره کتنې په برخه کې ددغــه علــم دتاریخچې په نامه (څه بشپړ او څه نا بشپړ) یوساده لاربښود هم نــه درلــود ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ چې هرڅه په دغه اړه هلته اودلته درلودل ، هغه ډېرخواره واره وو، یوڅه ول ، خو پرپوهیدو نه چې دا څه دي او څه وایي ، په دې نه پوهیدو چې زموږ دمنځنۍ دورې شاعراو لیکوال دغه علم ته په کومه سترګه کتلي دي او په دغه اړه دوی څه وایي او څه ایده لري ، مو ږته دا پته لږ وه چې په معاصره کره کتنه کې ژانر یعني څه ؟ اویا کوم ژانرونه دلته دیوشمیرلیکوالو له خوا یا کاریدلي اویا رامنځ ته شوي دي او ولې ؟ په دغه وړه رساله کې تریوه حده همدغو تمایلاتو او پوښتنو ته یوڅه ځواب ویل شوي دی ، چې دیوه پیل په توګه کیدای شي چې زموږ راتلونکي دیوې علمي کره کتنې په رڼاکې نوې نوې خبرې ولیکي او راکشف یې کړي ځکه نو زما لیکنه هم په دغه اړه یوپیل دی . زمانه سخته پرمخ ځي ، او موږ باید پر راتلونکو باندې هغوی چې په مسوولیت سره په دغه برخه کې کار کوي باور من وو، ځکه زه باور لرم چې زموږ په معاصرادب او ادبي بهیرکې دکره کتنې وده له ذهنیت څخه د عینیت ډګرته راوځي ، ایجادي ذهنیتونه دیوه ادبي بهیر په ترڅ کې په عنیتونواوحقایقو باندې اوړي او دیوې څرګندې اړتیا بڼه غوره کوي، همداده چې موږ باید دهغې لپاره ، دهغې دعاملو لپاره په شعوري اوعلمي توګه لاس په کارشو ، همدعه موخه او دغه اهمیت و چې زه یې دغې مقدماتې هڅې ته وهڅولم او په دغه نیمګړي کار مې لاس پورې کړ، کره کتنه زموږ د ټولنې د سمون په برخه کې یو ژوند ی هڅه ده ، چې نه یوازې په ملي کچه باید داهمیت وړوي ، بلکې دهغې په مرسته کولای شو ، ځان له نړیوال ادبي بهیرسره هم یوځای او وصل کړو . په دغه رساله کې لوستونکي ته دا ټکي په ډاګه کیږي چې زموږ په پراخ ادب کې ، دهغه په بیلابیلو دورو کې کره کتنې څه بڼه ، رسالت او دندې درلودې ، ما په دغه برخه د موضوع دتحلیل او پیژندنې په برخه کې له معمول علمي څیړنیزمیتود څخه کار اخیستی ، دهرې څیړنې دمدلل کولو لپاره د ښه میتود کارول اړین دی ، هغه هم دداسې علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره لکه کره کتنه ، مور دپښتو کره کتنې دوره یی بهیرپــه دغــه اثرکــې پــه منظمه توګه څیړلی او په دغو بهیرونو کې مــې دهغــو پــه نســبي وده بانــدې رڼااچولي ده . دری دورې ، دری بهیرونه او په هغو کې دکــره کتنــې بهیــر ... توکل پرخدای تاسې یې ولولئ خطاوې تیروتنــې بــه پــه کــې وي ، پــه رونــو سترګوکې او ژور فکرسره نظراوکتنه پرې وکړئ .

په درناوي

پوهنوال دوکتور عبدالخالق رشید

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

په پښتو منځني ادبي بهیرکې دکره کتنې حالت ته یو نظر

کله چې غواړو منځنی ادبي بهیر دیوې نومونې (اصطلاح) په توګه تشریح کړو باید ووایو چې دغه اصطلاح زموږ پــه ادبیــاتو کــې زمــوږ پخوانیــو لیکوالــو ، مورخینو او شاعرانو کارولي او راوړې ده . په تیــره بیــا هغــه مهــال چــې پــه قراردادي توګه د ادبي دورو ټاکلو اړتیا رامنځ ته شوې ، بیانو استاد حبیبــي ، رښتین او نورو دغه نومونه دپښتو ادبیاتو هغې برخې ته چې له ۹۰۰ هجري تر ۱۳۰۰ هجري پورې زماني واټن کې را ایجاد شوي کــارولې ده. کــه لــه ماخخــه څوک زما نظر غواړي زه بیا په دغه اړه په لنډو دومره ویلای شم چې : منځنــي ادبي بهیر ، دوره هرخه یې چې بولو ،دهرې ټولنې په ادبیا تو کې دیــوې دورې په توګه تل وه او تل منل شوې ده خو باید هغې ته دیوې مجردې پدیــدې پــه سترګو ونه ګورو په دې چې دایوه علمي نومونه ده چــې اړخونــه او ابعــاد یــې زیات دي ، په دې مانا چې دغه زماني موده باید په تــاریخي ، ادبــي او آن پــه رواني لحاظ هم وڅیــړل شــي اواهمیــت ورکړشــي. زه خــو داوایــم چــې د چنګیزخان له انسانی اوتمدنی ضــد یرغلــه (۶۱۷هجــری) را پــه دیخــوا بیــا دنولسمې پیړۍ ترنیمایي ترپیل پورې زموږ په ادبیــاتو کــې تقریبــآ دا ټــول جریان په شکلي اوماناوي لحاظ یو ډول دی اوکوم داسې بدلون چې هغه بایــد په ځانګړي توګه یاد او یا ګوته ورته ونیسو نه په کې لیدل کیــږي. دابــه ومنــو چې په دغه ترخ کې په تاریخي او سیاسي لحاظ شرایط اوتحولات یوه بڼه او یو شکل نه لري ، بیلابیل نظامونه راغلي ، بیلابیل واکمنانان په دغه واټن کې واک

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته رسيدلي ، دهغوپه کړو وړو او کارنامو باندې سرې کولای شی ډيرڅه وليکي او ووايی خوادبياتو چې په دغه برخه کې هيڅ ډول بـدلون نـه دی کـړی،هيڅ ډول ادبي تمايلاتو په کې وده نه ده کړې ځکه نو ويلای شـوچې هرڅـه ديـوه څرګند ورته والي په ترڅ کې رامنځ ته شوي دی ، دبيلګی پـه توګـه هماغـه تذکره چی سليمان ماکو په (۶۱۲هجري) کې وليکله ، هماغه محمد هوتک په (۱۱۴۲هجري) ليکلې اوهماغه بهيريې څارلی دی. هغه شـاعري چـې اشـرف خان هجری اورحمان بابا کړې ، او ياهم هغه غزل چي اکبرزمينداوري ويلی په هماغه فورم کې خوشال او ترهغه راوروسته پيرمحمد کاکړ او احمدشاه بابا هم څارلې ده . په داسې حال کـې چـې دايجاديـاتو اوهنـري ادبيـاتو دودې لـه قانونمندی سره سم بايد رنګارنګي را منځ ته شي ځکـه چـې ادب اوهنـر لـه يونواخته او تکرارسره لکه چې انسان له ناولتيا وو په نري رنځ اختـه کيـږي ، همداسې تاوان وينې . چې بايد داسې نه وي .

لنډه داچې زما لپاره منځنی ادبي پير يا دوره پـه همدغـه پـورتنې مفهـوم او تاريخي شاليد سره په دغه څيړنه کې مطرح ده ، يوټکی مو بايد په پـام کـې وي اوهغه داچې پښتو ادبي منځني دوره دلته په هغوځانګړنو سره نه ده مطرح لکه چې په لويديز او اروپا کې منځني دوره ياديږي ، دلته موخه يـوازې دغـه دوره بندي دافغاني ادبياتو اودهغوی له طبعيت سره په اړيکـو کـې دپـاملرنې وړده نه دلويديزتولنوهغوغوندې .

په دغه ادبی بهيرکې کره کتنه اودهغې تاريخچه په خپـل وار يـوه دپاملرنـه وړموضوع ده ، يو بهيردی چې له دغو ادبياتو سره په منظمه توګه وده کړې ده ، څومره چې دلته پښتو ادبي بهير ساده و ،کره کتنه هم ورسـره سـاده ، خـو څومره يې چې وده کړې په هم هغه کچه دا هم ورسره پـرمخ تللـې، وده يـې کړې ، پيچلې شوې اوان چې علمي شوې هم ده. مخکې تردې چـې پـه دغـه ادبي بهيرکې دکره کتنې پر بهير باندې وغږيږو ، يوه لنډه کتنه تردغـه ادبـي

(c) ketabton.com: The Digital Library

بهیردمخه هغو نښوته کوو چې زموږ لیکوالوهغوته اشـاري کـړي او لـه دغـې موضوع سره يې بې ارتباطه نه دي بللي .

کره کتنه ترمنځني پير دمخه:

زموږ په لرغونو ادبیاتوکي دکره کتنې په اړه دځیړنو لپاره دایجـادي مـوادو او آثارو څه نشته ، او نه باید په دغه برخه کې په مصنوعي توګه ځـان پـه لاپـو شاپو باندي بوخت وساتو ، سره له دې چې په دغه برخه کـې يـولړخبري اوس موږدځیړني دمقایسي میتود ترسیوري لاندې کولای شو ، خوزه بـاورلرم چـې بشپړي به نه وي ، یوه پيړې دمخه چې چا په دغه اړه څه ویلي او لیکلي ، نـن په خورا زیاتو دلایلونه یوازې دانتقاد وړدي بلکې د خندا وړهم دي ، ځکه چې هغوی فکرنه کاوه چې نړې به په یوه دوو پیړیو کې دکشفیاتو هغې کچـې تـه رسیږي چې نور به څه په هغې کې دپټیدو نه وي ، زموږ زیـاتو پوهـانوداخبره کړې چې دپښتو ادبیاتو په لرغوني دوره کې کره کتنـه وه ، اوپښـتانه پوهـان پرې پوهیدل ، ان چې وایي ددغه علم پیلامه هم په هم هغه دوره کې شوې ده او لومړني پښتون لیکوال چې په دغه برخه کې لاس په کارشوي هغه ابومحمد هاشم ابن زید السرواني دی چې خپل اثر « دسالو وږمه » يې هم په دغه بـاره کې لیکلي و. ددغه پټ نومیالي نوم موږ ته پټه خزانه را پیژني چې لیکي :

« ابومحمد هاشم دهلمند په سروان کې په سنه (۲۲۳) هجري قدسي زیږیدلی اوپه بست کې يې له علما او فصحا څخه لوستنه وکړه ، وروسته ولاړ په عـراق يې په کلو کلو دلویو ائمه څخه سمع وکړه او ابن خلاد چه خرګندو په ابی العینا سره يې په بغداد کې عمرونه تیرکړل اوله هغه يـې دعربـي بلاغـت او اشـعار ولوستل ابومحمد له عربي څخه په پښتو یوکتاب کښلی و چې پـه هغـه کـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعربي اشعارو فصاحت اوبلاغت يي بيان كړى و ، اونوم يې د(سالو وږمــه) وه »
(۱)

كه پردغه موضوع باندې لږ رڼا اچوو، زه فكركوم چې كه ســالووږمه زمــوږ لاس ته راغلې واى ، نو دا به بى شكه لومړى انتقادي اثرو چې دكره كتنې پــه بــاره كې هغه هم په پښتو كې ليكل شوى دى ، زه په دغــه اړه يــوازې د مقايســوى څېړنو له مخې او هغې بيلګې په شته والي سره چې ترموږ پورې را رسيدلې ده دومره په اجمالي توګه ويلاى شم چې په كوم وخت كــې چــې محمــد هاشــم سرواني ژوند كاوه ، او په كوم وخت كې چې دى بغداد ته رسيدلى ، دغه مهــال په عربى نړۍ كې دكره كتنې په برخه كې يو طلايى دور دى ، داســلامى دورې په لومړيو دوو پيړيو كې دعربي ژبې په برخه كې خورا زيات پرمختګونه شــوي دي ، ان چې كره كتنې هم ديوه مضمون په توګه هم په دغــه دوره كــې خــورا زياته وده وكړه په دغه عصر كې لكه دجاهليت دعصر په شان په عربــي ژبــه كې كره كتنې لوى اهميت وموند. عربي او عجمي پوهان په دې بــاور دي چــې اموي واكمنانانو دراشدينو خليفه ګانو برعكس شعراوادب تــه پاملرنــه وكــړه اودغه دګريې تود وساته، زياترو شاهانو او سردارانو د شعر ويلو ذوق درلــود او حتى داسې هم كيدل چى خطبې به يې هم په شعرويلې ،دهمدغوځانګړو پــه پام كې نيولو سره په لومړيو دريو پيړيو كې كره كتنې په زړه پورې وده وكړه ، دحضرت علي لمسى سكينه لومړنۍ ميرمن وه چې له كره كتنې سره يې كلكه مينه ښوده ، عبدالملک بن مروان هغه اموي خليفه و چې لوړه ادبــي اونقــادي قريحه يې درلوده ، په عباسى خليفه ګانو كې هارون الرشيد له كره كتنې سره پيژندګلوي درلوده ، مامون الرشيد هم دشعرپيژندنې ښه ذوق درلود كه چيرې پردغه مهال دبغداد په اړه هم دا ويلاى شو چې دلته كره كتنې هم ځانګړې ښه درلوده ،په دې مانا چې دلته كره كتنــه د ودې پــه لــور روانــه وه او ځــانګړى اهميت يې درلود . « ... په عراق كې دادب او ذوق حالت دجاهلي دورې په شان

(c) ketabton.com: The Digital Library

له وياړ او تعصب څخه خالي نه وه چې حالاتو، چاپيريال اوزماني هم لــه هغــې کړنلارې سره ورتيا درلوده، په مريد اوبصــره کــې شــاعران راټوليــدل خپــل شعرونه به يې ويل ، او يوپربل به يې مفاخره کوله ...» (۲)

دهمدغو اشارو په رڼاکې کيداى شي زموږ دليکوال ابومحمد هاشــم پــه ادبــي ذوق باندې هم ددغه عصرادبي بهير خپله اغيزه ښندلي وي ، دمحمد هوتــک په وينا دى هم دکره کتنې په دغه تاوده بهيرکې په عراق کې و. او دغه تــاوده بهير پرده باندې هم خپل اثرکړى دى. ځکه نو ده هم په دغه اړه دعربي شعراو فصاحت په برخه کې خپل کارکړى اودغه کارېې بيــا دســالووړمه پــه واســطه پښتوژبې ته هم را ليږدولى دى. زموږ ليکوالو هم په دغه باره کې خپلې رايــې ويلې دي چې زموږ نامتو ليکوال حبيب الله رفيع وايي چې :

---

(۱) محمد هوتک بن داود ، پټه خزانه ، ځلورم چاپ ، کابل ، ۱۳۶۵ (۲۹) مخ .

(۲) ډاکتر عبدالحسين زرينکوب ، نقدادبی لومړی توک ، تهران ۱۳۵۴ (۱۴۰) مخ .

« په پښتو کې ادبي نقد زوړ او لرغونی دی ، لومړنی ځيرنې په دريمه پيړۍ کې ابومحمد هاشم ابن زيد السروانی راونښلولې او په خپل نامتو اثر (سالو وږمــه) کې يې دعربي اشعارو دفصاحت او بلاغت بيان وکړ... (۱)

په پښتو پخوانيو ادبياتوکې دويم اثر چې يوه برخه يې زموږ پــه واک کــې ده ، هغه د سليمان ماکو تذکره ده ، موږ دا منو چې داخو يوه تذکره ده اوهغه دکره کتنې لپاره بشپړه نه ده ، خو يوه خبره بايد له يــاده نــه وباســو هغــه داچــې، داتذکره ده اوهغه هم دشاعرانو او دعارفانو ، چې له شعراو شاعرۍ ســره يــې سروکاردرلود،اوديوشميرشاعرانوپه اړه يې خبرېکړې چې هغــه خپلــه دکــره کتنې موضوع ده ، خو دريغه چې دغه اثر هم په بشپړه توګه زموږ په واک کــې نشته ، خو بياهم ښه خبره داده چې دغه څو پاڼې يې هــم زمــوږ لپــاره دکــره کتنې په برخه له هره پلوه مهمې دي. په هرډول دغه دوې بيلګې له موږ ســره

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ دکره کتنې په برخه کې هسې ديوې يـادونې پـه توګـه مرسـته کـوي ، ترمنځنۍ بهيردمخه شته له دې پرته نورکه هرڅوک په دغه برخـه کـې څـه وايي هغه به له لاپوشاپو زيات بل څه نه وي .

منځنۍ ادبي بهير اوکره کتنه:

له پورتنې يادونې وروسته په جرآت سره ويلای شو چـې پـه منځنـي ادبـي بهيرکې خبره برعکس ده ، منځني ادبي بهيرخورا زياته وده کړې ، ان تـردې چې سړی ويلای شي ، دومره پياوړې دوره اوترې دمخه دومره کمزوری ادبـي جريان له يوه اوبل سره په هيڅ ډول داپرتلې وړ نه دي ، په دې مانا چې په دغه دوره کې ايجاديات وده کوي او شاعران هم په شعوري توګه دشعراو ايجاد ډګر ته مخه کوي ، کره کتنه په تما مه مانا ديوه برلاسي علم په توګه خپلــه وړتيـا اوځای لري. اودالومړی مرجع اولومړنی بهيردی چـې د کـره کتنـې منظمـې بيلګې په کې ترسترګوکيږي چې شاعران اوليکوال پردغه مهال دکـره کتنـې پراهميت پوه کاروايی کوي اوپه شعوري توګه دهنري اونوښتي پديدو په ايجاد باندې لاس پورې کوي ، دوی د وخت دکره کتنې له اصولو سره ســم لاس پــه کارکيږي، مانا داچې دادبي آثارو دمعيارونو تاکلو لپاره کره کتنــه ديــوه منــل شوي ميتود او لارښود بڼه غوره کړې او ديوه پراخ ادبي بهير د ودې پــه تــرڅ کې خپله لارښودې او روزونکې دنده اورسالت دعلمي کره کتنــې پــه رڼــاکې پرمخ بيايي . چې ترټولو مخکښ او نوميالی شاعراو ليکوال ، کــره کتــونکې او هنرپوه استازی يې خوشال خټک دی چې په دغه برخه کې دشلمي پيړۍ لــه کره کتونکو سره په علمي ډګرکې پرتله ، مطالعه اوڅيړل کيدای شي .
خوشال خټک (۱۱۰۰-۱۰۲۲ هجري) په پښتو منځني ادبــي بهيرکــې لــومړني ليکوال دی چې ددغه عصرپه ادبي بهيرکې يې دکره کتنې ژوندی روح پوه کړ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهغه هنري اوادبي افکار په دغه ادبي بهيرکې هغه مرغلـرې دي چــې زمــوږ دمنځنيو ادبياتو دګلپاڼوپاڼوبڼ پرهغو باندې ښکلول شوي دي. په پښــتو کــې دخوشال ادبي کارنامې او ادبي افکارديوه ټولنيزدايره المعارف ځای لري ، پــه دې چې دادبي مطالعاتو داسې اړخ نشته چې ده به پرهغه باندې څــه ويلــي او ليکلي نه وي ، علامه حبيبی دده دځانګړي استعداد او ادب پوهنيزشخصــيت په اړه ليکي : « ... خوشال يوعالم سړی و ، مشرقی علوم يې لوستي اودعربي او پارسي دبلاغت اوفصاحت علوم يې ښه زده وو ، په فقه اوتفسير اونور اســلامي علومو کې يې معلومات درلوده ، پهتصوف کې هم خوشال خان بشــپړ و اودده له ويناوو څخه دده پوره علمي لياقت څرګنديږي ...» (۱)

---

(۱) بريښ ، افغان ياد (دمقالو مجموعه) کابل ۱۳۶۰کال (۹۸) مخ .

په هرډول ، زموږ په منځني ادبي بهيرکې هم خوشال ته دا ويــاړ ورپــه برخــه شوی چې ده دکرکتني په اړه لکه دمخه هم اشاره وشوه علمي فکرکــړی دی. دی په دغه برخه کې ان دراتلونکو لپاره هم په علمي لحاظ دلارښود ځای لري ، ځکه چې په خپل وخت کې برسيره پردې چې شاعردی او ليکوال ، سياست پوه دی او هنرمن په عين حال کې يې ديوه ښه کره کتونکي دنده هــم ســرته رسولې ده اوپه دغه برخه په علمي معيارونو او اساساتو برابرآثارترې پاتې دي. خوشال ديو سالم ادبي بهيرد رامنځ ته کيدو پــه خــاطردکره کتنــې مقــدس مقاومت اوقضاوت ته لاس واچاوه ، دده عصر په پښتونخوا کــې د وچ تعصــبي برلاسی عصرو ، داسې چې کله کله يې ان انتقاد او ګوتنيوي ته هم دليکلــو او ويلو اجازه نه ورکوله ، دغه حالت دداسې يوې فضا ښودنه کولــه لکــه داروپــا دمنځني پيردوچواو دګم شرايطوپه څير، خوخوشال له دغو حالاتو سره ســره بياهم ديوه پراخ سکوت ملا ورماته کړه اوپه پوره جرآت سره يې هغه څــه پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني ټولنه کې دشعراونثرپه ژبه باندې وویل چې دپوهانو په وینا په دغه عصرکې دبل پښتون له توانه نه وو پوره، چې یوبرخه یې هم په دغه ترڅ کې کره کتنه وه ، خوشال په دغه برخه کې دلومړي ځل لپاره ګام کېښود اودکره کتنې لپاره یې یوه مقدمه راپیل کړه . یوه خبره چې په دغه اړه باید وویله شي هغه داچې په ټول منځني ادبي بهیرچې څه زمـوږ شـاعرانو دادبیـاتو، ادبـي پدیدو په باب ویلي موږ پوهیږو چې دهغوڅومره د ادبـي نقـد او کـره کتنـې اوڅومره دادب پوهنې دنورو برخو په باره کې دي . د فارسي او هندي(*) کـره کتنې په اړه دخوشال مطالعه کیدای شي ددغه ټکي لامـل شـي چـې ده پـه پښتوژبه کې په دومره ژورتیا سره دکره کتنې په اړه فکرکړي وي ، ځکـه نـو سرې ویلای شي چې کومه ژبه او کوم فکر چې په دغه اړه ده کارولي ساری یې په ټول پښتو ادب کې ډیرلږ لیدل کیږي ، دده په نامتواثر (دسـتارنامه) کـې دهغه اثر څلورم هنر چې دشعرپه اړه کښل شوی دي په خپله یوه کره کتنه ده . خوشال په دغه برخه کې شعر په علمي او هنري توګه تعریف او تشریح کړی دی ، دده نظر په دغه برخه کې هم په علمي او هم په هنري لحـاظ دپـاملرنې وړدی ، په دی مانا چې ده په دغه برخه کې دکره کتنې لپاره دیـوه مقـدماتي بحث لکه د ارسطودبوطیقاپه شان پیل کړی دی. داچې د ارسطو بوطیقا د کره کتنې په پیل اوپیلامه کې دپاملرنې وړ نړیـوال شـهکاربلل شـوي اود علمـي ارزښت له پلوه ترننه هم له اهمیته ونـه ولویـد همداسـې خوشـال اود هغـه انتقادي لیکنې او کره کتنه په پښتوژبه کې بوطیقایی ځای اواهمیت لري، دی دهنرپه اړه لیکي : « داهنرچې دشعردنظام دی هم داخل دکسـب کمـال دی. امامشتق دی له شعوره چه جبلي طبیعت دشعرلري ، شعردهغه دی ، فنونـه ، صنعتونه یې په کسب حاصلیږي ، که ډیرتحصیل

(*) په خوشال پوهنه کې یومهم بحث هند پوهنه ده ، په دې مانا چې خوشال په خپـل وخـت کـې د هنـدي ادب او ددغې ژبې له نزاکتو او ادبیاتو اود هغو له مهمو آثارو سره آشنا و ، زموږ یوشمیرلیکوالو دده (دستارنامه) په فارسـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه کې نظام الملک کیکاوس له (سیاستنا مې سره یوشی بللې په داسې حال کې چې دا سمه نده ځکه چې خوشال په دستارنامه کې د نامتو عالم کوشلیه دنامتو اثر (آرت شاستر) سره ورته والی لري .

دعلم وکا ، صنایع بدایع دشعرزده کا ، چه طبیعت دشعرجبلي نه لري، خبره به نظم نه کا... دراصل شعر په لغت کې کلام منظوم وته وایي ، دواړه مصراع دبیت په تول تللي ، په حرفونوسره سمې عروض قافیه سره جوړ ، په داکـې هرچـې وي که قصیده وي ، که غزل وي ، که رباعي وي ، که قطعه ده ، که مخمس ، کـه مسدس په ډیرو چې شعروایه شي ... دشعرپایه لویه ده دحکمت سره یاد شوي دی، پیغامبرانو ویلی دی ، ددې خانه برانداز سینه ګداز ځوتعریف توصیف کوم ، لګیدلی اوردی چې هرڅه په مخ وړي . میلمه زور ور دی واړه وینـې دلړمانـه خوري . پوهـه یـې دشـواره ده ، ویـل یـې ګـران دي، دهرچـا کارنـه دی، دشعرطبیعت په مثال دتوند باد دی ، لویې ونې طاقت لري چه ورته ودریږي او که نه بنیاد محکم نه لري ، هغه ونې له ویخه ولوړوي ، قوت دعلـم بویـه چـې ویخ یې پرې محکم وي اوکه نه یې افت مضرت به پاتې نه شي ... چې بې علـم شعروایي خونقصان لري . اول خوبـه یـې درسـت ونـه وایـې ، دشـعردعیب جاسوسان ډیردي . ځان به دخندا کا... »(۱)

دخوشال دغه نظریه په خپل وار ددغه تکي څرګندویه ده چې دی دکره کتنې په علمی اصولو او ارزښت باندې په ښه توګه پوهیږي ، په دې مانا چې دي پـه دغه برخه کې ځان په رښتیا هم دیوه لارښود نقادپـه دریـځ کـې دروي ، دی دواړه علمی او هنري وړتیاوې په دغه برخه کې له ځانه په ډاګه کوي ، کله چې نقد کوي ، هلته دیوه عالم له لید سره مل دی اوکله چې ایجاد کوي ، هلته دی دیوه شاعر له لیده سره ځان غاړه غړې کوي . ځکه دی په خپله د شعر دعیب له جاسوسانو ښخه ځان ساتې او نه غواړې چې ځـان دهغـو ترانتقـاد لانـدې راولي اونه غواړي په دغه برخه کې د ناپوهی له امله ځان دخندا کا. ځکـه نـو دی دیوه عالم نقاد له دریځه دخپلې نظریې له امله ډیرښه مطالعه کیدای شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه خبره مو په یاد وي چې ده نقاد اوکره کتونکي ته دجاسوس نومونــه یــاده کړې اوداهغه نادرنومونه ده چې له ده پرته په شرقی ادبیاتو کې له نورو نــه ده په ډاګه شوې . دی په بل ځای کې دیوه تیورسن په توګه وایی:

که شعردی هغه دی چې یې ووایي دانا
هغه څه شعر نه دي چې یې ووایي کانا
دواړه توکه څه وي درته وایم په معني
یو آواز دخره دی بل آواز دی د سورنا

بل ځای وایی :

بل که هرڅو در ګوهرپیي په شعر
عیب جوی یې جاسوسی کا دافعال
هرشاعر یې په ویلو ګوت مندی کا
که په شعر کې ته من یې دی مثقال
(کلیات ۵۳۷ مخ)

خوشال په ځانګړې توګه د پښتو شعر منځني بهیر ، هغه بهیر چې په مجمــوع کې په علمي

---

(۱) خوشال خان ختګ ، دستارنامه کابل ۱۳۴۵ ۲۴-۲۳ مخونه .

لحاظ دانتقاد وړ دی انتقاد کړی ، ځکه چې ده ته پښتو شــعراوادب ،ایجــاد او مطالعه په یوه تنګسیاکې ښکاري ، هغه شاعران چې ترده دمخه پــه روښــاني دوره کې دعصر نومیالي بلل کیدل دده په نظرهغوی ادبي محتوا ته لکه څنګــه چې وړوه پاملرنه نه ده کړې ، مانادا چې دخوشال دانتقادي لید له اړخــه دوی هم دکلک انتقاد وړ دی ، دخوشال دانتقاد دغه اړخ له تیوریکي پلوه هــم ســم بریښي لکه یوکره کتونکی دلویدیز دادبــي بهیــر پــه اړه لیکــي : « ... او پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځنیو پیړیوکې چې په لویدیز کې کلیسا ته دتسلیم او ایمان عصرو هــرډول تنقیدي فکر او څیړنه شرم بلل کیده ، ځکه نو ترهغوچې ددغو خنډونو ماهیت څرګند نه و ، لویدیزې نړۍ ونه شوای کولای چې د ارزښتنو په څیړنــو بانــدې بریالی شي ...» (۱)

خو موږ په پښتو ادبیاتو کې دداسې اصل تطبیق نه شو کولای چې د غه او هغه بهیرپه فکري او تاریخي لحاظ د پرتلې وړ نه دي ، یوازې په ځینو برخو کې لــږ لږ ورته والي شته چې کیدای شي هغه هم په سرسري ډول یاد شي . خوشــال هم ترځان دمخه پیرته انتقادي ګوته نیولې ځکه نو وایي :

دمیرزا دیوان مې ومانده په ګوډې مسخر (مسخره) مې ارزاني خویشــکي زمند کړ

څه شې چې دخوشال په دغه انتقاد کې په ځانګړې توګه دیادونې وړدي دادی چې دی په خپل انتقاد کې دهغه په عملي اونظري اړخونو باندې ټینګــارکوي ، غواړي دیوه رسالت مند کره کتونکي په توګه دومره روښانه لارښــونه وکــړي چې دغه جرات ان په اوسني کره کتونکي کې هم خورا لږ لیدل کیږي. پــه دی مانا چې دی په رښتیا هم کره کتنه کوي ، اودشعرپه ماهیــت بانــدې د زړه لــه کومي پوهیږي ، خوشال په دغه برخه کې په دي پوهیږي چــې شــعرڅه شــي اوڅوک یې باید ووایي ؟ دده د زړه خبره داده چې وایي :

په جهان ترشاعرۍ بدڅه نشته خدای اخته مه کړه سړی په دا جنجال

خوشال دشعر په وړاندې دمسوولیت احساس پــه جــدی توګــه لــه پامــه نــه غورځوي ، مانا داچې څوک باید شعر ووایي اوڅنګه یې باید ووایي ؟ داهغه څه دي چې دی اندیښنه لري اوسپارښتنه کوي چې باید دغه کار د کاراهل ترسره کړي ځکه نو په بل بیت کې په روښانه توګــه آِرمطلــب تــه راځــي او خپلــه تیوري په دغه اړه په ډاګه کوي چې :

دهغه شاعر دانې وشه په ژبه چې دشعر در دانې پلوري په مال

(c) ketabton.com: The Digital Library

(ديوان دکابل چاپ ۵۲۴مخ)

داډول تمايلات په علمي لحاظ مورږ ته يو تکی را په ګوته کــوي اوهغــه داچــې خوشال د اصولو له مخې يوه اديب کره کتونکی دی ، نه عالم کره کتونکی ، پــه دغه اړه لوی توپير له ادبي پديدې سره د ليکوال او کره کتــونکي چلنــد دی ، هغوی چې له ادبي ژبې ، شاعرانه انداز او نورو ادبي ځانګړنو څخه کاراخلي هغه ته اديب کره کتونکی وايو او هغه چې د ادبي تلازماتو او اندازونو پرځای زيــات پرفکتونو او اصولو او منطقي استدلال ټينګارکوي ، هغه

---

(۱) زرين کوب پورتنی اثر (۳۳۱)مخ

ته مورږ عالم کره کتونکي وايو.چې ترډيرې کچې يې کره کتنه او قضاوت دادبي آثارو او ادبي پديدو په اړه له علمی او انتقادي پلوه دباور وړهم دي.

په هرډول ، که چيرې غواړو چې په منځي ادبي بهيرکې دکــره کتنــې پــه اړه خپله خبره را ونغاړو ، نوپردغه ټاپې باندې درېرو چې ددغه ادبي بهيرپــراوړدو او لنډو ، ماناداچې له روښاني دورې رانيولې بيا تر ميراحمدشاه رضواني پــورې دکره کتنې بهيرديوه ډول ترچترلاندې راځي چې هغه ته پوهــان د (ذوقــي) کره کتنې نومونه يادوي ، دکره کتنې ددغه ډول په اړه ويل شوي چې : « ذوقي کره کتنه دکره کتنې هغه ډول دی چې يوشمير شاعران او ليکوال يې ديوبــل په باب وايي او ليکي ، په دغه عصرکې هم لکه دپخوانو پــه شــان دود وه چــې دسياليو او رقابتونو بهير دغه اصل ته په زړه پورې لوړتيا ورکړه ، ددغه عصــر شاعرانو او ليکوالو نه يوازې خپلو آثارو او خپل اسلوب ته په خپلــو خبروکــې ګوته نيوله ،بلکې دنورو پخوانيو او معاصرو شاعرانو په باب يې هم خبرې کولې او هم يې خپلې علمي رايې څرګندولې چې له هغــو څخــه جــالبې او پــه زړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې ګټې ترلاسه کولای شو ، لکه څنګه چې دپخوانو پــه بــاب دهغــوی لــه ستاینواو درناوي څخه پوهیدل کیږي ... »(۱)
پرتهوله منځنۍ دوره کې همدغه اصل برلاسی دی اوپرهمدغه میتود باندې کره کتنه دلته خپل دریځ پرمخ بیایی اوبرلاسی میتود بلل کیږي څکه پــه پښــتو منځنۍ ادبي دوره کې زیاترو شاعرانو یاد ځان اویاهم دنوروپــه اړه دســتاینې اوکله کله غندنې په لامل له دغه میتود څخه کاراخیستی دی ، دوی کله دځان ستاینه اود نورکمی ویلی دی، چې خوشال هم په دغه برخه کې خپل کــارکړی دی. دده په کره کتنوکې یوه هم په سواتنامه کې داخون درویزه پــر (مخــزن) باندې کره کتنه ده چې زیاتره لیکوالو، کره کتونکو دکره کتنې له مخــې ډیــره لوړه ارزولې ده او په دغه دوره کې دکره کتنې ترټولو ښه اوپه اصولو پوره کــره کتنه بلل شوې ده. خوشال په دغه اړه وايي :

درویــزه چــې بیــان کــړی خپــل کتــاب دی
نــوم یــې مخــزن الاســرار کــړی جنــاب دی
هربیــان یــې نــاموزون مجهــول بــې رنګــه
خــالي پــاتو لــه دانشــه لــه فرهنــګ
کــه یــوه مســره پــه شــل بلــه پــه ســل ده
نامربوطـــــه ناموزونـــــه پـــــه ویـــــل ده
قافیـــــه یـــــې لام و دال ســــــره وهلـــــې
پــه ردیــف کــې یــې نــون واو ســره پیلــی
قصـــــیده د بوصـــــري ترجمـــــه کـــــړې
عربـــــي یـــــې ترپښـــــتو مضـــــحک راوړې

---

(۱) زرین کوب پورتنی اثر (۸۶)مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هــر هربيــت دقصــيدې چــې در مرجــان دی
پـــه پښــــتو کـــې تراوربشــــو لا ارزان دی
معمـــــا د (آذری) ترجمـــــــه کـــــړې
تصــــوف يـــې وعـــــالم وتـــه نومـــوړې
ترجمـــــه د(شاناصــــر) يوڅواشـــــکاله
وعـــالم تـــه جـــوړه کـــړې لـــه مقالـــه
مســـلې يـــې نظـــم کـــړی پـــه پښـــتو دې
درتــه څــه وايــم چــې څــه دې دايســتودې
پـــه داهســـې شـــان کتـــا ب مباهـــات دې
دجامې تر (هفت اورنــګ) ورتــه ناويــات دې
ګنـــده پـــز د ګنـــده خـــور ســـره جـــوړيږې
خاص په خاص اوعام په عام ويـل خوښـيږې
پـــه حيـــرت بـــه واړه ګـــوتې وچيچلـــې
اخـــون پـــه مخـــزن چـــا ګـــوتې کښـــيولې
هرسړی چـــې پـــه مخـــزن بانـــدې څـــه وايـــې
پـــه دنيـــا کـــې ترســـاعته بـــه څـــوک پـــايې

استاد روهي په دې باب ليکې چې :« ... خوشال نه يوازې دمضمون په لحاظ د اخوند درويزه پر(مخزن) باندې انتقاد کړی دی ، بلکې دهغه فورم اوشکل تــه يې هم ګوته نيولې ده
.د اخون درويزه پرمخزن باندې انتقاد کول هم څه آسانه خبره نــه ده ، ځکــه چې يوسفزيو پردې کتاب ډيره کلکه عقيده درلوده ...»
اومرحوم استاد حبيبي هم دخوشال دا انتقاد دسواتنامې په پايڅوړو کې موجه ښودلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه ټکي ته مو باید پام وي چې په منځني پیرکې زیاترو پښتو شاعرانو له ذوقي کره کتنې ځخه کاراخیستی خو دا ددي مانا هم نه لري چې ګواکي په دغه دوره یوازې همدغه تګلاره دکره کتنې په برخه کې برلاسي تګلاره وه ، نه ، په دغه برخه کې دیوشمیرشاعرانو له خوا دکره کتنې نور ډولونه هم دشاعرانو اود هغوی دآثاروپه اړه کارول شوي دي دبیلګې په توګه موږ کولای شو دحمید ماشوخیل له خوا د برهاني کره کتنې له میتود ځخه هم کار اخیستل شوی دی. خو له دی سره سره با ید ووایو چې زیاتو لیکوالو له ذوقي تګلارې ځخه کار اخستی دی چې ځوبیلګې یې دلته لومړی دځان ستاینې په اړه را اخلو :

خوشال وايي :

چې لاپ وهي دشعر نن په دا دور دي ډیر
خدای دې نه کا چې به وایم حال د دویو تیراوبیر
ځوک پاوی ځوک نیم پاوی قلندر په کې نیم سیر
چې دموړه په حساب دي هیځ می نه دی واصل هیر
بل فقیر دولت دري پاوه زه ترې ځوشیرهی تیر...

بل ځای له همدغه شعرسره په توپیرکې داسي انتقادي توره را کاږي او لیکي :

یوپه حال اوپه ماضي کې هسې نه و
چې ښکاره یې دخبرو راته خوند کړ
دمیرزا دیوان مې ومانده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خویشکي زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې دهر یوریشخند کړ...

(کلیات ۳۴مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دخوشال په شعر کې داډول ګوتنوي ډيرزيات ليدل کيږي ،که څه هم په دغه ډول شعرونوکې دده ځان ستاينه خورا زياته او دپاملرنې وړښکاري ، خو دا ددې مانا نه لري چې ګواکې دی يوازې ځان وينې او جهان نه ، خوشال چې څومره دځان په باره کې رښتيا ويلي همدومره يې کټ مټ حقايق دنوروپه اړه هم په رښتيا ينې سره په ډاګه کړي دي ، اودشعرپه ډګر کې يې دنورو استعدادونه هم پرته له هرډول تعصب اوکينې څخه تشريح کړي او ستايلي دي. زه په دغه اړه په دي نظريم چې خوشال په خپل عصر (منځني دور) کې دټولو شاعرانو لپاره دکره کتنې په برخه کې دلاربنود حيثيت او مقام لري ، ده ديوه لاربنود په توګه ددغه پيردشاعرانو وړتيا وې او نيمګړتياوې دواړې په انتقادی ليد سره په ډاګه کړې دي. اودخپل دغه ليد له امله مونږ ده ته دپښتوکره کتنې په تاريخ کې دلومړيتوب حق ورکوو. ده چې هرڅه ويلي هغه يې دکره کتنې داصولو له مخې ويلي دي ، ترده دمخه که ميرزاخان او نورو هم څه ويلی وو او يايې دچا په شعراوکلام باندې قضاوت کړی و ، هغوټولو دستاينوبڼه درلوده اودانتقاد څه په کې نه وو اويا لږ وو ، خو خوشال بيا په خپل وار په دغه اړه يونوی ګام پورته کړ او دلومړي ځل لپاره يې انتقا د دهغه په رښتيني او علمي مانا سره وکړ. دکره کتنې داصولو له مخې دانتقاد موخه ښيګړې او کمزورې دواړې په ګوته کول دي ، خوشال داکارکړی او په دغه برخه کې يې په خورا دقت سره ځان دقضاوت په ډګر کې درولی او داخبره نورو ته هم په خپل وخت کې په ډاګه شوې ده . دپيرمحمد کاکړ خبره دخوشال په اړه پرځای ده لکه چې وايي :

تل په شعر کې هم سيال دخوشال نشته
که څه درشت دی دا دده سخن دان شعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دځان ستاينې خبره په ټولو شرقي ادبياتو کې دود او معموله خبره ده ، په اردو، هندي او دری ژبو کې په سلګونو شاعران شته چې دغه ټکی يې په ځانګړې توګه سمبال کړی او په دغه برخه کې يې قلم چلونه کړې ده. دپښتو ادب په منځنی پيرکې هم دغه موضوع د بيلابيلو شاعرانو له خو څارل شوې ده . نوميالی شاعر رحمان بابا هم دا کار کړی او ويلي دي :

خوشالا اود ولتا مې غلامان دي

زه رحمان په پښتو ژبه عالمګير يم

دميرزا د ارزاني دعوي به پرې کا

قدردان دشاعرانو رحمان راغی

کيدای شي ډيرخلک داسې فکروکړي چې رحمان بابا يوعاجزاوملنګ سړی و، دهغه په دغو کارو باندې کار نه و، خو داډول نظراو فکربيا دملنګ او قلنګ پرضد دی اوسړی دا ويلای شي چې رحمان يو مفکر، يوعالم اوپه هنري ارزښتونوباندی پوه او ملا مفکرو ، ده چې کومه ايجاد ګري کړی، هغه ديوه عالی فکراو تلاش پايله ده هماغسې چې خوشال وايی : « دشعرپايه لويه ده ، دحکمت سره ياد شوی ...» رحمان بابا چې د خوشال اودولت غوندې شاعرانو پرکلام باندې ګوتنيوی کوي، هغه په خپل ذات کې دغه ټکي په ډاګه کوي چې رحمان يولوی مفکراودشعرپه هنر باندې په هراړخيزه توګه پوه عالم تيرشوی دی. او داخبره چې هغه يو عادي ملنګ او له دنيا لاس په سر و ، په خپل ذات کې يوه بې مانا او دټيټ ذهنيت او درک څرګندونه کوي چې بايد اهميت ورنه کړل شي.

دپښتودشعر استاد حميد ماشوخيل دمنځني پير له وتلو شاعرانو څخه دی ، چا چې په دغه برخه کې شاعري کړی ، هغوی ټول ده ته ، دده پوهې ته د زړه له کومي ارادت لري ، هغه هم دځان ستاينې په برخه کې ځان آزمويلی دی ، داکار د ذوقي کره کتنې له مخې علمآ زيان نه لري ، خو په دې شرط چې دروغ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه وي . حمید په ځان ستاینه کې دنورو شاعرانوپه انډول ډیرمـاهیر او ځـرک دی ، په دي ماناچې کله دی په دغه برخه کې قلم چلوي ، هغه په خپل وار لـه داسې باریکیوسره مل دی چې جالب اودپاملرنې وړ انتقاد له ځان سره لیږدوي لکه دغه بیلګې :

دانایان به ورته غوږ نیسي حمیده
ناد ان څه پوهیږي ستا په درسفتن

(دیوان ۳۱۷)

فارسیانو دحیرت ګوتې په غاښ کړې
چې حمید سخن سازي کا په پښتوکې

(دیوان ۲۷۸)

مهمه خبره داده چې حمید لکه خوشال غوندې دکره کتنې په اهمیت باندې د زړه له کومې پوهیږي او د هغې رسالت دزړه له کومې منې . دکره کتنې لپـاره لیوال او تږی دي ، هغه شاعران چې په شعرکې یې نوښت او ابتکاروي ، هغو ی تل په خپلو آثارو باندې دقضاوت لپاره سترګې په لار وي ، خو له بده مرغه چې حمید په دغه دوره کې یـوازنی څـوک دی چـې دخپـل شـعرلپاره یـې پـه پښتنواوپښتو کې قدردان نه دي موندلی ، حمید ښه شاعردی، دی پـه خپـل وخت کی لومړني شاعراو هنرمنددي چې دشعرغلا (ادبي غلا) ته یې چې نـن سبا یې په ادبي کره کتنه کې ځای ځانګړی دی اشـاره کـړی، او پـه دغـه اړه ځانګړي سپارښتنه لري لکه وایی :

دانسته مضمون دزدي له بله نه کا
دحمید ویل پخپله دي لذیذ

(دیوان ۹۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

داچې حمید لوی شاعر دی مانا داده چي لویه اوپراخه پوهه هم په دغه برخــه کې لري ، په ستاینه هم پوهیږي ، په غندنه هم ، او په کره کتنــه هــم ،ځکــه فریاد کوي :

دحمید دمینې ګوټ به کره ووزي
که پري پوه شي قدر دان صراف

(دیوان ۱۶۰ مخ)

پیرمحمد کاکړداحمدشاهي دورې نومیالي شــاعراولیکوال اوګرامــر پــوه هــم دخپل وخت دنومیالی پوه اوشاعرپه توګه د پښتو ژبې نومیالي شــاعران ټــول لوستي ، څیړلي او د دوی شعرونه یې ارزولي دي ، هغه ددغــو شــاعرانو آثــار خپلې مخې ته اچولي اودهغوپه اړه یې خپل نظرڅرګند کړی دی :

دمشهورو شاعرانو حال مې ووې
نه و ماته دنورو عیان شعر ،

چې انصاف زه پیرمحمد کړم لافې نه کړم
په هم عصرو کې مې خوښ دي دڅان شعر

(دیوان ۴۲مخ)

قلندر بل شاعردی چې هغه ځان ستاینه کړې اوپه دغه پیرکې دشــاعرانو پــه حال او استعداد باندې غږیدلی دی ، دهغه په دیوان کې هم دکره کتنــې دغــه ډول ته اشاره شوې او خپل نظر یې داسې بیان کړی دی :

دپښتو ژبي په شعر په داخپله زمانه کې
پرې دی نه ښود قلندره بې حمید بل حریف

په پښتو منځني ادبي بهیرکې زما لپاره ددغې دورې ترټولو مهــم او دپــاملرنې وړشاعرنومیالی شاعر په ځانګړې ډول دپښتوکره کتنې په تــاریخي بهیرکـــې دیادونې او ستاینې وړدی ، دغه نومیالی شاعراو ادیب دخوشال دمکتب ترټولو ځوان او ورستی خانزاده کاظم خان شیدا دی. کوم څه چــې خــانزاده کــاظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شيدا په منځني ادبي بهيرکې دکره کتنې اړوند ويلي اوليکلی هغه زما په انـد ترخوشال خان هم دپښتوکره کتنې لپاره په علمی اوميتوديک لحاظ دپاملرنې وړدي ، کاظم خان شيدا، هغه لوی شاعراومفکردی چې دهند په نيمه وچه کې يې وده کړې او دلته يې په ادبی هستونو باندې لاس پورې کړی دی ، دی دهند په بيلابيلو ژبو لکه اردو - هندي اوفارسی په ښه توګه پوهيده اوددغو ژبـو لـه ادبي شهکارونو سره يې هراړخيزه آشـنايي وه اود يادوشـويو ژبـو لـه ادبـي بهيرونو سره په تمامه مانا بلدو، همداده چي دی هم په دغـه ځـانګړي ادبـی بهيرکې يولړداسې خبرې لري چې هغه زموږ لپاره زموږ له موضوع سره اړونـد خورا مهمې دي ، دکاظم شيد انظرياتي تمايل موږ ترهرڅه دمخه دده دديـوان په مقدمه کې له ځان سره لرو ، دی په دغه سريزه کې دکره کتنـې يورنګينـه تحليل زموږ په واک کې راکوي ، دغه تحليل دويم تحليل دی چـې مـوږ هغـه ددغه نوميالي اديب دفکری ، ادبی اوانتقادی ليد يوعلمی او ميتوديک تحليـل بولو ځکه نو دلته دا اړتيا محسوسوو چې دغه مقدمه لومړی له ځان سره ولرو، بيا يې ولولو او په پای کې له لوستونکو څخه هيله وکړو چې ويې ارزوي . کاظم خان شيدا دخپل ديوان په پيل کې دخپلې دغې سريزې په ترڅ کې مـوږ تـه ديوه نوښتګر او دهندي سبک د نوميالی سرلاري په توګه ليکي :

« راقم ددې صحيفې محمد کاظم ، شيدا تخلـص ، ختـک نسـب ، حنفـي مذهب، نقشبندي مشرب (غفرالله تعالی ذنوبه وسترعيوبه) په عرض دسـخن شناس ، روشن قياس رسوي . هرچند په نزد دخردمند ، شـان دسـخن رفيـع وبلند دی.

بيت

آب بود معنئ روشن غنی

خوب اگر بسته شود گوهراست

اواهل ددي فن عزيز وارجمند-

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیت

ازسخن ما را دماغ دیگراست

چون صدف مغز سرما گوهراست

لیکن زه چې په دوکان کې دشاعرۍ قلیل البضاعت یم او په ایوان د زبان آورۍ زرنگار دصناعت نه لرم ،و خپل مناسبت فطري له دې شیوې سره په محل دقصور کې مومم اوموانست جبلی له دې وتیر په مراحل دورتر، با وجود آن په عنفوان الشباب کې مې استراحت دحضر په محنت دسفرمبدل شه او الی آن مې په شام دغربت صبح دوطن مالوفه طالع نه دی ، انواع دمحن دلشکن چې لازمه دسفرومنافي د راحت وفراغت دی ، لاحقه دخاطرفاطر.

بیت

مدتی شد چون قلم در مشق سرگردانیم

تاچه آرد برسرم آخرخط پیشانیم

بالجمله په کلبه دجدایی او په ناویه دتنهایۍ کې په مصداق ددې مضمون یم :

فرد

دل می تپد ونیست کسې را درس ما

ازقافله دوراست خروش جرس ما

به آنکه خواهش دهسې دولت لرم چې حلاوت دانزوا شم او حاصل ددې قیل وقال ، مطابق زما دحال دی.

فرد

آئینه ام ازنور نظرمیکشد آزار

تاعاقبت کارمن ازهم نفسان چیست

بل مبرا له ځان اوجهانه وم او بهرمند له دې شان ونشانه ،

په دغه دوره کې داډول تمایلات چې دکره کتنې په برخه کې دپاملرنې وړدي، دیوزیات شمیرشاعرانو له خوا وړاندې شوي دي اوپه آثارو کې یې ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

موندلي دی ، دغه بهير په خپل وار ترهرڅه دمخه دغه ټکی په ډاګه کوي چې وايي:« دهراديب په دننه کې يونقاد هم وي » .

موږ په منځني پيرکې ديوشميرشاعرانوله دغه شان نظرياتو سره مخامخ کيږو چې په ټوليزه توګه دوه اړخه لري، يوداچې يوشميرخو دقدماووپرشعرونو باندې يوازې د ارادت له مخې خبرې کړي دي ، خودويمه ډله بيا په انتقادي ډګرکې ولاړه ده اوپه جدي توګه يې انتقادکړی دی . اودځانګړو شاعرانو په شعرونو باندې غږيدلي دي چې په دغه برخه کې اشرفخان هجري ، عبدالقادرخان خټک ، قاسم علي ، کاظم شيدا ، شمس الدين کاکړ، عبدالعظيم رانيزی ، ميرزاحنان ، ميراحمد شاه رضواني ، عبدالله پوپلزی ، دولت لواڼی ، قلندر اونوردي . ددې لپاره چې اصله موضوع موښه روښانه کړې وي ، ديوشميرشاعرانو په شعرونو اوکره کتنو په ترڅ کې دهغوی تحليل راواخلو :

شمس الدين :

که څوک ونيسي په لاس ميزان دشعر — په عروض کې سنجيده بيان دشعر
وبه نه رسي په شعرله رحمانه — که هرڅو کوي هوس افغان دشعر
په تحقيق سره رښتيا لسان الغيب دی — لياقت يې درلوده لسان د شعر
پس له دويه موشګاف عبدالحميد دی — باريکي يې دکلام ده ځان دشعر
درست ديوان يې له نوخطوګفتګوی کا — هم يې واخيست له نوخطوشان دشعر
ښه مربوط شعربيان عبدالقادر کړ — ځکه دی په پښتانه کې کان دشعر
په غزل کې يې لږ پست وبلند نشته — برابريې دی تما م سامان دشعر
عليخان په رنګين شعرکه خبرشې — هرغزل يې دی تنها ديوان دشعر
نه رسيږي دچا لاس دده ترفکر — هسې شان يې کړ بلند ايوان دشعر
دخوشال خټک په شعر نظر وکړه — چې ځکوي په يوه تار کاروان دشعر
دفقير ميرزا په شعر ويل نشته — بل به نه وي هسې شان دکان دشعر
په رديف کې برابردی ولې دريغه — بې معنی الفاظ يې کړه عيان دشعر
قلندر و دميرزا ديوان موجزدی — منتخب يې څوغزل بيان دشعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل شاعر عبدالرحیم دبخارا دی   چې یې نه لیده ردیف پایان دشعر
پیرمحمد کاکړ په شعر کې نامدارو   یووړقبر لره ده ارمان دشعر
که د واړو شاعرانو حال بیان کړې   نه کړي څوک پرشمس الدین ګمان دشعر
(دیوان ۴۱مخ)

پیرمحمدکاکړ وایی :

جــوړ پــه شــعرکې رحمــان غیــب اللســان دی
پـــه داڅیرنشــــته هرګـــز د انســــان شـــعر
ترمصــــرع یـــې ځارشــــه لـــړ دمرغلــــرو
پـــه څـــه تـــاریې اویختـــه کړیکســـان شـــعر
تـــل پـــه شـــعرکې هـــم ســیال د خوشـــال نشـــته
کـــه څـــه درشـــت دی دا دده ســـخندان شـــعر
کـــه څـــوک بحرمـــواج وایـــی ورتـــه ښـــایي
پـــه دیـــوان کـــې یـــې مونـــده شـــي هرشـــان شـــعر
هـــیڅ ترشـــعره د رحمـــان بـــه ډیـــرکم نـــه وي
ومنصـــف تـــه دختـــک خوشـــال خـــان شـــعر
لکـــه شـــعر دی دده پـــه پښـــتونخوا کـــې
بـــل بـــه کـــم وي پـــه داوخـــت دافغـــان شـــعر
بیـــا رنګـــین شـــعر بیـــان عبـــدالقادرکړ
داشـــرف دی هـــم دده نـــه ســـوزان شـــعر
پـــس لـــه دویـــه موشـــګاف عبدالحمیـــد دی
چـــې یـــې ووې ښـــه نـــازک نکتـــه دان شـــعر
دمیـــرزا شـــعر بـــه جـــوړ و ولـــې دریغـــه
پـــه وحشـــي الفـــاظ ده کـــړو ویـــران شـــعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمشهوروشـــــــاعرانو حــــــال مــــــــې ووې
نــــه و مــــا وتــــه دنــــور بيــــان شـــعر ه
چـــې انصــاف زه پيرمحمــد كــړم لافــې نــه كــړم
په هــم عصــرو كــې مــې خــوښ دی دځــان شــعر

(ديوان مخ)

كه وغواړو چې پردغو دواړو شعرونو باندې څه وليكو، په دغه اړه يوازې دومره ويلای شو چې دشــمس الــدين كــره كتنــه هــم دوه اړخــه لــري ، يــوداچې ديوشميرشاعرانو لكه رحمان بابا ، خوشال خان ،علی خان حميد او نورو ته په اهميت قايل دی ستايي خو دويمــه ډلــه لكــه ميرزاخــان تركلــك او قلنــدر تركمزوري انتقاد لاندې راولي ، په داسې ډول چې په خپل انتقاد كې تعادل هم نه شي ساتلی او داسې تصور له سړي سره پيداكوي چې ګواکې انتقادیي هــم پرتقليد باندې ولاړ دی ، شمس الدين شاعردی ، خوكه يې د كــره كتنـــې پــه دريځ كې دروو ، په هغه حال كې سړی ويلای شي چې كه ميزار دانتقاد وړ دی ، نو خوشال هم له آسمانه نه دی راغلی هغه هم ستونزه لري ، اوپه شعركې يې لكه دميرزاخان په شان زيات وحشي (ناآشنا اوكله كلــه د نــه ويلــو) الفــاظ ترستركوكيږي ، بله داچې خبره اوانتقاد يې نوی نه دی ، همدغه كټ مټ خبره پيرمحمد كاكړهم كړې ، هغه هم وايي :

دميرزا شعر به جوړ و ولې دريغه
په وحشی الفاظو ده كړ ويران شعر

په داسې حال كې چې ميرزا خان دپښتوادب په دغه ادبي پيركې له مخكښانو څخه دی ، دوی ته دا خبره بايد معلومه وای اوپه دغــه اړه يــې بايــد پــه پټــو ستركو قضاوت نه وای كړی ، دميرزا په اړه له دغې خبرې پرته بله خبره يــوه شاعر هم نه دي ويلي ، اوكه يې ويلي نو هغه بيا داسې چا ويلــي لكــه دولــت

(c) ketabton.com: The Digital Library

لواني ، نومیالي شاعر او په پښتو شعر کې دشاعرانو سردار ، هغه دميرزا په اړه وایی :

میرزا ګنج راته خپل وښوده غني شوم
بیهوده صفت به ولې دبل چا کړم
هیځ افغان ده غوندې شعرکړی نه دی
دی په خپل عصرکې هرچانه بهترو
یادا چې میرزا حنان وایي :
یومیرزا میرخان دولت دعلم کان وو
دسلوک شعریې کړی دی افضل

خوشال په خپله ټوله لویی سره په دغه اړه وایی :

له چا نه په پښتو کې ما میزان لیدلی نه دی
میرزا په دا لسان کې ویل کړي دي تللي

که خبره لږ را لنډه کړو ، پیرمحمد کاکړانتقاد کړی او شمس الدین دهغه دمبلغ دنده سرته رسولې ده ، پیرمحمد کاکړ اشاره دمیرزا په شعرکې عروضې باریکیو ته دی ، په دغه اړه باید ووایو چې له دولته پرته زیاتره پښتو شاعران په خپلو شعرونو کې له عروضي پلوه نګوښیدلي دي ، دمصراعو اندول او وزن یې نیمګړی دی لکه دغه شعر :

هرسالک چې دسلوک په لارکې سم مري
چې دحقیقت دمینې پرصنم مری
(دیوان ۲۰۹) مخ

یوځل بیا د کاظم خان شیدا نظرته ورګرزو دی بې شکه په شعرپوهیږي اودکره کتنې ارزښت ورمعلوم دی، دی هم په دغه برخه کې ترنورو یوڅه زیات دمخه شوی اوپه پښتو ژبه کې یې دشعراوشاعرۍ په څرک پسې دخپل نظر نیلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

زين کړی اوپرهغه توله نازکخيالي چې دی يې په شعرکې لري، پرهغه څه چــې ده دهند پرفرهنگي چا پيريال کې دځان کړی او پښتو ته يې دگــل پــه شــان رنگينه ديوان ډالې کړی وايي :

دپښتو ژبه تمامه ده بې نظمه بې نظامه
چې اشعاروته يې گورې خود زما ترشعرپورې
جوړ دنثرعبارات دي مسجع په فقرات دي
عندليب وايي وځان ته راشي دي زيبا بوستان ته
گل پريشان کا له آهنگه بيا غنچه کاندي دلتنگه
په دا هونره پښتنوکې بيا په ژبه دپښتو کې
يومرزا ، دولت واصل هم ښه کلام لري حاصل هم
چې قلم په لاس دخان شو مرتب يې لوی ديوان شو

کاظم خان شيدا خبره را سپينه کړې، اوپه پښتو کې پرهغه ســتونزه غړيــدلی دی چې هغه ترننه هم پښتوشعرته ور دغــاړې ده ، اوس پــه پښــتوکې زيــات شمير شاعران له عادي پوهې برخمن نه دي ، اوس هم لکه چې کاظم خان پــه ډيرادب سره ويلی (گل پريشان کا له آهنگه) پــه پښــتو ژبــه کــې دکيفــي شاعری په مانا نه پوهيږي ، کاظم خان يوله هغــو شــاعرانوڅخه دی چــې پــه هندی او فارسی دواړو کې د استادۍ ترپورې رسيدلی دی ، ده ته موږ له شکه پرته د شعراو هنر استاد ويلی شو هغه وايی :

کړه يې وا لکه گره دتورو زلفو
باريکي لري تمام ديوان زما

اوداهغه خبره ده چې په ژورې پوهې ، هغه هم په ادبياتوکې سړی درک کــوي او پرهغې به دهنر په معامله کې ځان عياروي . ځکه نو سړی ويلای شــي چــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دده انتقادي نظرپه دغه برخه کې ځانګړی دهاستاد بینوا دده دفن او فکـر پـه اړه کاږي :

« سره له دې چې سخن شناسان اودفن ماهرانو ته دا صلاح حق ورکوي . بلکې دهغوی اصلاح دځان په حق کې یوډول احسان ګڼي . بیاهم دخپلو اشعارو لـه ویونکو څخه یوه بله هیله لري اوهغه داچې دوی باید د شیدا اشـعارو تـه پـه سرسري نظر ونه ګوري اوڅه قدريې په تامل او دقت سره ولولي . ځکـه چـې دده دځینو اشعارو مفهوم او ادبي خوند په سرسري نظر نه څرګندیږی ... » (۱)

دکاظم خان شیدا کره کتنه په پښـتو منځنـي ادبـي بهیرکـې دپښـتو شـعر دغوړیدوپه برخه کې له یوې خوا دپاملرنې وړده او له بلي خوا ښه لارښونکې ، ځکه چې دی په دغه برخه کې ډیرژورفکرکوي داسې چې داوسنیو شاعرانو له توانه هم نه دی پوره ، شعرته پرهنري ارزښت برسیره له ملـي پلـوه اهمیـت ورکوي ، نوښت او نویوالی اوهنري وړتیاوې هغه څه دي چې دپښتوشـعرپه اړه یې هرهغه چا ته چې شعروایې سپارښتنه کوي چې دا وړتیا دپښتو شعرد ودې او پرمختیا یوازنې لامل بولي .

رضواني په دغه کاروان له وروستیو کسانو څخه دی چې دپښـتومنځني پیـر دشاعرانو په اړه یې خپله ایده اونظریه ویلې ده، دی هم اته تنه شـاعران چـې هغه خوشال خان دپښتو شاعرانو پاچـا ، عبـدالقادرخان لکـه چـې دی یـې دخوشال لومړنی زوی بولي او یوه تیروتنه ده ، هجـري ، کـاظم خـان شـیدا ، رحمان بابا ، حمید ، علیخان ، بابوجان ته داسـتادۍ پـه سـترګوګوري، دیـوه اوږده شعرپه دغه ترخ کې ده هم هغه څه ویلي لکه چې له نورو مو ولوسـتل ، دی دخپل شعر په پای کې وایي :

وو په قدرومنزلت کې په خپل دور	دا اته واړه په مثل د شاهان
نور د ډول اود سورنې شاعران ډیردي	رضواني دغه شمیرلي استادان

(c) ketabton.com: The Digital Library

پا یله :

دانتقادي مطالعاتو له پلوه څه چې دپښتو منځني پيرپه ادبياتو اوپه تيره بيا په کره کتنه کې دپاملرنې وړدي هغه دادي چې زياتره شاعرانوچې څه دځانو او يا نورو دشعراو اوافکاروپه اړه ويلي ، دهغــوی ډيــری د (مفــاخرې) بڼــه لــري ، مفاخره د زياترروادبپوهانو لکه ايراني

---

(۱) کاظم خان شيدا ، ديوان ، کابل ۱۳۳۱ کال سريزه

ليکوال لطفعلي صورتگر او افغان ادبپوه اروانښاد الهام په کره کتنه کــې نــه ده شميرلې ، خو پښتو کلاسيکو شاعرانو په منځ کې داسې کسان هم شته چې په عين مفاخره کې يې شديده انتقادي
روحيه هم دځان کړې ده چې دغه تمايل زه فکرکوم له نقــد څخــه نــه شــې بيليدای. بله خبره چې ددغه ادبي بهيرپه اړه يې بايد وکړو ، هغه داچې له کره کتنې سره دوه ډوله چلند شوې دی ،
يوداچې سم او دکره کتنې له اصولوسره برابر چلند او دويم ستايوال چلند دی ، په دې مانا چې ليکوالواوشاعرانو ځان دنورو شــاعران د افکــار تراغيزلانــدې راوستی ، هغوی ته يې دومره امتياز ورکړی چې له ډيره درنښته يې کره کتنــه له ياده وتلې ده اوپه دغه برخه کې يې نظر نيمګړی دی . دريمه خبره داده چې په دغه بهيرکې هرڅه چې ويل شوي هغه د(ذوقــي) کــره کتنــې ترســيوري لاندې دي اودغه ډول په دغه برخه کې برلاس ډول دی ، ذوقی کره کتنه لکــه چې له نامه څخه يې ښکاري د نړی په ادبياتو کې دځاني ذوق بڼه او اصول لــه ځانه سره لري ، او څه ناڅه دغه ډول پردغه مهال پــه زيــاترو شــرقی ادبــي بهيرونوکې لکه چينايی ، هندی ، فارسي اوان عربي کې ددغــو ادبيــاتو دکــره کوني په لړکې کارول شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پردغو ټکو برسیره باید ووایو چې په دغه پیرکې دیوه مهم اثرچې هغه هم لـه کره کتنې سره تړاولري هم را منځ ته شوی چې هغه (پټه خزانه) دی ، دغه اثر دمحمدبن داود له خوا په ۱۱۴۲هجري کال کې په کندهارکې لیکل شـوی دی، دغه اثریوه ادبي تذکره ده، په هغې کې دادبی آثارو په ایجاد باندې خبرې لري او دهغې په ترڅ کې یې په ادبي پدیدو او ایجادیاتو باندې قضـاوت کـړی دی. نومیالی لیکوال زلمی هیواد مل ددغه اثر په اړه لیکي :

« ... دپخوانیو شـاعرانو پـه بـاب دمحمـدهوتک لـه دې ډول قضـاوت څخـه څرګندیږي چې ده دهغو شاعرانو دکلام په باب نظـر څرګنـد کـړی دی چـې دیوانونه یې ورته لیدلي دي، یایې دکلام ډیرې ستونزې ورته په لاس کې وې ، دمعاصرو شاعرانوپه کلام داکثرو آثارو او دیوانونه یـې لیـدلي دي ، او پرهغـو آزادانه نقد کوي او حتی دپاچا دشعرپه باب که ضعفونه او خامۍ ولري پرته لـه هیڅ ډول ملاحظې او ویرې خپلې خبرې کوي ... » (۱)

په علمي لحاظ دمحمد هوتک کره کتنه هم په خپل جوړښت کې ډیرنوي څـه نه لري ،څه چې ده په دغه باره کې ویلي هغه ترډیـره حـده دشـاعراولیکوال فزیکي اکر باندې دکره کتنې پرځای غږیدلی دی ، له بده مرغه چـې همدغـه ساده تشریح په راوروسته کې هم یوشمیرلیکوالو ان زموږ په دري اوپښتو کې په همدغې آسانۍ سره څارلې چې زیاتره د ادبي پدیـدې پرځـای دشـاعرپه څیره او جوله باندې بوخت شوي دي. محمد هوتک یوخل بیـاهم هغـه تیـره خبره په ساده نثرکې داسې کښلې ده : « خوشال بیګ هم دغزلو دیوان لرینه ، چې دده غزلونه ډیرښه دي، او کله کله هزل په شعروایی ... » (۲)

اوداهم هغه خبره ده لکه چې پیرمحمد کاکړترهرچا دمخه په دغه اړه کړې ده، ځکه نوداکومه نوې خبره نه شو بللای ، خوله دې سره سره دا دویلو وړده چـې په دغه اثرکې دپښتو ژبی اوادبیاتو، پښتو شعر او هنرپه باب خبرې راغلې دي او یواړخ یې دکره کتنې له موضوع سره تړاو لري ، داچې دا دسلیمان ماکو لـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تذکرې وروسته دویمه تذکره ده نویې دیوه مقدماتي اثرپــه پــه توګــه ونــډه دپاملرنې وړده. محمد هوتک په اثرکې دمحمد یونس په اړه لیکــي : « محمــد یونس په پیښور کې علمونه اوکتابونه ولوستل او په هغه وقت کې عبدالرحمان بابا ژوندی و دهغه شاګرد شو. اود شعر دیوان یې جوړکا، چې ډیرغــزل لــري ، محمد هوتک حکایت کا، چې محمد یونس په خپله دیره کــې ډیرپــاتې کــړم اوهره ورځ یې ماته ویل چې یوه نن شپه لا وکړه بیا نو ولاړسه . یــوه میاشــتې یې زما عزت وکااوهره ورځ به یې اشعار ابدار ویل ... (۳)

---

(۱) دمحمد هوتک ژونداومزار ، کابل ۱۳۶۲ (۷۸)مخ

(۲) پته خزانه ، کابل ۱۳۵۷ (۳۸)مخ.

(۳) همدغه اثر (۶۲) مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

دپښتو اوسنۍ کره کتنې پیلامه

(د شلمې پېړۍ لومړۍ نمایې)

دپښتو هنري ادبیاتو د ودې اوایجاد دپیل په برخه کې دنولسمې پیړۍ وروستي کلونه په ځانګړې توګه دیادونې وړدي ځکه چې په دغوکلونو کې چې د منځني او معاصرپیر ترمنځ پوله بلل کیدای شي،دپښتو ادبیاتودایجاد په برخه کې دنوي ادبي خوځون نښې نښانې را وټوکیدې . په دې مانا چې نور نوکلاسیک ادب خپله شکلي اوماناوي وړتیا په نوي رنګ او نویو فورمو کې چې دنوي عصر ایجادیات ورته وایي رامنځ ته شول، په دغه برخه کې ترهرڅه دمخه په پښتو کې دمنشیانو(منشي احمد جان ، مولوي احمد اونور) هلې ځلې او یو لړادبي کارونه دیوې پیلامې په توګه دیادولو وړدي. برسیره پردوی یوڅه راوروسته استاد راحت زاخیلي په دغه بهیرکې دهنري ستوري په شان په نوي ډول او نوې روحیې سره دپښتوادب پرآسمان باندې راوپړکید. اونثریې له شکه پرته په نوي بڼه هغه څه زموږ په واک کې راکړل چې په تمامه مانایې دعصرله نړیوال بهیرسرههم سیالي کوله او هم یې ورته والي ورسره درلود ، ده یوشمیرداسې آثار لکه (شلیدلي پڼه) (کونډه نجلۍ) اوتردغوهم اوچت (ناول دمارخې) اونورایجادیات پردغه مهالپښتو ادب ته ور ډالۍ کړل چې دغو ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل ذات کې د نوي انداز او نوي طرز اوعصرکې پيغام په شکلي او معنــوي لحاظ له ځان سره درلود. هرڅوک چې دغــه آثارپــه لــومړي نظرګــوري نــو داپوښتنې ورسره رامنځ ته کيږي چې ولې په پښتوادب کې د منشيانواو راحت په آثارو سره دپاملرنې وړ توپير رامنځ ته شو ؟ ولې د راحت آثــارو پــه خپــل عصرکې دنوي ادب ځانګړتياوې دځان کړې ؟ او يا ولې د راحت په ادبي جــاج اوتفکرکې دادب په تيره بيا دمعاصريت او معاصرو ادبي ژانــرو خبــرې ديــوې اړتيا بڼه ومونده ؟ دغو ټولو خبرو ته ځواب کيــداى شــي دا وي چــې راحــت پردغه ځانګړې مهال ديوه داسې ليکوال پــه حيــث را وپړکيــد چــې دخپــل عصرادبي روح يې په عامه اود پښتو ادبي بهيراړتيايې پــه خاصــه توګــه درک کړه اوپه دغه ادبي بهيرکې يې په نويو او نوښتني هستونو باندې لاس پورې کړ ځکه نو دده په باب داخبره سمه ده چې وايي : « پښتو په موجوده ترقي يافتــه ستايل کې اچول د راحت صاحب ايجاد دى . په دې لحاظ که ورته دنوې پښتو موجد وويلاى شو نو بې ځايه به نه وي (۱) . که موږ راحت اودهغه ادبي افکارلږ په غورسره وګورو او ويي لولو ، زه په دغه اړه داخبره په پوره باورسره کــولاى شم چې د اوسنۍ کره کتنې نظري طرحه په کوزه پښتو نخواکې د را حــت لــه افکارو سره تړلې ده اوده ته منسوبيداى شي داځکه چې دادب پــه اړه داســې فکرکول په خپل ذات کې ديوه دقيق او علمي درک پايله بلل کيــداى شــي او آثاريې په خپل ذات کې دعصرځانګړنې په خورا دقت دځان کــړې دي ، دى د ناول دمارخې يا نتيجه عشق په مقدمه کې ليکي : « ناظرينو دا کتاب فى الوقع صحيح قصه ده ، مګرديوې وجهى اصلى نوم پرى ايښــى دى ، اميــد دى چــې ناظرين به دې قصى لره په نظــر درغبــت وګــوري ځکــه چــې دحــال زمــانې سرګذشت دى او زما دچشم ديد واقعه ده چــې پــه ســنه ۱۹۰۶، ســنه ۱۹۰۷ ، ۱۹۰۸ او ۱۹۰۹ کې تيره شوې ده ... (۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

داخبره په خپله دا په ګوته کوي چې ، دی که ایجاد ګرو ، نو څیړونکی هم و، او دتخلیقی او تحقیقی ادب په رمزونو باندې د زړه له کومې پوهیده ، ځکــه دده په اړه هم هغه عموي وینه په ښه توګه صدق کوي چې : « دهرشاعر او هنــرمن په دننه کې یوکره کتونکی رمزهم پټ دی » ځکه نو د راحت له شخصیت سره که څه هم دی شاعردی اوکیسه لیکونکی خولــه دغــو ځانګړنوســره یــې پــه آثاروکې انتقادي خبرې هم شته چې دهغو له مخې یې یــوکره کتــونکي هــم بللای شو.دا سمه ده چې مورِ هغه ته یو مسلکي کره کتونکی نــه شــو ویــلای ځکه چې دی تل ایجاد کوي او دغه اړخ یې ترانتقادی هغه پیاوړی دی ، ده پــه (ستړي مه شي)کی د ټولنیزانتقاد یوه برخه زمورِ په واک کې راکړې ده.
په افغانستان کې محمود طرزی لومړنی لیکوال و چې د پخوانۍ زمانې شــعری بهیراو پخوانی شعر، شعري سمبولونه او تشبیه ګانې ، چــې پــه هغــه شــعري بهیرکې یې هنري انځورونه جوړول دخندا وړاویا په بله وینادانتقــاد وړوبلــل ، محمود طرزی د اوسنی نوی شعرپلوی شاعراو منتقدو چې له ده وروسته دغــه تګلاره دسراج الاخبار زیاترو لیکوالو اوشاعرانو دځان تګلاره کړه ، دوی ټولــو بیا پرپخواني شعراو دهغه په شعري جوړښت باندې کلک انتقادونه وکــړل. پــه افغانستان کې دپښتو ژبې ګوتې په شمارلیکوال هم په دغه برخه کې د محمود طرزي پرلار روان شول، اوهماغه انتقادی بهیریې دپښــتو شــعرپه برخــه کــې وخاره . دسراج اخبارپه پاڼوکې چې څه مورِ د کره کتنې د ډولونو په نامه څــه وینو هغه زیاتره د کتاب معرفی ، دشاعرانو ژوند لیکونه ، په پخواني شعر باندې ګوت نیوي دي چې دتقریظ او مقالو بڼه لري. دبیلګې په توګه دمولــوي غــلام محې الدین افغان دسراج الاخباردپنځم کال په (۴) ګڼه کې د (حالات خوشال خټک) ترسرلیک لاندې مقاله خپره کړه ، په دغه مقالــه ده د خوشــال خــان دشعرپه څرنګوالي باندې په بشپړه توګه خبــرې او انتقــادي کتنــه کــړې ده ، ترکومه ځایه چې د لیکنې شکلي جوړښت دی ، هغه په هراړخیزه توګه دیوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنی انتقادی اوادبي مقالې بنه لري او ليکنه يې ديوې انتقادي ليکنې ډېرې ځانګړنې لري ، افغان دغه مقاله په فارسي ژبه ليکلې ده چې په يوه برخه کې د خوشال په اړه وايي : « ... ديوان خوشال خان که بحر زخار پندونصايح وضرب الامثال وجواهرنا ياب است درحجم از کتاب ديوان حافظ (رح) بزرگ مى باشد، ديگردرعلوم وفنون مختلفه اين شخص زايد از يک صد کتاب تصنيف کرده است. اما الحال از تصنيف او همين ديوان وفضل نامه و فرخنامه ورياض الحقيقه وعياردانش(*) ترجمه انوارسهيلى به مشکل ميسرمى شود. اين بديع افغان دراکثرمعقولات ومنقولات علامه

(*) وروستيوڅيړنوونښوده چې دغه ژباړه دخوشال خان نه بلکې دهغه د نوميالي اواديب زوی ده .

دهرگذشته است. علاوه ازين خان موصوف درشجاعت وجوانمردی وسخاوت رستم وقت وحاتم دوران خود بود... اشعارافغانى او بى مثل واشعارفارسى خوشال خان بدرجه اعلى مى
باشد... » (۱)

انتقادي اوادبي مقاله دکره کتنې يومهم ژانردی چې په هغه کې دادبياتو مهمې ځانګړنې ، بهيرونه او سبکونه څيړل کيږي ، د سراج الاخبار ليکوالو هم له دغه ادبي ژانرڅخه کاراخيستی او يولړادبي اوټولنيزمسايل يې په دغه ژانرکې توضيح کړي دی ، ترکومه ځايه چې څرګنده ده،دسراج الاخبار د ليکوالو انتقادي ژبه په نثراونظم کې يوډول نه ښکاري اونه هم په دغه برخه کې څېل انډول ساتلی شي ، دوی ادبی کره کتنې ته پاملرنه کړې ، خو زياتره هغه څه چې په نثراو انتقادی مقاله کې ليکي ، هغه ګرده دهغو له شعروينې اوکره کتنې سره په تمامه مانا توپيرلري ، په دې مانا چې د دوی شعری ژبه ترنثري هغې دادبياتواو شعري تحليل په اړه ډېره تيزه ده. دمثال په توګه که چيرې دافغان

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مقالې سره دهغه شعرپرتله کړو ، نو دهغه له شــعره مــوږ تــه دهغــه وړتیــا اوانتقادي ژبه له هره پلوه سمه ښکاری شعرېې دادی :

بیاچې مخ د دلبرشمس وقمربولې پـه تخمين به دا سودا کوې ترکومه
لمرپه دوو ګوتو هیچا نه دی پټ کړی ته به داد حق اخفا کوې ترکومه
نه رسیږي دچا لاس به وکاکل ته ته د زلفو به سودا کوې ترکومه
دلبران ټول بې وفادي وفا نه کا ته يې طمع د وفا کوې ترکومه
معشوقان دعاشقانو قاتلان دي ته دترکو تمنا کوې ترکومه
دفرنګو په تیغ زړه زما سوری شو دجرمن به نمنا کوې ترکومه
دیورپ وحال ته ګوره حال يې څه شو خوشالي به په ایشیا کوې ترکومه
راشه راشه سترګې ومورږه بیدارشه دنرګس به تما شا کوې ترکومه
دغنم په شان خاموش شه خوله که پټه ته به ګل غوندې خندا کوې ترکومه
حمید څه شو چې بیدل دپښتنو وو ته رحمان غوندې وينا کوې ترکومه
نه څوک غوږ باسي نه پند اخلي افغانه
چپ شه ته به دا وينا کوې ترکومه

زه فکرکوم چې دمعاصرشعراو شعری بهیر په برخه کې ددغه شعرانتقادي اړخ ډیرپیاوړی اودپاملرنې وړدی ،کله چې پردغه شعرباندې دکره کتنې پــه پلمــه خبرې کوو، نو ترهرڅه دمخه مو دغه پوښتنه ترسترګوکیږي چې دا انتقاد دی که نه ؟ هو، انتقاد دی خودشکل له مخې دمعاصرې کره کتنې بڼــه نــه لــري ، داسمه ده چې په دغه انتقادسره زموږ دادبي بهیرتګلوری دیوه نوي پرمختــګ په لور پرانیستل شو، دشعردبدلون طرحه له همدغه ځایه را پیــل شــوه، خــو بیاهم دشکل له مخې دغه انتقادهماغه بڼه لري لکه چې په تیرڅـــپرکي کــې موديوشمیرپخوانیوشاعرانودنظریاتو په ترڅ کې ولوسته، کیدای شــي داســې

(c) ketabton.com: The Digital Library

طرحو ته هم په معاصرمفهوم (ذوقي) كره كتنه ووايو. دكره كتنـې پـه اړه دا خبره ديوزيات شميرپوهانو له خوا منل شوې چې په دغې پوهه كې دمسايلو

---

(۱) سراج الاخبار ، پنځم كال ، ۴گڼه ، ۱۳۳۳ هجري كال.

دښې تشريح په موخه يومهم اصل چې په پام كې نيول كيږي ، هغـه دنـوي او زاړه ترمنځ د ديالكتيكی اړيكوداندېول په نظركې نيول او خوندي كول دي چې دغه ځانګړتيا د كركتنې د روزنيزاړخ دپياوړتيا لامل دی . سره له دې چې پـه دغه شعركې ديوې نيمګړتيا نښه له ورايه داده چې له پخواني شعري بهيرسره ډيرسرسري چلند شوی دی ، خو دلته بايد دا ټكي په ګوته كړو چې كله ذوقي كره كتنه يادوو، هدف دلته هغه نومونه ده چې ادب پوهانو له اوږدې مـودې را په دې خوا په تيره په ختيزو ادبياتوكې ددغه ډول انتقاد لپاره غوره كـړې ده ، كه چيرې (ذوق) دښكلاپيز مفهوم په توګه په عام ډول په پام كـې ونيسـو، كيدای شي دامفهوم بيا دادبي خيړنو په نـورو برخـو كـې مطالعـه او وڅيـړو. دافغان ددغه شعرپه ترڅ كې زموږ لپاره دكره كتنې پـه برخـه كـې يـوڅرک ترسترګوكيږي چې دهغه له مخې دغه كره كتنه دنوښت په لحاظ هـم زيـات اهميت لري ، لكه چې مخكې هم اشاره وشوه ، په دغه كـره كتنـه زمـوږ پـه شعري بهيركې يوټاكونكی بدلون رامنځ ته شو دا چې مثبت بايـدوارزول شـي اوكه منفي داپه خپله يوه فردي ذهني مساله ده ، شعراو ژوند ، ژونـد او شـعر يوبريد شو چې په نوي ډول يې په معاصرادبي بهيركې ديوه فكري بدلون ساه ننه ايستله او په افغاني ادب كې دغه پوله د تحول او بدلون پوله ده ، كه چيرې دا خبره هم وكړو چې دغه پيراو دا ډول نظريات په علمي اوعملي توګه ، ددې لامل شول چې په شعركې بايد زاړه انځورونه ، سمبولونه او ان تخيلونه له يوه بدلون سره مخامخ شي او له يونواخته موضوعګانوڅخه دي په نوښتي ادب كې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېره وشی ، دافغان اودده دعصرله يارانوسره ادبی بدلون يوه اړتيا شوه اودغــه اړتيا په خپل وار کره کتنه اودهغې واک اوځواک و. چې دغه شعرپه دغه برخه کې ديوې بيلګې په توګه ځان په ځانګړې وړتيا سره زمونږ په وړانــدې طرحــه کوي اودکره کتنې يوه ښه اوعلمي بيلګه بلل کيدای شي لکه چې يــو ليکــوال ليکي :

« کره کتنه دادبي آثارو بهيربدلوي، دادبي اثرپه ميتود اوکړنلاره بانــدې ژورې اغيزې کوي که ادبي کره کتنه نه وي ، نو په نوښتي آثاروکې زياتې بې لارۍ او ګډوډۍ رامنځ ته کيږي... » (۱)

لنډه داچې که نوی شعرزمونږ د زماني حتمي غوښتنه وي ، که نوی شعردټولنې دنوي برخليک په بدلون کې څرګند رسالت لري ، که له شاعر سره دنــوي ادب او فرهنګ دبډايي پوښتنه وي ، نو دا ځانګړتياوې هم ددغه شعرپه انتقادي ژبه کې څرګنده ، مثبته ، روزونکې او علمي کره کتنه ده.

---

(۱) لکچرهای آموزشي ، (ګستتنر) دکابل پوهنتون چاپ ۱۳۶۲ (۱۴۵) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شلمې پیړۍ د پېرشم کلونه

۱ـ پښتونخوا :

دپښتوکره کتنې په پیل کې د رواني پیړۍ دیرشم کلونه پــه ځــانګړې توګــه دیادونې وړ دي، هغه علم چې په راتلونکې کې باید د اوسنۍ کره کتنې په نامه یاد شي دهغه دپیل کلونه اود ودي پړاو له همدغو کلونو را په دیخوا پیل شوی دی ، په دغوشپو ورځوکې یوشمیرخپرونې له کوزې پښتونخوا خپــرې شــوې چې هغو په ادبې اوهنرې لحاظ ډیراهمیت اوځــانګړی دریــځ درلــود اود کــره کتنې نوې بحثونه یې را پیل کړل ..

په دغوخپرونو کې یو شمیرداسې لیکنې زموږ ترسترګوکیږي چې هغوتــه پــه هراړخیزه توګه په پښتوکې د اوسنۍ علمې کره کتنې په برخــه کــې لــومړنې علمې بیلګې ویلای شو. دلته دوه ډوله لیکنې زموږ ترسترګوکیږې یا پــه بلــه وینا دانتقادې ژانرونو دوه ډوله دلته وینوچې یوه یې انتقادې مقاله او بلــه یــې کتاب پیژندنه یا پیژندګلوې ده ، په دغو لیکنــوکې پښــتو ادبــې بهیرتــه پــه انتقادې نظرکتل شوې خو دغه انتقادې کتنه بیا هــم ترډیــره حــده د پښــتو ادبیاتو دغه پیرته دیوې بشپړې او سالمې لارښوونې دنــده نــه شــې ترســره کولای چې لامل یې یوازې او یوازې دمسلکی کره کتونکونشته والی بللای شو، یوشمیرلیکوالو او کره کتونکو په دغه وخت کې په ځانګړې توګه دپښتو دهغو شعرونو لپاره چې په مشاعروکې ویل شوې دي یولړلارښوونی په ګوتــه کــړې دي ، دا ډول لیکنې پردغه مهال په (پښتون) اخبارکې خپــرې شــوې دی. د ۱۹۳۸ کال په هغې مشاعره کې چې د کوهاټ پــه پولیټکــل مشــاعره باندې نامتوده نامتو ادیب ، شاعراو لیکوال عبدالاکبرخان وویل :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« ... ځما رونړو ! دشعرخاوندانو ! دقام جوړول او تباه کيدل ترډيره حده پــورې ستا سې لاس کې دی ، تاسو قوم له يونوی تخيل ورکونکي خلق يــې ، تاســې دقامې جذباتو احساســاتود آينــو خاونــدان يــې ، تاســې دقــام اود جــذباتو بيدارونکي يې . تاسې دقام په احساساتو جذباتو لوبي کونکي يې ، هغــه ! يــو عرض کوم چې هميشه دخپل فن دترقۍ خيال ســاتي . هميشــه شعروســخن خپل تخيل دقامي ستاينې تمدن تعمير په لارکې دصرف کولو کوشش وکړئ . دنيا ځان پسې روانه کړئ او تاسې دنيا سره ځۍ . زه دامنم چې دبدقسمتۍ نه زموږ پښتون قام دادب طرفته توجه په داسې وقت کې وکړه، چې هغــه ډيــره دبي ارزۍ زمانه ده ، تمامي دنيا په بلا اخته ده ، دسياسي کشمکشۍ زمانه ده ، پښتون هم په سخته ابتلا کې دی ، لوږه ، بی آرامي دسياسي ابتکارشوق مــوږ کوټلی کارته نه وزګاروي په داسې وخت صحيح لتريچر پيداکول ګرانه خبــره ده ولی بياهم که چيرې هغه خلق چې د سياسياتونه جدا دي اووخــت ورســره شته ، هغوی دا کارپه لاس کې واخلي . د ی طرفتــه توجــه وکــړي اودا قــومي خدمت اوکړي نو دابه يولوی جهاد وي ، زه دخپل قوم په خدمت کې عرض کوم چې دداسې خلقو قدر وکړئ ، دهغوی حوصله زياته کړئ ، ولــي چــې صــحيح ليتريچر دخلکو دخيالاتو عکس دقوم حال او مستقبل ښه کولی شي ... »(۱)

په همدغه اړه په (پښتون) کې يوبل ځای لولو:

« ديوقوم دلتريچرنه مراد دهغه تحريري کارنامه ده، چې دهغې نه موږ دهغــې قوم دعروج او زوال حال معلومولی شوو. په دې ريکارد کې د تاريخ لويه حصه ده . دويمه درجه دفلسفې ده ، ددې نه ديوه قام د ذهني قوت حال معلوميږي. دې ته کوټلي يا وزني ليتريچرويلی شوو. دريمه حصه داادب ده چې هغــې تــه ادب لطيف وايي يا لايت ليتريچر په دې لحاظ سره يوازې ضروري نــه ده چــې هغه قوم ديوقوم جمالياتی ضرورت پوره کوي ، روح يې تازه کوي ، لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

---

(۱) پښتون اخبار، ۱۹۳۸ کال دنوامبرمیاشت (۲۹) مخ .

ددې لحاظ نه هم ډیرضروري دی چې دهغې نه دیوه قام تخلیقي روپ صــحیح اندازلګي. داادب لطیف شوق ذوق چې په هغې کې شاعري ، افسانه نویســي او تمثیل نګاري داخل ده ، په یوه قوم کې هغه وخت پوخوالي ته ته رسي او ترقي کوي چې د روزی دګټلــو، دکشــمکش دمنــزل نــه تیرشــوی وي او د ذهنــي اوجسماني سترِوالي دلرې کولو دپاره ، د آرام اودسکون طلب ګاروي. چونکــه دقومونو د ژوند دا دور صرف نزاکت خیال سره تعلق لري ددې دپــاره دیوقــوم داادب لطیف نه مورِ دهغې قوم دحالت دا انداز لګولي شو چې ده په دنیــا کــې دکشمکش حیات خــومره درجــې تیــرې کــړې دي او دخــومره مصــیبتونو - سختیونه پس بې آرام موندلي دی. اود جذباتو او احساساتو د نزاکت دلحاظ نه دخومره ذهني ریکمالی اوصفایی ورته ضررت پیښ شوی دی.

حضرات ! اوس راحئ چې په دې رڼاکې مورِ دپښتو ژبــې پــه ادب نظروکــړو او وګورو چې مورِ څه کړي دي، څه راته پاتې دي ، او مورِ له څه په کاردي اوڅــه رنګ به مورِ خپله ژبه ددې تقریرقابله کړو ، دابه مورِ پــه دوه طریقــو ګــورو ، یودهغې وخت ادب چې دنیا کې دعلم دومره چرچه نــه وه . او یــوددې وخــت یعنی دموجوده دورحال چې هرقام د ژبې علم وفن دلحاظه په ټوپونو روان دی ، دجمالیاتي لحاظه نه هم او دغیرجمالیاتي لحاظه هم . » (۱)

داډول فکري تګلاره دکوزې پښتونخوا په زیاتروخپرونو(*) کې لیدله کیــږي، خو دایوپوښتنه داوسنیوعلمي پرمختګونو له مخې ورسره مطرح کیږي چې آیا مورِ داډول طرحې په ادبي کره کتنه کې وشمیرو اوکه په ادبي تیوری کې ؟ نن سباد ادبیاتواو ادب پوهنې ساحه په بیلابیلوعلمي څانګو باندې ویشله شــوې څکه نوپه دغه برخه کې خبره په یوه څانګه باندې نه خلاصه کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بله پلوه زه فکرکوم دغه لنډه تبصره به بې ځایه نه وي چې با يد وويله شي هغه داچې: په دغو ليکنو هم دادبی کره کتنه اوهم ادبي تيوري دواړه سره ګډ شوي اواوډل شوي دي. کله چې دپورتنی ليکنې پيل لولو، هلته په ډاګه يوشميرخبرې يادې شوي چې هغه د ادبي تيورۍ په ميتودلوژۍ باندې برابرې دي، خوکله يې چې دپای ټکي ته راځو، هلته بيا داسې څه لولو

---

(۱) پښتون اخبار ، ۱۹۳۸ سپتمبرد لومړۍ نيټې ګڼه ، (۴۱) مخ .

(*) په دغو خپرونوکې نومیالې مجلې : لار، رهبر، پښتون، خپلواک .... اونورې راځي.

چې هغه له کره کتنې سره سرلګوي همداده چې موږ دا ډول ليکنې اوطرحې هم ادبی تيوري بللای شواو هم ادبي کره کتنه ، په دې چې علمی بيس بې خورا پياوړی دی، په مستقيمه اوغيرمستقيمه توګه دادبي ودې له کاروان سره په زړه پورې مرسته ، لارښونه اوپريوه سمت باندې دهغه لارښونه خپله رسالت او دنده بولي ، وګورئ دا چې اکبرخان وايي : لطيف ادب په يوه مقام کې هغه وخت دپوخوالي مرحلي ته رسيږي چې د « روزی ګټلو دکشمکش دمنزل نه تيرشوی وي » داهغه علمي نظريه ده چې نن سبا يې مارکسستي پوهان حواله په مارکس اومارکسيسم ورکوي اوادب په اړه يې دهغه په نبوغ کې شميري. کيدای شي موږ هم دپښتون مفکر دا خبره په ادبی تيورۍ کې راوړو ، خويوڅه چې بايد په ډيردقت سره زموږ په پام کې وي هغه داده چې دپورتني ليکنې ترمهاله په ختيزکې پوهان لاهم په دې نه پوهيدل چې ادبي تيوري اويانورادبی علوم به له يوه او بله دومره سره بيل وي لکه ادبی کره کتنه او ادبي تيوري ، زه اوس هم په دې باوري يم چې د ادبی تيوری ، کره کتنې او ادب تاريخ دخيړنو دپولو خبره لاهم په ډيرو برخوکې ګونګه ده ، لاهم نازکه ده اوپوره بيلتانه ته لاهم وخت پاتې دی. دپښتوادب په علمي وده کې دکوزې پښتونخوا ونډه په دې دپام وړ ده چې هغوی ترموږ مخکې دنړۍ له ادبياتو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهغوی له ادبي بهیرونو سره آشنا شول اوهغه ځانګړني چې لویدیزادب ته پـه تحقیقی او تخلیقي برخوکې وربرخه وې دهغو له مخې دلته (په پښتو ژبه کې) ډیرخه دهغو په شان اودلویدیزبهیرونو تراغیزلاندې ترسره شوي دي . خو لـه دغو ځانګړنو سره سره ختیزادب په ټولیزه توګه لاهم له دودیزپوښ څخه چې تردغه وخته په ختیزکې دود و نه دی راوتلی چې پښتو یې هـم یوبرخـه وه ، دلته هم کره کتنه لا دخپوړ دور وهي اوپرمخ ځینه ...

په دغه اړه یوڅه دکره کتني عملي برخې ته را ستنیږو چې هغه دکره کتنې د ژانرونو برخه ده ، موږ دپورتنیو نظریاتو په څنګ کې دکـره کتنــې د ژانرونـو یوشمیربیلګي له ځان سره لرو چې دهغو له مخې هم کولای شو دکـره کتنــې یوه برخه په ډیره ښه توګه وڅیړو او ویې پیژنو، دکره کتنې دبیلابیلو ژانرو پـه ترڅ کې یوهم اعلانامه ده ، دا یو ژانردی چې نن سبا یې پوهان دکره کتنې پـه برخه کې دپاملرنې وړبولي ، په کوزه پښتونخوا کې ددغـه ژانرزیـاتې بیلګـې دکتابونو پرپشتیوباندې ګوروچې په ځانګړې ډول سره یــې لیکــي چــې دوې بیلګې یې دادي :

شهیده سکینه:

« دا هغه مشـــهوره اوږه غوڅــونکې ډرامــه ده ،چــې پــه لوســتویې دســړي دسترګونه بې اختیاره د اوښکو سیلاب روانیږي ، په دې کې د پښــتو زنانــه وو مظلومي په داسې طریقه بیان کړې شوې ده چې یو سنګدل نه سنګدل ســړی هم بې اثره نه شي پاتې کیدی ». (۱)

خوږ ژوندون:

« دایوه نوې ډرامه ده چې په (پښتون) کې مسلسل شایع شوې ده او اوس پــه کتابي شکل کې میدان ته راووته . ددې متعلق به داقدر ویل بس وي چــې پــه پښتوژبه کې ددې مثال نشته ، په دې کې زموږ هغه عیبونه ښکاره کــړه کــړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي دي چې دکومو په سبب پښتون قام په غاردتباهی کې پروت دی ، قیمت صرف ځلوراني »(۲)

---

(۱) پښتون اخبار، (۱۹۳۸) دسپتمبردګنې پښتې.
(۲) همدغه اثر د دسامبرګڼه .

۲ــ افغانستان :

په افغانستان کې دا ډول لیکنې چې دشکل اومحتوا په لحاظ زموږ لــه بحــث سره تړاوموندلای شی زموږ لپاره ځانګړي اهمیت لري ، یوه خبره چې باید پــه دغه برخه کې مخکې له مخکې وشي داده چې په افغانستان کې د پښــتونخوا په اندډول دتحقیقي ادب لمنه ترزیاتې اندازې پراخه اود پاملرنې وړده، همداده چې دلته دادبي کره کتنې په اړه هم ډیرڅه چې ددغې پوهې له طبعیت سره نږدې ترسره شوي دي . همداده چې بره پښتونخوا له کوزې هغې
په ډیروبرخوکې توپیرلري ، په افغانستان ترټولو مخکنې خپرونه (طلوع افغان) ده چې یوشمیرمقالې یې دکره کتنې په اړه دیــادونې وړدي ، دادبــې آثــارو مطالعه ، څیړنه او تحقیق په دغه خپرونه کې ترسره شوی اود ادبــې جریــانونو پرتلیزجاج هم په ډیروبرخو کې دلته ترسترګوکیږي. دطلــوع افغــان اونــورو خپرونو په ترڅ کې پرکره کتنه باندې دیوې عصري او ادبــې اړتیــا پــه توګــه خبرې شوې دي ، اوداهغه دپاملرنې وړخبره ده چې په راتلــونکې کــې زیــات شمیرلیکوالوهغې ته دیوه شعوري حرکــت پــه توګــه پراختیــاورکړه اودایــې دپښتوادب دودې اوترقۍ ترټولو ښه اوعلمي لاره وبلله اود داسې یوه حرکــت نښې په دغه برخه کې رامنځ ته شوې لکه چې یو لیکوال په دغــه برخــه کــې اشاره ورته کړې ده : « که څه هم خلک اوتاریخ ترټولو باخبره قضاوت کونکي دي اوخپل وروستې قضاوت دادبي او هنري پدیدو په باب ترسره کــوي ، کــره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوونکی دي چې ټاکلې پولې په ګوتو کوي اوپه خپلــه څېړنــه بانــدې دیــوې ابداعي پدیدې په دننه کې دې نتیجې ته رسیږي چې کومه یوه یې ارزښتناکه اوکومه یوه مبتذله بې پیامه تکراري او تعقیدي ده ... »

هغه وخت چې استاد حبیبي دطلوع افغان چلونکی و په دغه وخــت کــې یــو لړآثارله پورتنی میتودلوژۍ سره سم رامنځ ته شول ، دمثال په توګه د (۱۳۱۷) لمریزکال په (۱۷) ګڼه کې « دکابــل دپښــتوټولنې اقتــراح تــه یــوه کتنــه » یوسرلیک خپورشوی دی ، هلته دنومــوړې اقتــراح پربنســټ دوی پوښــتنې طرحه شوې :

۱ ـ پښتو به څه ډول لوړه شي ؟

۲- پښتو به په څه ډول خپره شي ؟

دغه دوه اصله هغه موضوع وه چې پرهغې باندې یوزیــات شــمیرلیکوالو لکــه سیدقاسم رشتیا اونورو په خپل وار وار خپلې نظریې ولیکلې، دغــه لــړۍ پــه څوګڼوکې اوږده شوه ، رښتیا په خپل نظرکې په دغه اړه لیکلــي دی اوعلامــه حبیبي هغه بیا انتقاد کړی دی په لاندې ډول :

« ... په څلورمه فقره کي فاضل لیکونکي دپښتودالفبا اصلاح ته توجه کړې ده ، دا فقره زما په عقیده تروخت دمخه ده د ژبو د رسم الخط اصلاحات یاترمیم یا تبدیل هغه وخت کیږي چې په یووار ژبه په صــحیح ډول مــخ تــه راووزي،اود ژوندون ساه وومومي ، بیا نو په دې خبرو کې څېړنه کیږي. تراوسه لازمــوږ ژبــه عاموخلکو زده کړې نه ده. په رسمیاتواولیک کې یې پل نــه دي ایښــی ، آثــار اوکتب یې ورک دي ، اوس که موږ د ریم الخط په سمون بوخت شوو ، یــوادبي عام فوضویت به جوړشي ، چې بیا یې علاج هم ګران دی، په دې باب کې مــوږ ته دنوروملتو تجربه هم پرته ده ، دوی هغه وخــت د رســم الخــط پــه اصــلاح کامیاب شول چې یوواریې خپلې ژبې ته وجود ورکی . اوس کــه مــوږ پــه دي ګران کاربوخت شو اولکه چی جنــاب رښــتیا لیکــي مــثلا : د مرکباتوپرځــای

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفردات غوره کوو اودحرکاتو پرځای لکه لاتین حروف مخصوص حروف ولیکو داکار علاوه پردي چې اوس زموږ له لاسه نه دی پوره ذاتآبه هم مسلم او مفیـد نه وي ... » (۱)

---

(۱) عبدالحی حبیبي « دکابل دپښتوټولنې اقتراح ته یوه کتنه » طلوع افغان ۱۷۰ گنه (۱۳۱۷) کال ، (۱۳) مخ .

ددغې اقتراح په ترڅ کې چې زموږ په څېړونو کې یې دغه لـومړني بیلگـه ده، ډیري اوپه انتقادي لحاظ دپاملرنې وړخبرې دعلامه استاد حبیبي له خوا ویـل شوي او وړاندیزشوې دي. هغه د ښاغلي رښتیا ځواب په ادبي لحـاظ ورکـړی دی. مانادا چې نقدیې کړی ، خو رښتیا بیا پرنقد باندې نقد کـړی ، زه فکرکـوم چې دا په افغاني ادب کې دنقد پرنقد لومړنۍ بیلګه هم وي ، نقـد پرنقـد پـه اوسني علمي کره کتنه کې دآثاروا ادبي بهیرونو دپیژندنې او تشریح په برخه کې په علمي اوانتقادي لحاظ یومهم او دپاملرنې وړانتقادي اصـل دی. ښـاغلی رښتیا هم خپله لیکنه د (ځواب توضیح نه دی) بیـاځلې خپـل ځـواب دنقـد پرنقد په بڼه وړاندې کړی دی.

په هرډول، په افغاني ادب کې ددې ډول لیکنولړۍ چې دکره کتنې په لومړنیـو بیلگو کې راځي یوه جالبه لړۍ ده، که چیرې موږ وغواړو چې پـردواړو لیکنـو باندې یوه پرتلیزه کتنه وکړو، نو بیاهم دعلمي کره کتنې له عینکوورته وگورو اوداویلای شوچې دغه دواړې لیکنې پرهغو عواملو باندې نـه راڅرخـي ، هغـه چې دپورتنیو دوو پوښتنو په اړه طرح شـوې دي، کـه مـوږ د دواړو لیکوالـو طرحې لږ په غورسره ولولو، دیوه دریم گړي نظرله مخې سـړی دا ویـلای شـو چې دواړه لوري په دغه اړه حق په جانب دي ، دواړو دیوې مفکورې له دریځـه موضوع ته کتنه کړې ،او په یوه شان یې له مسالې سـره تحلیلـی اوانتقـادي چلند کړی دی. د دوی تحلیل او دلایل دپوښتنې وړ نه دي ، یوازنې څـه چـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستونکي او څېړونکي ته دپوښتني وړدي هغه دادي چې دوی بیاهم دوروستي ټکي یا په بله وینا پایلې په توګه څه نه دي په ګوته کړی اودادغې کره کتنې نیمګړتیا بللای شو.

په هرډول دابايد ووايو چې په طلوع افغان کې خپرې شوې کره کتنې په خپل عصرکې يو دپاملرنې وړټکي موږ ته راپه ګوته کوي اوهغه داچی ددغو انتقادي ليکنوبڼه ځانګړې ده ځکه نودا په ګوته کوي چې ددغو کره کتنو پربنسټ موږ کولای شو په راتلونکي کی دیوشمیرجالبواو دپاملرنې وړکره کتنو شاهدان وو.

دطلوع افغان دلیکنولړۍ مخ په لوړه ، دپښتونخوا له هغو سره په يوه توپيرکې ترسترګوکيږي. دلته دطلوع افغان او پښتون اخبار د اعلان نامو يولنډ پرتليزجاج اخلو، دپښتون هغه مو مخکې ولوستی ، داهم د طلوع افغان څخه دخوشال دکلياتو دچا پ اعلانامه :

« وپښتنوته دعلمي اوادبي سوغات دی ، چې په (۱۱۲۸) مخ او (۸۴) مخه کې دخوشال خان سوانح او دده پراشعارو او تبصره چې ټوله (۱۲۱۲) مخه ضخيم ادبي اثردی . دا کتاب فقط خوسوه جلده له ډيرو قلمي نسخو څخه چا پ شوی دی، شايقين دی ترتاميدو دمخه په کندهار کې د طلوع افغان اداري څخه جلد په (۱۰) افغانۍ رانيسی ...» (۱)

---

(۱) طلوع افغان . (۱۹) ګڼه ، ۱۳۱۷ کال (۴) مخ .

په هرډول ديوې نتيجې په توګه :

دکره کتنې بهيرپه بره اولره پښتونخوا څه ناڅه له يوه او بل سره همرنګي لري ، لاهم دخپل پيل په لومړني پړاو کې دی ، په پښتونخوا دغه بهيرله نړيوال ادبي بهيرسره په ارتباط کې په نوي ډول او نويواصولو سره روان دی ،خو په افغانستان کې دننه دغه عصره دغې برخې ته ديوې ځانګړې پوهې او ځانګړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلک په توگه یوڅه لاره پردغه مهال لاهم په مخ کې وه خو له دې سره سره باید وواېو پرکوم شي چې سړی ډاډمن کیدای شي هغــه دادی چــې عمــومی لیوالتیا ددې لپاره شته چې کره کتنې ته باید په اهمیت سره وکتل شي. کــوم لیکوال چې په دغه برخه کې په دغه دوره کې کــارکوي ، دوی مســلکی کــره کتونکي نه دي ، دوی هغه لیکوال اوایجادگردي ، چې په دواړو خــواوکي قلــم چلوي ، دکره کتنې ډول یې هم ددغه علم داصولوهراړخیزه ځانگړنــه نــه پــه گوته کوي ، یوازې دکره کتنې په یوه اړخ چې هغه هم تاریخي اړخ دی هرڅــه راڅرخوي ، د ډولونو خبره یې هم یوازې د تقریظونه بڼه لري چې ان هغه هم د بشپړو تقریظونو ځانگړنی په ځینووختوکې نه لري ، خوله دي سره ســره هــم داســـتاد حبیبـــي کارونـــه او تقریظونـــه او څرگنـــدونې چـــې دخوشـــال اوعبدالقادرخان پردیوانویې لیکلې ترټولو مهمې اومخکنۍ بیلگې دي چې پــه علمي لحاظ حساب پرې کیدای شی . ځکه نو ویلای شو چې دی لومړنی څوک و چې دلومړۍ پښتو کره کتنې له پیل سره دده نوم په لومړیتوب کــې راځــي. ترده وروسته بینوا په دغه برخه کې رغنــده گامونــه پورتــه کــړي دده کــوم تقریظونه چې دپیرمحمد کاکړاو کاظم خان شیدا پردیوانو باندې راغلي دي په انتقادي لحاظ ځانگړي دي ، داستاد الفت او پوهاند رښتین کارونه (دحمیــد پردیوان) لومړۍ انتقادي هڅې دي چې دکره کتنې په برخه کې یــې ترســره کړې دي. همداسې په پښتونخوا د استادکامل ، همیش خلیــل او پــه لســگونو نورو انتقادي کارونه څه دمعاصرو ادبیاتو په اړه اویاهم د کلاسیکو ادبیــاتو پــه اړه په علمي او ادبی لحاظ دپاملرنې او یادونې وړدي. کابل مجلې پــه خپــل وار په دغه موده (لومړۍ نیمایي) دانتقادي لیکنو په خپرولوکې ډیره مهمه دنــده ترسره کړه ، په دغه موده کې له دغې لارې په سلگونو انتقادی لیکنې خپــرې شوې چې دهغو له لارې موږ دیولړانتقادونو او جوړونکو آثارو دخپرولو شاهدان یو ، لکه : دپښتوښه شاعرڅوک دی ؟ (۱۳۱۹) . ملــي ادیــب کــوم یــودی ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۳۱۹) . دهندوستان نومیالی شاعرټاګور (۱۳۱۸) . فضلت او انتقاد (۱۳۱۷) او په لسګونو نورهغه سرلیکونه دي چې دکره کتنې پورتنۍ ځانګړنې سره له دې چې لومړۍ بیلګې ورته ویلای شو زموږ ددغه پیردنومیالیو لیکوالـو لـه خـوا لیکل شوي دي.

======

« ... اوهغه آثار چې له انتقادڅخه پاتې شي
دخلکو په نظر ارزښت نه لري ... »
روهي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريیم څپرکی

پښتومعاصره کره کتنه د ودې پر لور

د رواني میلادي پیړی په دویمه نیمایي کې هسې چې پښتو ژبــه اوادب د ودې اوپرمختګ لاره نیسي همداسې کره کتنه هم پــه دغــه تــرڅ کــې وده کــوي اودزیات شمیرلیکوالو په وړاندې دهغې داهمیت خبره هم رامــنځ تــه کیــږي. زیاتره لیکوال اوشاعران دادبي تیروتنو اوغلطیو دمخنوي په موخه کره کتنــې ته په کلکه اړتیا محسوسوي ځکه چې د زده کړې کچه لــوړه ځــي هغوافغــان ځوانانو چې په خارج کې د ادبیاتواو فرهنګي څانګوپــه برخــه کــې زده کــړې وکړې، هغوی په دغه برخه کې له یوعالم تجربــو ســره هیــواد تــه راســتنږي اودخپلوتجربو په رڼاکې پښتو ادب او په خاصه توګه کره کتنې تــه نــوې ســاه ورکوي چې یوه بیلګه یې هم په پښتو ژبه کې دکره کتنې وده اوپرمختــګ دی چې خبره یې دمسلکي کره کتنې ترپولې پــورې رســیږي. داســې چــې دوی دادبي آثــارواو ادبــي بهیرونــو دودې لپــاره دکــره کتنــې جهادتــه ملاتــړي اودخپلومترقي خیرنو په ترڅ کې دوی په دقیقه توګه دکره کتنې په برخه کې په علمي لحاظ لاس په کارکیږي. خو په ځنګ کې یې یوشمیرداســې لیکــوال اوڅیړونکي هم شته چې هغوی لاهم له عصري پرمختګو څخه ناخبره او یوازې پرهم هغه دودیز ډول لیکنې اوڅیړنې کوي ، چې ګټورتیــا یــې لــه مــوادو را

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولولوپرته په نورو برخوکې ډېره محسوسه نه ده ، خو له دې سره سره داهــم باید ووایو چې ددغې ډلې دا ډول کارونه (دموادو راټولول) داسې هم نــه دي چې سرې يې په هيڅ وشميري برعکس زه په دې باوريم چې کارونــه يــې پــه خپله برخه اوان دموادو د راټولو په برخه کې د ستاينې قدرداني وړدی. دهنري موادو اوآثارو یا په بله وینا دمعتبرونسخو کشف او پيژندنه چې دغــو ليکوالــو هغوی چې زموږ يوشمير ورته د دوديزو خيړنو پلويان اوپيروان وايي دعصــرد ادب په تاريخ کې دپاملرنې وړخپرکی او برخه جوړوي. دوی سره لــه دې چــې لوی کاريې کړی دی ، دوی په کره کتنه کې له
خورا ساده ډولونواو تګلاروخخه کار اخيســتی دی (*) دهغــوی دليکنولمنــه دکره کتنې دعلم له

(*) په دغه برخه کې هدف ټول هغه کسان دي چې پرآثارو باندې تقريظونه دکره کتنې په نامه ليکي دي ، په داســې حال کې چې دوی په هغوکې دکره کتنې پرځای په نورو مسايلولکه ادبي تيوري او ادب تــاريخ بانــدې رغيــدلي دي اودتقريظ ځانګړني يې په پام کې نه دي نيولې .

مخې ډيره وړه او تنګه ده. ځکه دوی پرهغو ميتودونو او اصولو لکه چــې مــوږ ورباندې پوهيږو نه پوهيدل او ياداچې کله کلــه يــې ان پــه لــوی لاس نــه دي غوښتې چې کره کتنه وکړي ، دوی برعکس له کره کتنــې څخــه دقــدما وو د آثارو دکره کولو په برخه کې کرکه کړې ده اوپه دغه کار سره يې دخپل عصرله ادبي بهيرڅخه يو مصــنوعي ادبــي بهيرجــوړکړی دی. پــه دغــه برخــه کــې يوشميرليکوال چې ددغو نويو او پخوانيو ترمنځ يې دوصل کړی جــوړه کــړې هم شته چې ددوی نظرياتو له موږ سره د معاصرې اوعلمي کره کتنې په برخــه کې ډيره مرسته کړې ده ، په دغه ډله کې يوهم علامه حبيبي دي چې نظريــې دادی :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« مادمخه وویل چې په پښتوشعرکې د فکري تحول نوې دوره لـه (۱۳۱۰ ش) کاله څخه شروع شوې ده. اوداد یوه قرن ځلورمــه برخــه تــر۱۳۳۵ پــورې زه دمنځګړو دوره ګڼم ځکه چې دغه دوره دپښتودکلاسیک شعراونوې غورځنګ ترمنځ دیوې منځنی دورې حیثیت لري ... په دي دوره کــې دپښتوشــعرفورم اوقالب هغه دخوشال خان او رحمان او ددوی دملګرو په څیرو خو فکریې نوی و دشعرمحتوی اوښتې وه ... » (۱)

له همدغه شعري بهیرسره سم زموږ کره کتنه هم په تیره په افغانســتان کــې ځنګ په ځنګ روانه ده. زیاتره هغه شاعران او لیکوال چې پردغــه مهــال پــه دغه منځګړي دور پورې اړه لري د ځیړنواو هستونو په کار بانــدې لاس پــورې کوي. چې دوی ترډېره حده په دغه برخه کې له یوشــمیربریاوو ســره مــل وو. دوی پښتو ته نثر په نوې بڼه ور ډالۍ کړ، داسې چې تردوی دمخه پښتو نثر په افغانستان کې دلوستلو نه و. ځکه نودابايد په ډاګه کړو چې په دغه دوره کــې دمنځګړو لیکوالو آثار او ایجادیات په ځانګړې توګه دیادونې وړدي.

اوس که چیرې ، په ځانګړې توګه په همدغه هنري چاپیریال کې د کره کتنــې حالت ځیړو ، دلته دپخوا په انډول ډیرکوچنی تحــرک زمــوږ ترســترګوکیږي. داځکه چې دغه پیل دي اوهرڅه په پیل کې له یولړستونزو سره مله وي ،خــو له دی سره سره هم دکره کتنې په برخه کې هم دلته په افغانستان کې اوهم په پښتونخوا کې کوټلي کار پیل شوی، مانا داچې کره کتنه په یوډول نه یو ډول د ادب اوهنر زړه ته لاره ور مومي او یوشمیرداسې بیلګی یــې زمــوږ ترســترګو کیږي چې دهغو پرستنو باندې موږ کولای شو د راتلونکې په لور کوټلي ګامونه پورته کړو او کره کتنه په یوه نوې او جوړونکې بڼې سره ووینو. چې دلته ورتــه یوه لنډه کتنه کوو:

---

(۱) عبد الحی حبیبي ، په اوسني پښتو شعرکې د ژوند ځپې ، ۱۳۶۰ کال (۲۷) مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف : په پښتونخوا کې:

په پښتونخوا کې دکره کتنې دغه سترجهاد ترډېره حده، يوشميرخپرونو لکـه (خپلواک) (رهبر) (دوران) اوداسې نورو اخبارو په غاړه واخيست ، هغه آثـار چي په دغوخپرونو کې دکره کتنې په بڼه خپاره شوي دي ، هغه ترډېره حـده هغه لارښونې دي، چې هغو له شکه پرته دپښتو ادبياتو دودې اوپرمختګ پـه ترڅ کې خپله لاره پرانيسته، دوی يوشميرداسې څه دخپلوخپرونو له لارې په دغه برخه کې خپاره کړل چې په هغو کې په رښتيا هم په فـاکتونو او حقـايقو باندې خبرې شوې دي چې دهنري ادب او هنر دودې اوپرمختګ په برخه کــې په نړيواله کچه منل شوي علمي بهيردی ، يوله هغو ليکوالو څېړونکو څخه چې په دغه برخه کې په لومړي قدم لاس ورباندې ايښـوداى شــو ، هغــه نوميــالى ليکوال ايازداودزی دی چې ليکنې او څېړنې په دغه برخه کې دنوی غلمی کره کتنې په برخــه کــې لارښــونکې اود پـاملرنې وړدي. ايـازداودزی پــه دغــو شپوورځوکې د کره کتنې په برخه کې ډېرځليدلى دی ، ده چي څه پــه دغــه وخت کې ليکلي ، پرهغو باندې هغه خاليګاوې ډکې شــوې، هغــه چــې ددغــه وخت هنري ادبياتو دهغو لپاره اړتيادرلوده، دبيلګې په توګه هغه په خپلــواک خپرونه کې د (پښتواونثر) تر سرليک لاندې يواوږده مقاله ليکلې ده ، دايــوه په رښتينې مانا انتقادي مقالــه ده ، ددغــې مقــالې پــه ســر کې د اخبارمــدير يولنډيزليکلي چې په هغه کې لولو:

« ايازداودزی هرڅوک پيژني ، ځکه چي اياز يوښه فنکاردی، يوښه شــاعردی ، او ډيراوچت نقاد دی ، اياز چي پــه پښتوشــاعری کــې دفــن اوښــکلا کــومې مرغلرې پيلې دي، نوهغودپښتوشاعرى سينګاراو ښايست يوپه دوه کړی دی، ولې بل خوايې چې دنثرپه ميدان کې د ژوند په هراړخ کې قدم راپورتــه کــړی نودقلم دزور يې ډيره ستاينه شوې ده... »

(c) ketabton.com: The Digital Library

دایاز داودزی دغه کره کونکې مقاله ډیره اوږده ده ځکه نو ددې اړتیا شته چې دهغه دکره کتنې وړموضوعات باید دلته راپه ګوته کړل شي پــه لانــدې ډول :
دمقالې په پیل کې یوه مهمه موضوع چې (پښتو پښــتو غــواړي) رامــنځ تــه شوې ده ، په دغه اړه دده ځانګړې رایه چې یوانتقادي لید دی، داســې لیکــل شوي ده :
« پښتو ، پښتو ځکه غواړي چې پښتنو ورسره چیرې هم پښتو نه ده کړې، نــه یې چرې دځان سره دلیکنې مانی ته بوتلې ده ، او نه یې دعلم اوزده کړې پــه مسند دځان سره کینولې ده ، چې پاچایی به یې کوله، خیته به یې مړه وه نــو پارسي به یې ویله ، شاید دایې ګڼله چې ګني هم دادوړو تړو ، بربنډو او لغــړو ژبه ده ، اوړې خیته بــه پښــتو وایــی او مــړه خیتــه بــه پارســي... دلوســتلو پښتنوهمدغه کاردی چې دپښتونه اول په فارسي ، عربي اونن اردو اوانګریزي زیات مین دي، دا مینتوب څه بدنه دی ، باید بنده ډیرې ژبــې زده کــړي خــو پکارداده چې کومې ژبي زده کړي نو چې دهغې علمي او ادبــي ننګــه دتــوان مطابق په خپله ژبه کې واوړې او دخپلې ژبې لمن د رنګ رنګ ملغلرو نه ډکــه کړي ... »
په دغه مقاله کې دویمه موضوع « په پښتوکې نثرولې نشــته ؟ » ایــاز داود زي په دغه برخه کې پردغه ټکي باندې لاس کلک نیولی چې ولي موږ شعرویلو ته هڅه کوو، ولې په پښتو کې نثرنه لیکل کیږي . هغه په دغه مقاله کې دمســالې بیلابیل اړخونو څیړلې دي اوموخه یې داده چې باید پښتو نثرپه هــرډول چــې کیږي باید وده وکړي، عام شي اودهنري هڅو په ترخ کې بایــد وغــوړیږي ، ده په دغه اړه دخپل زړه بړاس ډیربښــه ایســتلی ځکــه نــو دیوشــمیرلیکوالو او شاعرانوپه اړه لیکي :
« په خیبرکې خدای پاک حمزه پیداکړو چې پښتوادب به ورباندې تل فخرکوي ، هغه شاعردی ، ښه شاعردی ، ځکه چې دهغه ټول ژوند هڅو یوشعردی . هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل ژوند په خپل فن قربـان کـړی دی، خـو ددغـه سـترې هسـتۍ اثرپـه خیبرداوشو چې دخیبرهره ګټه پورته کوې نو شاعرترینه دلاندې نه راوځي او نثر... ؟ دکابل دپښتو ټولنې دایرکتر ښاغلی ګل پاچا الفت (غوره اشـعار) نـوم کتاب چي په لاس راغلو نوهم مې اوخندل اوهم مې وژړل ، خندامې ځکه کوله چې داسې ښکلی چاپ شوی کتاب اوپه پښتوکې . ژړا مې په دې خبره راغلـه چې دکابل دټولنې دایرکترچې هم شاعرشو ، نو دچا نه به څوک څه ګیله کوي منم چې هغه به نثرلیکي ، ښه به یې لیکي ، علمی څیزونه یې هم لیکلـی دی ، خو دهغه دشعراثر به دهغه په چاپیرچل کې هم هغه وي کوم چې دخوشال دی یاد حمزه دی ، هسې خو رښتین هم شاعردی ، مجروح ، بینـوا، قیـام الـدین خادم اوداسې نور ټول شاعران دي ، خو چې دټولنې مشرشـاعردی نـو نوربـه ارمرو شاعري کوي،دلته هم زموږ ټول مشران شاعران دی ، ګران کامل صـیب که مورخ اومحقق دی نوشاعرهم دی ، عن چي هغه کاکاجی هم شـاعردی ... »
(۱)

که چیرې دایاز داودزي دغې کره کتنې ته لږ ځیرشو او دیوې ادبي مقـالې پـه توګه یې تحلیل کړو ، ترډیره حده په کې دیوې جامع ، روزنیـزې کـره کتنـې ځانګړنې په هراړخیزه توګه ومومو، داځکه چې هغه په دغه ځـانګړې زمـاني شیبه کې زموږ دلیکوالو پاملرنه په ادبیاتو کې هغه مهم اصل ته ور اړولې چـې هغه نه یوازې دپښتو ژبې لپاره حیاتي ده بلکې له دغې لارې مـوږ خپلـه لاره دنړیوال ادبي بهیرپه لور ورباسو. ده نثردیوې اړتیا په توګه، دیوې طرحې پـه توګه مطرح کړی دی ، اودایې په ګوته کړې چې ولې باید ټول ددې لپاره هڅـه وکړو چې باید شاعران شو ، دایاز داودزي د نثرلویوالی اواهمیت په دې کې دی چې ده په خپله دغه مقاله کې دهنري نثرخبره او اړتیا رامنځ تـه کـړې چـې دغه نوي ټکي یې کره کتنې ته لوی اهمیت ورپه برخه کړی دی. کیـدای شـي چې ددغې کره کتنې لوی اغیزبه داهم شوی وي چې موږ په راورسته کې لـوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نثرليكونكي وموندل لكه بينوا او الفت او لسگونو نور رامنځ تــه كــړل ، ځكــه نوداخبره بې ځايه نه ده چې اوس يوشميرليكوال اوكره كتونكي دالفت نثرتــه هم دهنريت له امله شعروايي . لنــډه داچــې د ايــازداود زي كــره كتنــه پــه هراړخيزه توګه يوه روزنيزه كره كتنه ده چې موږ د روښانه لرليــدونو پــه لــور هڅوي.

همدارنګه مقالې په (رهبر) خپرونه كې هم ترسترګو كيږي چــې يادونــه يــې اړينه بريښي ، په دغه خپرونه كې چې موږ كومې انتقادي ليكنې لولــو، دهغــو يوشميرپه زړه پورې دي اويوشميرنه ، دلته موږ يوازې پرهغــو ليكنــو بانــدې رڼااچووچې هغه هم دپښتونخوا په يوشميرنوميااليو پورې اړه لــري، د رهبرپــه ډيرو كره كتنوكې يوه هم هغه كره كتنه دیادولو وړده ،چې دكامل صــاحب پــر (رحمان بابا) نومي اثرباندې د تقويم الحق له خوا ليكل شوې ده ، په دغه مقاله كې دانتقاد ټكى دادى چې كامل صاحب د رحمــان بابــا د ژونــد نيټــه غلطــه ښودلې ده ، دميا تقويم الحق په ځواب كې كامل صاحب ليكي چې :

« ګرانه ميا صاحبه : وعليكم السلام و رحمه الله وبركاه ، ړومبى به ددې خبــرې معافى وغواړم چې كتاب مې په خپله خپل ليک سره درونه ليږلو پــه هرحــال خليق صاحب سره دخداى ښه وكړي چې ځما پرځاى يې دافرض ادا كړو. هغــه بله ورځ مې په (رهبر) كې په (رحمان بابا) ستا سو قيمتي اود قــدروړخيالات چې ځما په نامه مو دخط په شكل ليكل وو ولوستل، په كتــاب كــې د دومــره ژورې دلچسپۍ اخيستلو او ما له مو په خپلو خيالاتو دوباره غوراوفكر دموقعى راكولو دپاره ډيره ډيره مننه كوم. په خپل فاضلانه تنقيــد كــې تاســو ځينــې خبرې خوداسې ليكلې دي ، دهغودځواب دپاره خــو شــايد چــې ځمــا دغــه عريضه كافي ده. خوځينې داسې بحثونه مو هم ځيرلي دي چې دهغــو دحــل كولو دپاره به ځما تر پوهې دامعروضات هيڅ كله كــافي نــه وي، پــه هرحــال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترخپله استعداده د (رهبر) ځای سره سم به دخپل موقف د وضاحت کوښښ وکړم.
ستاسو وړومبی اعتراض دادی چې ما درحمان بابا د زیږیدو کال دلوستونکو عرض ته د (۱۰۶۰ او ۱۰۷۸ هجري) منځ کې پریښی دی. حال دادی چې دهغه په دیوان کې یوشعردی چې په دي باب زموږ ښه رهنمایی کوي ، په دی باب ما دومره اوږد بحث کړی دی چې دهغه خلاصه هم دلته راوړل هم راته ګران ښکاري ... » (۱)
دغه کره کتنه یو اوږد بحث او انتقاد دی ، خو دکیفیت له مخې دومره زیاته خوځونکې او ژوندی یا په بله مانه ډیره اغیزناکه نه ده ، داسمه ده چې کامل یو عالم لیکوال دی، خو که یې کره کتنه د ایازداود زي له هغې سره پرتله کوو ، دایازداودزي کره کتنه پرې اوچته ده اوپه

---

(۱) دوست محمد کامل مومند، رحمان بابا ، رهبر ۱۷ګنه ، ۱۹۵۸ کال (۷) ګنه.

علمي لحاظ یې ارزښت خورا لوړدی. خوله دې سره سره هم کامل صاحب ددغه عصرپه کره کتونکو کې ځانګړی ځای او مقام لري په تیره د متنپوهنې په برخه کې، دده ځای ځانګړی دی ، ده د زیاتوپښتو آثارو سمونه کړې اود زیاتو آثارو سریزې یې دخپل وخت دکره کتنې په برخه کې دیادونې وړدي.
دپښتونخوا ددغو شپوورځو په کره کتنوکې زیاتره دکره کتنې یوشمیرژانرونه لکه انتقادي مقالې ، تقریظونه ،کتا ب پیژندنهدي، چې دیولړیې یوشمیربیلګې لکه پورتنې دوې موږ په دقیقه توګه ولوستې چې د کره کتنې علمې بیلګې ورته ویلای شو. پورتنی دوې مقالې په دغومجلوکې ډیرې جالبې اود پاملرنې وړ مقالې وې چې دعلمي کره کتنې په اړه جامع بیلګې زموږ په واک کې راکولای شي. همدغه بهیرپه یوشمیرنورو مجلواو اخبارو لکه (پښتو) (

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمهوریت) (اولس) (سیلاب) (لار) او داسې نورو کې هم لیـدای او لوسـتای شو،خوداټکی باید ووایو چې تردې ټولو خپرونو د (پښتو) مجلې لـړۍ دکـره کتنې په بهیرکې یوځه پرله پسې والی ښیي چې کیدای شي دغه لـړۍ دکـره کتنې په برخه کې نوره هم په دوامداره توګه وځیړل شي ځکه چـې پـه دغـه مجله کې دنوې کره کتنې له اصولو سره سمي کره کتنې دیوزیـات شـمیرهغو پښتنولیکوالو له خوا چې دوی ددغې زمانې اړتیا پرضرورت بانـدې پوهیـدل لیکل شوې او خپرې شوې دي. په دغو کره کتنوکې یوشمیرداسې کره کتنـې هم شته چې که په دقیقه توګه وځیړل شي اوولیدل شي ، کیـدای شـي چـې دهغوله مخې دپښتو ژبې په یولړمهموآثارو او تذکروباندې چـې ددغـې ژبـې لرغونتوب دویمې هجري پیړۍ ته رسوي ډیرویارانو ته شکونه پیداشـي ، لـه بلې خوا یولړداسې کره کتنې هم شته چې په هـیڅ ډول راتلـونکې او د نویـو پدیدو دودې لپاره دښه نیته موخه له ځان سره نه لري ،لکه دغه انتقادي لیک چې ډ آزاد نظم دغندنې په خاطر پـه (دوران) کـې خپورشـوی دی : « ... زه دهرنوي ځیزخلاف نه یم، خو موږ ته داهم کتل په کاردي چې موږ دکوم ځیـز چې ابتدا کوو دهغه انجام به څه وي ، آزاد نظم د اردو او انګریزې ادب کې اوس ځان ته بیل مقام جوړکړی دی ، خو پښتو کې د آزاد نظم رواج لانشـته او زمـا یقین دی چې که آزاد نظم پښتوکې راغی نودابه ډیریاران بې لارې کړي . آزاد نظم دپاره تجربه ، دعروضوعلم ، د اوزانوپیژنـدګلوۍ سـره سـره دموسـیقي قدرتي حس پکاردی اودا ځیزونه د ډیرو کمو خلکو په نصـیب دی . پښـتوکې زاړه دومره صنعتونه شته دي ، اوهغوصنعتونوکې نورې دومره زیـاتې تجربـې شوې دي اوکیدای شي ، چې د آزاد نظم ضرورت هـم مـوږ تـه نشـته او کـه هردپښتو شاعرآزاد نظم لیکل شروع کړي (ځکه چې نن آساني هرچا ته مزه ورکوي) نودا به دپښتودتنزل په لوري کې اولي قدم وي اردو کې ما پـه خپلـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

آزاد نظمونه ليکلی دي ، خو پښتو سره زما قدرتي مينه ماته اجازه نـه راکـوي چې زه پښتوآزاد نظم وليکم ... » (۱)

کيدای شي چې له پورتني ليکوال سـره دده داخبـره ومنـو؟ نـه ، ځکـه زه فکرکوم چې ترده بې ميني او بدبين ليکوال په دغه پيرکې ډيرلږ ليدل کيږي ، دی په دې نه پوهيږي چې آزاد نظم يا آزاد شعر دنوي عصـر ډالـی ده ، داکـه څوک غواړي اوکه نه ، دشعردغه ډول به خپل تګلورى دپرمختياپه لور پـرمخ بيايي اودخپل عصرتاپه به خامخا پرخپله تندِه باندې وهي، هيڅوک به

---

(۱) دوران دويم ټوک ، (۳۲-۳۱) ګڼه ، (۱۹۵۸) کال (۵۰) مخ .

داورسره ونه مني چې ده غوندې له دغې اړينـې پديـدې سـره دې دښـمني وښيی اودهغې په مخ کې دې ډب شي. داکوم منطق دی چې اردو او انګريـزي دي آزاد نظم ځانګړی مقام ولري او په پښتوکې دې بيا ډيرياران بې لارې کړي ؟ که شعرپه رښتيا هم شعروي ، نو دا به بيشکه په نوي فورم کې ښکلي او پـه زړه پوري وي ، آيا دا سمه ده چې پښتو ژبه او ددغې ژبې شعري بهيـردې لـه دغه پرمختګه وروسته پاتې شي او يابه دا انصاف وي چې پښتو بايد پـه لـوی لاس دپرمختګ له دغه کاروان څخه پريوه خوا وساتو، آيادا انصـاف دی چـې زموږ پښتون شاعرپه نورو ژبوکې آزاد نظم وايی او په خپله ژبه کې بيا له هغـه څخه ډده کوي ؟

دغې ستونزې ته ځواب له هره پلوه منفي دی ځکه نودا ويلای شو چې ددغې کره کتنې علمي بنسټ اواسـتدلالي منطـق لـه يـوې خـوا لوسـتونکي تـه ډيرکمزوری ښکاري اوله بلې خوا يې خبره له تشو احساساتوپرته بل څه نه ده .

په دغه بهيرکې داسې کره کتنې هم شته چې ديوې ادبي پيښې ، يوه ادبي اثر اويو شاعر خو لاڅه کوې چې ګردسره يې ديوه ادبي بهيراو يوې رسالتمې ادبی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پدیدې اوبهیر په مخ کې هم دچا خبر ه دشگوبندونه درولي دي ، سره لــه دې چې دغه بندونه به دومره مهم اوعلمي بنسټ ونه لري خوبیاهم دیو شمیر پــه وړاندې تریوه وخته کولای شي یوذهنیت رامنځ ته او مدلل کړي .
دپښتونخوا په ادبی بهیرکې دکتاب داعلان ژانر هم لــه پخوانیــو دولونوســره ډیرلږ توپیرلري ،دبیلگې په توگه د ۱۹۵۸کال د (رهبــر) پــه (۱۷) گڼــه کــې داجمل خټک دغیرته چیغي په اړه لیکل شوي : "دغیــرت چغــه دپښــتونخوا دمشهور ادیب اوشاعر اجمل خټک دپښتني غیرت نه د ډکو او دزمانې ناترسو څپیړو دلاسه دسولو نظمونو مجموعه ده اوریدو سره مړغیرت را ژوندی کــوي او اوده غیرته را بیداروي په چا پ شوو مجموعو کې په هرلحاظ مثالي مجموعه ده " (۱)
که چیرې پورتني اعلان دتیرو پنځوسو پخوانیو کلونو له هغو سره پرتله کړو ، له هغو سره دجولې او منځپانگې له مخې ډیرلږ توپیرلري ، په دغه اړه کــولای شو چې له دغه اعلان سره د (شهیده سکینه) اعــلان دخپلــې دغــې ادعــا دثبوت په خاطرسره پرتله کړو. که څه توپیرهم په کې وي نو هغه به یوازې یــو کوچنی لفظي توپیروي او بس.
دتقریظ په برخه کې هم د پښتونخوا دادبیاتو په اړه داخبره کولای شو چې لــه یو لږمحدودو تقریظونو پرته چې دکره کتنې له مخې په وړو اصولو سمبال دي ، په نورو کې دیوه انتقادي تقریظ وړتیا وې خورا لږ لیدل کیــږي. پــه دې چــې زیاتره تقریظونه یوازې نگه ستاینې دي او پرهمدغه موخه باندې لیکل شــوې دي ، ځکه نو په هغوی کې داثرله محتوا سره اړوند څه په کې نشته په دی مانا چې په اثرکې خبره پریو څه ده اوپرتقریظ کې لیکوال داثر له موضــوع څخــه دباندې په نورو موضوعاتودي . خو په عین وخت کې یوشمیر تقریظونه داســې هم شته چې هغوته په کره کتنې برابر تقریظ ویلای شو ، اوهغه تولې ځانگړنې له ځان سره لري ، هغه چې دیوه انتقادی تقریظ ځانگړنه باید وي . ددې لپــاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ديوه ښه تقريظ ځانګړني مو دلته په ګوته کړې وي ، په دغه برخه کــې د (تربور) د ډرامې تقريظ را اخلو ، دهغه له مخې چې مورِ کــولای شــو ددغــې درامې په ټولو ځانګړنو باندې په ښه توګه پوه شو دغه تقــرظ دحــافظ محمــد ادريس له خوا داسې ليکل شوی دی :

" ... په تربورکې دمال ، دولت دبربادی ، دخــراب مجلــس ، دجــواری دشــرابو دتعليم اودقتل وغيره مسئلوبحث شوی دی ، خودا بحثونه قابــل مصــنف پــه داسې انداز کې کړې دي چې نه يی دځانه واعظ جوړکړی دی اونه تنها ديندار، خپل ځان يې شاته ساتلی دی اوځنګه چې واقعات په خپله ښــويدل دغســې ورسره دقلم سياهی هم په کاغذ خوريدله ... دتربور ترتيب دلوستو سره تعلق لري ماورته د رقابــت پــه ســترګه کتلــې دي ، خــوداول نــه ترآخــره پــورې دهرکردارخصوصيتونه دهغې په بره ختل ، بياد هغې راکوزيدل ټول پــه ځــای شوې دي هرکردار هغه قسم کارونه کوي او په هغه لهجــه کــې خبــرې کــوي کومه چې دهغه دپاره مقرره ده " (۲)

دايوه ښه بيلګه ده ، چې دپښتونخوا په معاصر ادب کــې داډول بيلګــې خــورا زياتی

---

(۱) رهبر (۱۷) ګڼه (۱۹۵۸) کال د کتاب وروستی پښتې

(۲) حافظ محمد ادريس ، تربور (۱۹۶۱) کال ، سريزه

ترسترګوکيږي ، ځکه چې ټولو ليکوالو يوازې دې خوا ته پاملرنه نــه ده کــړې چې بايد يوازې دکتاب دساده پيژندګلوی په موخه څه وليکي ، دوی بــرعکس په دغه برخه کې هڅه کړې چې داثرپرمنځپانګه باندې دهغه لــه پيژنــدګلوی سره يوځای يوڅه دلوستونکې پــه واک کــې ورکــړې اوداثرهغــه ځــانګړې را برسيره کړي ، هغه چې داثراړانه جوړوي. په دغه برخه کې داهم دياددولو وړده چې دلته هم زياترو ليکوالو دکره کتنې ځای په خپلو تقريظونــو کــې دادبــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تیوری مسایلو ته ور پریښی دی او دلنډکي تقريظ پرځای يی تیوريکي بحثونه کښلي دي.

دپښتونخوا دکره کتنو په لړکي یوبل څلاند مشال هــم زمــوږ ترســترګوکيږي چي هغه قلندر مومنددی ، ددغــه نــامتو ليکــوال زيــاتره کرکتنــې زموږپــه پښتوکره کتنه کي هغه څه دي چي د پښتوادب په وده او وړتيا پيژندنــه کــې زموږ لارښونه کولای شي . کله چي موږ دده زياتره ليکنې لولو او يايي د تحليل منګولو ته سپارو ، قلندرمومند يولړ داسي ليکنې هم لري چي په ټوليزه توګــه کولای شي دهغو تيروتنو سمونه په کي وشي چي هغه ديو شــمير ليکوالــو او پوهانو له خوا دهغوی داحساس په لمنه کي پرپښتو ادب باندي وراړول شــوي دي. دقلندر مومند د ډيرو نامتو کره کتنو په ترڅ کي چي لوړ ادبي ارزښت لري ، يوه هم هغه کره کتنه ده چي د ۱۹۷۹کال په (پښتو) مجله کي خپره شوي ده ، ددغي کره کتنې سرليک داسي دی : (پټــه خزانــه فــی الميــزان ، د يــونس دديوان شهادت)

په دغه کره کتنه يا انتقادي ليکنه کي ديونس پرديوان اوهغه بحث باندي پوره رڼا اچول شوي چي ديونس په باب په پټــه خزانــه کــي راغلــی دی ، ډيرښــه استدلال په کي شوی اود يوه معاصرنقاد په توګه يي موضوع په مستنده توګــه دعصرله ټولو څانګړتياوو سره اړونده څيړلي اوتحليل کړي ده . مخکي تــردي چي ددغي کره کتنې يوه برخه دلته راواخلم بايــد ووايــم چــي دکــره کتنــې موضوع يی ډيره جالبه ، واقعآ ادبی کره کتنه يا کره کونه بايد دکره اوناکره آثــا رو کره توب ته ځان وقف کړي ، دهغو مانا، مفهوم او ارزښت بايد لومړی خپلــه کره کتونکی درک کړي اوله هغه وروسته يی بايد نورو ته وليږدوي. لکــه چــي اشاره وشوه دغه کره کتنه ډيره جالبه ده ، خوداچي له دغه ډول ليکنې څخــه پښتنو ضد کسانو زياته ګټه پورته کړي ، زما په نظر داموضــوع بايــد اوس پــه دغه خاصه زماني شيبه کي بياهم ديوي پوښتنې په حال کي پريږدو څکه کــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسناد او رښتيني واقعيتونه څوکاله نورهم زموږ لاس ته رانه شي ، فکرکوم چي بيا به موږ خپله په ډاګ پاتې شو ، زما ددغه اثر لارښود استاد پـه خپـل يـوه يادښت کې زما د لارښوونې په موخه يوه ډيره په زړه پوره خبـر ه ليکلـې ده داسي چې :

"که زموږ نيکونوموږ ته غني ادبي ميراث نه دی پريښي ، دا ستا يا زما قصور نه دی ، په زوره بايد امتياز ورنه کړو "

که داډول پرعلمي پرنسيپ ولاړې خبرې په ټوليزه توګه دپښتو کره کتني پـه اړه په پام کې ونيسو نو رښتيا ده چې فرهنګ او فرهنګی پديدې په احساساتو باندې وده نه شي کولای ، ممکن تريوه وخته اويوه حده په دغه ترځ کې يو څه پرمختګ ترسترګوشي، خو علم ، هغه هم کره کتنه ډير بـی رحمـه علـم دی، ډيرزر دخپلو علمي څيړنوپه ترځ کې په علمي منطق سره دهـرې ادبـی او نـا ادبی ليکنې کره توب اوسـمون زمـوږ پـه واک کـې راکـولای شـي ، علمـي پرمختګونه د عصرله شونيتاوو سره په تماس ډيرپه بيړه روان دي اوقضـاوتونه لکه آزادې فرښتني زموږ پرسر حاضراو ناظر دي . قلندر هم ځان پـه واقعيـت سمبال بولي اوليکي :

" ... ديونس او رحمان بابا ترمنځه داستادۍ او شـاګردۍ رشـته هـم درحمـت هوتک دافسانې يوه حصه ده ،چې ديونس ديوان پرې هيڅ شهادت نه ورکوي، صرف په دي بنيادچې ديونس په ديوان کې يونظم داسې دی چې د رحمان بابا مرګ ته په کې اشاره شوې ده دا دعوی کول چي يونس دهغه شاګردوو صحيح نه ښکاري په خپله دغه نظم کې چې يونس شعرونه لـري ، پنځـه شـعرونه د رحمان بابا په حقله دي او شپږشعروکې د (ښويارانو دجدايي) فرياد شوی دی ، په دې لحاظ دانظم د رحمان بابا او يونس ترمنځه دشاګردۍ په ځای د دواړو ترمنځه د دوستۍ په ثبوت کې پيش کيدی شي اوداهم هله چې موږدچا مرثيه ليکل صرف دهغه دمعاصر ذمه واري وکړو اوکه داسي وشي نو بيا محتوا کاشی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او میرانیس چې دامام حسین علیه السلام مرثیې لیکلي دي هم دحضرت امام معاصروګنړلي شی ... " (۱)

په دغه اثرباندې دهمدغې مجلې په ترخ کې نورلیکنې هم شوې دي چې دکره کتنې په برخه کې دیادولو وړ دي ، . دقلندر مومند په مقالو برسیره یولړخپلواک ایجادي او ترجمه شوي آثارهم دپاملرنې وړدي چې یویې هغه چې تراوسه دوه ځله چا پ شوی هم دي د (تنقید) په نامه یادیږي چې دکره کتنې په برخه کې له موږ سره په علمی او تیوریکی لحاظ ډیره مرسته کولای شي.

دغه اثر (تنقید،تلخیص او تنقیح) لکه څنګه چې له نامه یې ښکاري اوخپله قلندرخپله هم وایي چې دهدسن (متوفی ۱۹۲۰) دمشهوراومعرو ف کتاب دیوه باب لنډیزاوخلاصه ده . (introduction to the study of literature)

که چیرې دنوموړي اثرمحتویات په عمومی لحاظ دکره کتنې اوپه ځانګړې توګه په پښتوژبه کې ددغه علم دمینه والو لپاره په پام کې نیسو ، زه فکرکوم چې په دغه ځانګړي وخت کې دځانګړې پاملرنې وړو. دا لومړني خارجی اثر دی چې په دغه اړه په دغه وخت کي دیوه ځانګړي اثر په توګه چاپیږي ، قلندر لکه چې دکره کتنې په برخه کې ما دده علمي دریځ اومقام ته اشاره وکړه ، په پښتونخوا کې بې له شکه یو سترګور،عالم اوپوه کره کتونکی دی ، ماته ددغه اثر په خپرولو سره دیوه ځانګړې لید خاوند ښکاري ، ده په دغه اثرکې له یوې خوا دکره کتنې په اړه هغه مهم نظریات را اخیستې چې ددغې پوهې دتګلوري په ټاکلوکې مهم دي ، خومهم تردي لاداچې ده له یوې خوا داکار دلیکوال دنظریاتو ترڅنګ ترسره کړی خو له بلي خوایی ددغو نظریاتو او اصولو په اړه خپل نظریات ور زیات کړي دي ، دده خپل نظریات په دغه اړه دکره کتنې په اړه دده د نظر څرګندونه هم زموږ په واک کې راکوي . دویلیم هدسن داثردتلخیص شویو مطالبو په پایله کې قلندر هم ځای ځای یوځه ور

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيات کړي دي اويايی دليکوال په نظرياتو باندي خپله تبصره هم کــړې ده . زه باورلرم چې دا په پښتو ژبه کې لومړني اثردي چې دشلمې پيړۍ په اوږدو کـــې دکره کتنی په اړه تيوريکی نظريات او اصول موږ ته ددغه تلخيص په ترڅ کـــې راپيژني اوقلندر په دغه برخه کې لومړنی ليکوال

---

(۱) قلندر مومند (ديونس د ديوان شهادت) پښتو مجله (۱۱) ګڼه ، (۱۹۷۹) کال پيښور (۲۴) مخ .

دی چې داډول نظريات په پښتو ژبه زموږ په واک کې راکـــوي. دغـــه کـــوچني اثرتول په پنځوبرخو کې خلاصه شوې ، چې په لومړۍ برخه کې يی تنقيد څه ته وايي ؟ دتنقيد عام تعريف ، په تنقيد عام اعتراضونه ، ولټر او مورلي ،تنقيد يو تخليقی عمل دی ، دتنقيد غلط استعمال ،دتنقيد صـــحيح اســـتعمال ، پـــه دويمه برخه کې يی : استقرايي تنقيد ، نقاد دمشرح اومفسرپه توګه ، دحکمی اواستقرايي تنقيد توپير، تاريخی تنقيد، دحکمی تنقيد مثالونه ، جديـــدنقاد ، په دريمه برخه کې : تنقيدی ادب دادب يوقسم، دنقاد لپاره ضروری څيزونه ، بصيرت ، غيرجانبداري ، په څلورمه برخه کې : دنقادی تقابلي مطالعه ، دتنقيد تاريخ دادبي تاريخ حصه ده ، تنقيد او تخليق ، اوپه پنځمه برخه کې : ذاتی او انفرادي تنقيد ، دلسنګ او اناتول فرانس نظريات ، دنقادانو اجتماع، دکلاسيک مفهوم په ادب کې ،دبقا بهترين اصـــول ، دهـــم عصـــرادب څيړنـــه ، کلاســـيک دمعيار په حيث . اونور انتقادي اوتيوريکی معلومات راغلی دي .

دقلندر بل اثر (نظميات) دی، ايوب صابر په خپل اثر (جديدپښتوادب) کې په دغه ټکي معترف دی اودايي په ګوته کړې چې قلندر دنـــوي تنقيـــد پـــه کـــره کتونکوکې هغه څوک دی ، چې په دغه برخه کې ځانګړې مقام لري .

دپښتونخوا په ادبياتو کې ديوې ټولنې نوم چې هغه (ادبي تنقيدي ټولنه بنو) وه داټولنه ترډيره حده لکه چې نوم يې سرې ته ورڅرګندوي ، سرې فکرکوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

، دلته به هم دکره کتنې په اړه څه ترسره شوي وي ، خوداسې نه ده ، ځکه چې دغه ټولنه بيا د اولسي تنقيدي ټولنې په نامه هم ياده شوې ده اومرام يې داو چې : « ... مختصرآ بايد ووايم چې اولسي تنقيدی ټولنه ددې مقصد اونسب العين دپاره جوړه شوې وه ، چې په دې کې به دليکوالو په داسې ډول تربيت کيږي ، چې هغه انساني مسايل دادب په نسخه کې شامل کړي اوعام ولس ته يې د ور کړي يعنی زموږ مطلب د داسې ليکوالو وجود و چې زموږ د ژوند حقيقی کشالې هم د رمان په ژبه بيان کولی شي . او دداسې ادب تخليق کول وو چې هغه نه يوازې ديوې شيبې ذهنی سرور پيداکوي ، بلکې هغه زموږ شعور دغفلت او دلاپوهی دخوب نه بيداروي » (۱)

ترکومه ځايه چې د (بنون ادب) له سريزې څخه ښکاري ، ددغې ټولنې ليکوالواو شاعرانو ددې پرځای چې ځانونه په ادبي دنده باندې بوخت کړي . برعکس په ځانګړو اختلافاتو چې هغه هم ځانګړي او کله کله مفکوروې دي اخته پاتې شوي دي، چې څرګنده بيلګه يې همدغه اثر(بنو ادب) هم بللای شو.په دغه اثرکې هم ددغه ليکوال په وينا دمترقی ليکوالودمعرفی لپاره يومعيار اودشاته راښکونکولپاره بل معيار په نښه کړی دي. په داسې حال کې چې دادبی آثارو دتحليل اومعرفی لپاره بايد يوازې يو معيار ، هغه هم ادبی انتقادي معيار په پام کې وي.

په هرډول ، دابايد ووايو چې دپښتونخوا په ليکوالوکې دکره کتنې په برخه کې يوشميرليکوالو لکه هميش خليل ، کامل صاحب ، رسا (دادبې تنقيد ليکوال چې اثريې په نسبي توګه دکره کتنې په باب ښه اثرګڼل کيږي ،اوشايد چې دکره کتنې په برخه کې لومړی چاپ شوي اثرهم وي) مولانا عبدالقادر ، قلندر مومند ، محمد اعظم اعظم د (پښتوافسانه) ليکوال اوداسې نور

---

(۱) مجبور سورانی ، دبنوادب ، پيښور ۱۹۷۱ کال (۱۱) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يادولاى شو . دوى په رښتياهم دكره كتنې په برخــه كــې پــه علمــي لحــاظ ډيرمهم كارونه ترسره كړي او په دغه برخه كې يي دنړيوالو آثارو په پــام كــې نيولوسره علمي آثار ليكلى اوخپاره كړي دي. په دغه برخــه كــې پرپورتنيــو ليكوالو برسيره د ددغو ليكوالو آثار اونومونه په ځانګړي ډول ديــادونې وړدي لكه ، سمندرخان سمندر (دقرآن ژړا) سحر يوسفزى د (ادب څه دى) ليكوال ، ايوب صابر، افضل رضا چې دوه اثره (تحقيق اوتنقيد) (تخليق اوتنقيد) يــې دمعاصرې كره كتنې په برخه كې په ځانګړې توګه ديادونې وړدي.

ب : بره پښتونخوا (افغانستان) :

په افغانستان كې هم په دې وروستيو كلونو كې دكره كتنې په برخه كې دلــرو كره كتنو په شان يواوچت ګام پورته شوى هغه داچــې دلتــه پــه پښــتوادبي بهيركې دتحقيق برخه دپښتونخوا په اندول ترېوه حده پياوړي ښــكاري ، پــه دغه اړه تراوسه دپوهانوداخبره بى له شكه منلاى شو چې پښتونخوا اودهغــې ادبى بهير په تخليقي برخه كې ترافغانستان مخكې دى، زه دا نه وايم چې پــه افغانستان كې به تحقيق ترپښتونخوا دعلمي دلايلو له مخــې ډيرمخكــې وي ، ښايى نه وي ، يوازې يوڅه چې په دغه برخه كې څرګند دي ،هغــه هڅــې دي چې په تيره نيمه پيړۍ كې په افغانستان د پښتوادب او ژبى لپاره په پرله پسې ډول راپيل شوې دي. ددې په څنګ كې داخبره هم ده لكه چې زياتره پوهــان په دې باور دي او وايي چې تحقيق پــه بــره پښــتونخوايا افغانســتان كــې او تخليق په كوزه پښتونخوا (اوسنۍ پښــتونخوا) كــې بــې ســارى دى، ځكــه دتحقيق په برخه كې چې كوم بهير په پورتني زمانى پيركــې روان و او كومــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهانوچې په برخه کې دپاملرنې وړ کارپیل کړي و ، هغه ددې لامل دی چې افغانستان په تحقیقي لحاظ اوچت اوبرلاسی وښیي ، زه خپله داخبره د کانې کرښه نه بولم ، ځکه باور لرم چې دغه بهیربه یومهال یا دیر ښه شي او یابه هم کمزوری ، همداده چې زه په خپل عصر کې په دغه باره کې خبرې کوم اوبس .
که چیرې موږ اوس همدغه خبره دیوې پوښتنې په توګه مطرح کړو چې داډیرکار او ډیرخه چې په دغه اړه ترسره شوي هغه څه او کوم کارونه دي ؟
په دغه اړه لکه چې ما مخکې هم یادونه وکړه یوه دتسلسل موضوع ده ، چې په دغه برخه کې په ځانګړې توګه باید له علمي پلوه په پام کې ونیول شي ، په دغه دوره کې یو شمیرنخبه لیکوال او څیړونکي که څه هم دوی د(علوم ادبیه) د مکتب شاګردان وو لکه علامه حبیبی ، الفت ، بینوا ، خادم ، رښتین او رشاد ، دوی په خپل وخت کې دادبیاتو او په تیره بیا دکره شعور اوکره کتنې په برخه کې په علمي اونظري توګه دپاملرنې وړ کارونه ترسره کړل ، دوی په دغه تاریخی مقطع کې هغه څوک وو چې له یوې خوا یې د ادبي آثاروپه موندلوپسې پښې را لوڅې کړې وې او له بلې پلوه یې باید هغه خام مواد پاخه او معرفی کړي وای ، همداده چې دوی دوه ګونې دندې ترسره کړې دي چې په هراړخیزه توګه په علمی لحاظ په دغه زماني برخه کې د پاملرنې او ستاینې وړ دي. داخو دقضیې یو اړخ شو ، بله خبره چې په دغه اړه پردغه مهال په ځانګړې توګه دیادونې وړده هغه داده چې یوشمیر علمي هڅې چې د پورتنیو لیکوالو دمطالعاتو پرتګلوري یې وده وکړه ، هغه دادي چې موږ په دغه زماني پیرکې د کره کتنې په برخه کې دمسلکی څیرو او نقادانو سره چې اصلی دنده یې ترډیره حده کره کتنه ده له علمي کارو سره هم مخامخ کیږو، په دی مانا چې دلته یوشمیر کره کتونکي داسې هم رامنځ ته شول چې ترپخوانیو لیکوالو او څیړونکو یې لیکنې اوڅیړنې ژوندۍ او دمعاصرې کره کتنې له اصولو سره برابرې ښکاریدې. دوي په خپلو کره کونو کې د علمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضاوت خبره جدي نيولې وه او په دغه برخه کې يې په پښتو ادبي بهيرکې دکره کتنې په نامه يونوى ميتوديک څپرکى پرانيست.

دغه ډله او د دوى نظريات د رواني پيرۍ په څلويښتمو کالونو کې په کابل مجله کې تر سترګوکيږي او دا په ډاګه کوي چې په نسبي توګه دکره کتنې پرعلمى متيود لوژۍ برابر څه را منځ ته کيږي همداده چې دلته دوه جريانه مونږ ليداى شو ، يو هغه چې دنورو ليکوالو د نظرياتو پربنسټ رامنځ ته شوى او بل هغه چې د پښتو ليکوالوپرنظرياتو رامنځ ته شوى او ياپې وده ورکړې ده . مانا داچې په دغه وخت کې کره کتنه د وروستيو علمي پرمختګونو له علمي روح سره خپله لاره زمونږ تر پښتو ادبى بهير پورې هم راباسي او سړي په دي ډاډه کوي چې دغه انتقادى هلي ځلې کولاى شي دادبي مطالعاتود يوې روښانه راتلونکې په لور خپله لاره ور وباسي . دباندنيو ليکوالو په ډله کې يوهم روسي پښتو پوه ګ . ف . ګيرس دى چې په دغه مهال کې دکره کتنې په اړه ليکي :« په افغانى مطبوعاتو کې انتقادونه اود ادب مسايل شته ،خو عمومي جنبه لري ، او په خصوصي ډول سره ددغه انکشاف جريان دتجزيي لاندې نه دى نيول شوى . دپښتنو فلالوجستانو ډيرمقالې داسې دي چې يوازې توصيفى رنګ لري نه واقعي ...» (۱)

دګيرس خبره هم هغه د (علوم ادبيه) دپلويانو ده چې دوى دهرڅه په باره کې ليکل اودهرڅه په باره کې يې خپلې خبرې درلودې ، دده مراد له واقعيتوبه زه فکرکوم هماغه علمي انتقادي ليکنه ده چې دادبى آثارو دشکل اومحتوى په باره کې بايد خپل تحليل، تجزيه او نتيجه ګرې وړاندې کړي . ګيرس په دغه برخه کې يوڅه علمى هم مخکې تللي دى اويولړعلمي ليکنې يې هم کړې دي چې يوه يى هم داستاد رښتين پر (پښتو ادب تاريخ) باندې تبصره ده چې ليکي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« ... ددې کتا ب ليکل دپښتوادبياتو دتاريخ په موضوع کې لـومړی کـاردی او همداوجه ده چې له نيمګړتياوو څخه بې برخې نه دی ، دپښـتو دادب د دورو ويش چې دکتاب له خوا پيشنهاد شـوي دی صـحيح نـه دی ، ځکـه دا دورې دپاچهانواو اميرانو دتغيراو تبديل پربنسټ ټاکل شوي دي ، بايد دادب د دورو ويش په خپله د ادبي پيښو دوختو له مخــې ټاکـل شـوې وای . ايـديالوژيک مسايل او ديوه ليکوال داستادی فن په کې تشريح شوي نه دي ، ددې پرځـای چې د اوسنيو نثرليکونکو آثار تجزيه کړي ، مولف يـوازې د دوی نومونـه پـه فهرست کې درج کړي دي »(۲)

---

(۱) ګ . ف . ګيرس ، پښتو ادب ته يوه عموي کتنه ، کابل مجله ، (۱) ګڼه ، ۱۳۴۱ کال ۱۳ مخ .
(۲) همدغه اثر (۱۴) مخ

دګيرس کوم آثار چې اروابناد معتمد شينواري په دغو کلونو کې له روسي ژبې پښتو ته راژباړلي ، هغو زمونږ ددغه عصر دانتقادی بهيرله ودې سـره د علمـي لاربښود په توګه مرسته کړې ده ، مانا داچې دغو آثارو لږترلږه داخبره مونږ تـه را په ګوته کړې چې پښتو کره کتنه کارغوارې چې بايد دهغې دعامولو او ودې ورکولو په کارکې رغنده کارته ملاوتړل شي ځکه نوزه فکرکـوم چـې ددغـو ليکنو روزنيز اړخ زمونږ د راتلونکولپاره په علمی لحاظ دپاملرنې وړو.

دهمدغې لړې (دکابل مجلې په خلويښتم کالونه) په ترڅ کې دپوهاند رښتين ، الفت ، خادم ، استاد روهي او شپون يولړ ليکنې ځانګړې تګلاره وهـي چـې دلته يې په يوشميرليکنو باندې لنډې خبرې کوو :

د پوهاند رښتين له خوا په دغه دوره کې يو لړ ليکنې په کابل مجله کې خپرې شوې ، چې په علمي لحاظ د پخوا په انډول د پاملرنې او يـادونې وړ دي ، مانـا داچې له کره کتنو يې يو څه علمي تومنه ترلاسه کيـدای شـي ، او پـه خپلـو ليکنو کې کولای شي دښه اونيمګړې اثر ، کره او ناکره ترمنځ خپل قضـاوت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

انتقاد په سمه ژبه اوادبي انداز سره وکړي، دده ددغه مهال په ليکنو کې يوه هغه ليکنه دپاملرنې وړ ده چې ده د رحمان بابا دمشاعرې د ارزونې په باب کړې ده ، ددغې ليکنې يوه برخه دلته په ګډه ديوه نسبتاً ښه عملي انتقاد په توګه دلته را اخلو :

« بختاني هم ښه شعري طبعه لري ،مګر دلته ده د پخوانيوشاعرانو يادونه په ساده او روانه ژبه کړې ده ، او کوم نوي شی په لاس نه دي ورغلی . د ملګرو ياد عنوان هم سم نه دي ، ولې چې لرغوني شاعران هيڅکله د ملګرو په نامه نه يادېږي . په ملګرتيا کې هم عصري ، او هم فکري شرط دی ، يوازې کيدای شی چې هميش ، ساقي ، ساغر د ملګرو په نامه وبولي » (۱)

داستاد رښتين دليکنې دغه لړۍ تقريباً په همدغه شان ترپايه پورې رسيدلي ده ، ترکومه چې ښکاري اوما دده دغه کره کتنه په غور سره ولوسته ، نو دا ټکی په کې له شکه پرته ښکاري چې د کره کتنې يوه ښه او په منطقی لحاظ يوه کره روزنيزه ليکنه او کره کتنه ده .

استاد الفت په دغه لړکې بل ليکوال دی چې ليکنې يې له تخليقي مزاج سره په رابطه کې رامنځ ته شوي ، دی لکه څنګه چې په خپلو ليکنو کې يو انتقادی ليکوال بلل شوی ، همداسې په خپلو کره کتنو کې يې هم دځانګړې ډول کره کتنې په پا م کې نيونکی کره کتونکي ليکوال دی ، دده کره کتنې هم يوډول تخليقي اړخ لري ، چې موږ ته د يوې معياري کره کتنې حال او قال دواړه راپه ګوته کوي . دلته دده دهغې کره کتنې يو بيلګه را اخلو هغه چې د نامتو ليکوال

---

(۱) صديق الله رښتين (درحمان بابا مشاعرې ته يوه کتنه) ، کابل مجله ، (۲) ګڼه ۱۳۴۱کال ، (۱۴) مخ .

او شاعر بينوا په (اوسني ليکوال) باندې يې کښلې ده. الفت په داسې يو مهال او چاپيريال پورې اړه لري چې هغه د کره کتنې لپاره په ټوليزه توګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهضميدو حوصله نه لري ، خو داچې دلته يې جرآت کړي دهغــه لامــل دادی
چې دي پربينوا باندې باور لري اوپوهيږي چې بينوا ديوه ليکوال په توګه ددې
زغم لري چې دده خبره هم واوري او هم يې وزغمي ځکه نو ليکي :
« ګرانه بينوا په عمر او په قلم دې برکت !
ستا په اجازه ستا په کتاب (اوسني ليکوال) څه ليکم ، يوازې ستاينه نه کــوم ،
په تاباندې اعتراض هم کوم ،ځکه چې ته هغومره تريو او تريخ سړی نه يې چې
څوک درنه لا په خوب کې هم وډارشي . ســتا يــو خصوصــيت دادی چـــې تـــه
محبوب کيدای شې او مهيب کيدای نه شې ... په هرصورت داويلی شــو ، چـــې
ته په خپلو قضاوتونو او ادبي تبصره کې آزاد نه يې او انتقادي جنبـــه پـــه دغـــه
کتاب کې نيمګړې ده . زه هم دغه نيمګړتيا دمجبوريــت او معــذوريت اغيــزه
ګڼم او تا نه ملامتوم ، مګرنورو خبرو ته دې توجه را اړم ، چې کــه زمــا نظريـــه
درته ښکاره شي په نورو جلدو کې به ورته اعتنا وکړې اوهغه دادي : زمــا پـــه
فکر په دې کتا ب کې دتاليف او تصنيف په لحاظ يو مشخص او معين پروګــرام
نه ی تعقيب شوی ، يعني دا توازن او تناسب په کې نه دی ساتل شوي چې پـــه
يوه ليکوال باندې بايد څومره بحث وشي اود بحث اساسي ټکي او مهمې برخې
بايد کومې وي ... په دې کتا ب کې د ليکوالو اوشاعرانو په جمله کـــې يـــو نـــيم
سړي داسې هم راغلي دی چې په مسلکي او اجتماعي لحـــاظ د انتقـــاد وړدی
مګر بينوا دا ونه شـــوکړای چـــې دهغـــه اصـــلي څيـــره وښـــيي ، امـــا بـــالعکس
مجبورشوی چې په ښه رنګ اوښه يې معرفي کړي . دا کتاب اساساً دتخلص په
اعتبار الفبآ په ترتيب سره تدوين شوي او چا چې تخلص نه درلود نو بيايې نوم
په هماغه ترتيب راغلي دی ،يعني د نامه او تخلص ګډوډي په کـــې ده ،نـــو کـــه
چيرې کتاب دنامه په لحاظ مرتب شوی وای دغه اختلاط نه پيښـــيده ، ځکـــه
چې نوم هرڅوک لري او تخلص ټولو ته نه دی رسيدلی ، او بيـــا لا داســـې هـــم
شوي دي چې ځينې کسان چې تخلص هم لري تخلص ته يـــې اعتبـــار نـــه دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړشوي بلکي نوم يې تخلص ګڼل شــوی دی ... دا و زمــا ديــوه ســطحی او سرسر نظرمحصول چې په دغه کتاب خرګند شو ، مګر زه دامنم چې زما دغــه کتنه نيمګړې ده ځکه چې ما ټول کتاب د کره کتنې په اساس نه دی کتلــی او يوازې دکتاب په ځينو برخو کې مې دغه څه وليدل چې ښــاغلي بينــوا دښــه سړيتوب او لويې سينې په اعتماد او زما اودده د ټينګې دوستۍ او ملګرتيا پــه مرسته يې اظهار جايز وګڼل شو، زه ښاغلي بينوا ته سربيره ددغه مهم او درانه کتاب په تبرک داتبريک هم وايم چې ده په خپل د غه کتــاب بانــدې د ادبــي انتقاد ور پرانيست اوله هرچا څخه يې دکره کتنې غوښــتنه وکــړه ، يعنــي دا افتخار هم دده په نصيب شو چې له انتقاد نه ونه ويريده او ليکوال يې دخپــل کتاب دنقص اوعيب پلټلوته راوبلل ، مبــارک دې شــه ، بختــوره وروره دغــه کاميابي » (۱)

له دغې ليکنې څخه وروسته له ما او له هرچا سره داپوښتنه را منځ کيږي چې که چيرې

---

(۱) ګل پاچا الفت ، (اوسني ليکوال) ، کابل مجله (۱) ګڼه ۱۳۴۱ کال (۲۶ - ۲۷) مخونه

استاد بينوا او استاد الفت له يوبل سره دوستان نــه وای ، او دوســتي يــې نــه درلودای ، څه فکربايد وکړو چې د الفت به دغه انتقاد په دومره صراحت ســره پربينوا غوندې ليکوال ، سياستمدار او ښه شاعر باندې هغه هم پردغه مهــال کيدای شو ؟ زه خو وايم چې که دوی دواړه دوستان نه وای دا ډول انتقــاد بــه هم کله هم پريو ادبي اثر (اوسني ليکوال) باندې مونږ نه درلــود ، ځکــه چــې پردغه مهال خو کره کتنې ته زمونږ ليکوال اوشاعر په علمی نظر نه کتــل اونــه پرې پوهيدل ، استاد الفت په ډاګه وايي چې دي داسې نقاد نه دي چې څــوک يې نقد ونه زغمي نقد به وربانديې ونه کړي ، په داسې حال کې چې دا ډول بــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلوي ، پرداسې لوی ليکوال او شاعر لکه الفت باندې هم په خپله يو انتقاد دی .

له استاد الفته را وروسته په دغه بهير کې اوس يوه بل پړاو ته ورمخه کوو ، هغه پړاو ته چې دهغه په ترڅ کې پښتو کره کتنه دخپلې ودې له هـره پلـوه نـوي پړاو ته ورداخليږي، په دغه پړاو کې کره کتنه په يوه مسلکي تګلوري ور مخه کوي ، په پښتوادبي بهير کې دلومړي ځل لپاره موږ تـه ديـوه مسـلکې کـره کتونکي پته لګيږي لکه استاد صديق روهي ، روهي سره له دې چې په ښوونه او روزنه او فلسفه کې يې زده کړې وکړې خو دعملي کار اوتحقيق سـاحه يـې بيا هم کره کتنه شوه ، په شرقي ادبياتو کې تراوسه پورې په دغـه برخـه کـې ديوه مسلکي ليکوال پته ان په نورو ګاونډيو ژبو کې هم نه ليدل کيـدل، خـو روهي په دغه بهير کې په يوه ځانګړي جراآت سره را څرګندشواود لومړي ځل لپاره يې د عالم کره کتونکي په توګه په ليکنو لاس پورې کړ. دده دليکنو لړۍ په تيره بياد کره کتني په اړه د کابل مجلې په ترڅ کې ترسترګوشوې، د روهي په اړه به په راتلونکې ډيرې خبرې ولرو، ځکه چې هغه موږ دادبياتو په مادي او معنوي اړخ دخپلو مطالعاتو او څيړنو په تـرڅ کـې آشـنا کـړو ، ده د روانـې ميلادي پيړۍ په دويمه نمايي کې وکولای شول چې دمعاصرې مترقي اوعلمي کره کتنې اصول پښتو معاصر ادبي بهير ته ورمعرفي کړی او دايـې د معاصـرو ادبي بهيرونو د اغيز په اړه ترټولو مهم راز او رمز وباله ، روهي په دغه ترڅ کـې هغه مهال عملي ګامونه پورته کړل چې دی دکابل مجلې مدير وټاکل شو ، دده په دوره کې کابل مجله ديوې نګه ادبی او تيوريکی مجلې په توګه خپله دنـده پيل کړه . کومې ليکنې چې دده له خوا په دغو خپرونو (کابل مجلـه ، زيـري او نورو کې) خپرې شوې ، هغه له يوې خوا زموږ دپښـتوعلمي کـره کتنـې پـه ځانګړې اوله بلې خوا دعمومي ادبی ودې په برخه کې د لارښوونو په توګـه را پرکيږي چې په خپل دريځ سره يې په خپل وخت کې ډير لړزانک پلونه ونړول

(c) ketabton.com: The Digital Library

، اودکابل مجلې په پاڼوکې يې ستره پانګه خپره کړه ، ده د روانـــې پيـــړۍ پـــه دويمه نمايي کې دده په نغوته يوه کره کتنه لکه څرنګه چې دکتاب ليکوال يې له ده انګيري دهغه د (دنبوغ او عبقريت کتاب ته يوه کتنه) پـــه نامـــه خپـــره شوې ده ، په دغه مقاله کې دخادم صاحب پورتنی اثر په علمي او دقيقه توګـــه لوستل شوي او دنبوغ موضوع چې دخپل فلسفي ماهيت له مخـــې پـــه ډيـــرو کمزورو دلايلو توضيح شوې دلته دمقالي دليکوال له خوا په معقولو دلايلو سره چې پرنوموړي کتاب باندې ليکل شوي انتقادشوي ده چې يوه برخه يې دلته را اخلو : « ۴ـ دنبوع اقسام ، ترعنوان لاندې (په يوديرشم مخ کې) ملنګ جان ، شيرزاد آهنګراو خليفه سکندر آهنګر دنوابغو له جملې شـــميرل شـــوي دي . ملنګ جان ته نا بغه نه شو ويلای ــ البته ملنګ جان يو ملي شاعردی ، دده له اشعارو ملي احساسات اودپښتونولي جذبه څرګنديږي په ساده اوعامه فهمـــه ژبه يې خپل مطالب بيان کړي او شاعرانه تخيل يې درلـــود. شـــعري فکـــر يـــې دعوامو له فکر سره برابردي نو څکه ځينی عوام خلـــک ورتـــه خوشـــبين دي اوکه دهغوی په نظر نابغه ورشي هم د تعجب ځای نه دی امـــا کـــه پـــه علمـــي اجتماعي اوادبي اساس ورته ګورو نو دده شعر کـــوم ابتکـــاري شـــعر نـــه دی ، اوداسې مطالب يې ذکرکړي چې ترنه مخ کې ځينې نور شاعران پرې غږيـــدلي دي اوپه دغه عصرکې خو هرسړی په دومره جزيی خبرو پوهيږي نن ورځ پـــه افغانستان کې ښه شاعران شته چې د اجتماعي ، فلسفي ادبي افکارو خاوندان دي چې ملنګ جان ته داحق نه ورکول کيږي چې دهغوسره دي مقايســـه هـــم شي څکه دملنګ جان او د دوی ترمنځ ډيرزيات فرق شته .
مګر دابه ومنم چې دعوامو شاعرانوپه ډله کې راتلای شي نو که څـــوک ملنـــګ جان ته دنابغه خطاب وکړي دامعني به ولري چې تقريباً هر شـــاعر نابغـــه دی » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم دغه کره کتنه داستاد روهي په نامه نه ده خپره شوې ، خــو داچــې دی دکابل مجلې چلوونکی دی استاد خادم خپله ځوابیه کره کتنه چې خــدای شته علماً خواره ده روهي صاحب ته په ګواښ سره داسې پیل کــوي : « کابــل مجله د دپښتو ټولنې میاشتنې نشریه ده ، چې مسوول چلونکي یــې ښــاغلي محمد صدیق روهي دی ، زه هم په پښتو ټولنه کې کارکوم ، نو زه او دی دواړه همکاران یو. روهی صاحب دکابل مجلې دسر کال په (۵۱۳) ګڼه کې یوه مقاله خپره کړې ده چې عنوان یې دی (دنبوغ او عبقریت کتاب تــه یــوه کتنــه » دامقاله دعبدالحکیم هلالي پــه نامــه خپــره شــوې ده ، لیکــونکی د ادبیــاتو دپــوهنځي محصــل ښــودل شــوی دی خــو پــه تیــرو څوکــالوکې چــې زه دادبیاتودفاکولتې استادوم ، دغه محصل ما هیڅ لیدلی کتلــی نــه دی اوهــیڅ پیژندګوي ورسره نه لرم خو زما اریانتیاپه دي کې ده چې دوســتي او دښــمني خو دواړه دپیژندګلوي څخه پیداکیږي. » (۲)

خادم صاحب دخپلې لیکنې په ترخ کې په دغه اړه دوام ورکوي : « ... له دغــه پورته عباراتو ، طرز اسلوب ، سیاق او سباق څخه هرچا ته معلومیدای شي چې مقاله انتقادي نه ده ، انتقامي ده ، په دې خبره باندې نور دلایل او شــواهد هــم شته ، یو له هغو څخه دادی زه چې دپښتوټولنې سابقه دار غړی یــم ، روهــې صاحب زما مقالې دري څلور میاشتې ځنډوي اوپه کابــل مجلــه کــې یــې نــه نشروي او په مقابل کې یې دغسې مقــالې پیــداکوي او بــې دپښــتوټولنې لــه مشورې یې په خپل مسو لیت نشروي. که نه وي نو دیومحصل څه سرخوږيږي چې دحسادت او انتقاد له احساسه ډکه مقاله دپښتوټولنې دیــورکن پرعلیــه هغه هم دکابل په مجله کې خپره کړي. داخبرې که د فاکولتې دکوم استاد پــه خوله شوې وای خو یوه خبره وه ، مګر یو شاګرد څنګه کولای شي دبي موجبه قهر دسرولو دپاره دفاکولتې پراستاذانو اس وځغلوي ... » (۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې تردې چې دپورتنۍ لیکنې سره اړوند د روهي یادګیرنه دیوې ښې کره کتنې په توګه

---

(۱) عبدالحکیم هلالي ، (دنبوغ او عبقریت کتاب ته یوه کتنه) ، کابل (۴) ګڼه ۱۳۴۱ (۵۳) مخ .
(۲) قیام الدین خادم ، (دنبوغ او عبقریت کتاب) کابل مجله ، (۸) ګڼه ، ۱۳۴۱ (۳۱) مخ .
(۳) همدغه ګڼه (۳۴) مخ .

کټ مټ رانقل کړو ، باید یوه خبره په پام کې ونیسو چې په پورتنې کره کتنې کې دوه ټکي دخادم صاحب کمزورتیا ډیره اوچته راڅرګندوي یو داچې وایي دښمني او دوستۍ دپیژندګلوۍ له مخې کیږي، داکومه ادبي خبره نه ده ، دخادم صاحب په ځواب کې د انتقاد پرځای یوازې فردي ګیلې او اداري اړیکي په ګوته شوي دي ، چې داکار دادبی انتقاد په فرعي څنډه کې دبحث وړکیدای شي. بله مهمه خبره داده چې داډول دریځ نه شي کولای دیوشاعراو لیکوال ادبی مهارت او ماهیت په ګوته کړي ، برعکس خبره له اصلي مسیره پربله خوا بیا یی همداده چې ترننه پورې موږ ځاني ګیلې او انډیوالي له ادبي مسایلو څخه نه شوبیلولای .

ددغې مشاجرې په پای کې استاد روهي دکره کتنې پر میتود لوژۍ باندې ولاړه نتیجه ګیري کړې اوخپله کره کتنه یې چې د کره کتنې ځانګړنې په کې ښکاري زموږ په واک کې راکوي لکه چې لیکي : « کابل مجلې پښتوادب ته دخدمت په غرض همیشه تخلیقي اوتحقیقي موضوعات خپاره کړې دي اوزیار یې ایستلی دي چې په پښتوادب کې دانتقاد (Criticism) لار پرانیزي ،همدارنګه دپښتو ژبې ، پښتنې کلتور او دپښتني ادبي رجالو دمعرفۍ دپاره یې موثر ګامونه او چټ کړي دي اودخپلو هیواد والوداستفادې دپاره یې علمي او اجتماعي مضامین نشرکړي دي. مخصوصاً په دې وروستیو وختو کې یې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي انتقاد خواته زياته توجه کړې ده . خوله بده مرغه زمـوږ اکثـره ليکـوال دانتقاد له فن سره لکه څنګه چې ښايي آشنا نه دي ، زه دامنم چــې تراوسـه پورې زموږ په ليکنو کې په سلو کې سل خالص او صادقانه انتقاد ډيرکم ليـدل کيږي او همدارنګه کوم ليکوال چې د انتقاد په معرض کې واقع شي ، دهغه پـه دښمني او شخصي اغراضو يې تعبيروي ، البتــه ددې خبــرې علـت واضـح او ښکاره دي اوهغه داچې موږ په دې برخه کې ابتدايي ګامونــه پورتـه کـوو ، او ابتدايي ګامونه کلک او مضبوط نه وي ، کابل مجلې دپښتومشــهورو ليکوالـو دمعرفی په سلسله کې دهيواد دپياوړو اديبانو لکه ښـاغلي رښــتين ، بينــوا ، ښاغلي خادم او ښاغلي الفت پرآثـارو او ليکنــو بانـدې انتقــادي تبصـرې او مضامين خپاره کړي دي ، موږ ته دا معلومه ده چې په مترقــي هيوادونــو کــې پرتېولو مهمو آثارو او علمي شخصيتونو انتقادي مقالې ليکل کيږي اوهغه آثـار چې له انتقادڅخه پاتې شي ، دخلکو په نظر ارزښت نه لـري . دهمــدې اصـل پربنا موږ په مجله کې دعلمی او ادبي انتقاد دپاره دروازه خلاصه کړه اوعلمــي او ادبي انتقادونه مو خپاره کړل ، خو ددې انتقادونو دځينو په مقابل کې عکس العملونه را پيدا شول او په دي وسيله يې موږ خپلونيمګړتياووته ملتفت کـړو، هيله کوو چې په راتلونکې به دخپلو همکارانو او پوهو ليکوالـو پـه مرســته او لارښونه دمجلې انتقادي برخه ډيره ښکلې او ســپيڅلې شــي. مـوږ هروخــت انتقاد اوريدو ته حاضر يو ځکه چې بې له انتقادڅخه پرمختګ او ترقي منــتځ ته نه شي راتلای . دعلمي او ادبی کره کتنــې دروازه چــې د مجلــې لــه خــوا پرانستل شوې ده دعلمی او ادبی کره کتونکو پرمخ خلاصه وې او دانتقاد دفن دتعميم اوترويج دپاره به مقدماتي خدمت وکړي . دمجلې اداره پښتو ليکوالـو ته بلنه ورکوي چې ترټولو دمخه پرموږ انتقاد وکړي اودعلــم او ادب دخــدمت دپاره له موږ نه خپله مرسته اوهمکاري ونه سپموي » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱) محمد صدیق روهي ، (یاد ګیرنه) کابل ۱۳۴۱کال (۸) ګڼه ، (۴۸) مخ .

داستاد روهي ددغه پیر په کره کتنو کې دالاندې کره کتنې دیادونې وړدي : « دکره کتنې تاریخي پس منظر او معیارونه ، دادبي کره کتنې ادب (ایتکیت) ، د روښانیانودنهضت خرنګوالی دتاریخ اوفلسفي په رڼاکې ، لـه روښانیانوسره داخوند درویزه او اخوند پنجو دمخالفت اصلي علتونـه ، داخوند درویزه پـه لیکنو کې دپښتنو دکلتور او اجتماعي سایکالوجي انعکاس، دمیافقیرالله جلال آبادي دپښتو شعرونو سبک ، دمیافقیرالله په (طریق الارشاد) کـې دشـریعت اوطریقت موضوع ته کتنه ، دخوشال دښوونې اوروني فلسفه، دخوشال ختک سواتنامه (دټولنیزو اصلاحاتو هینداره) دخوشال اخلاقـي ایـډیال دخوشـال داخلاقی ایډیال په حیث ، دخوشال په آثـاروکې دمضـمون اوشـکل تنـوع ، رحمان بابا اود اشراق فلسفه ، دپښتو لومړني درسـي کتـاب تـه یـوه کتنـه ، دپښتو یوه قلمي نسخه ، په پښتو کیسوکې ریالستیک تمایلات، دکابل مجلې دپنځوس کلنی نشراتی دورې عمومی خصوصیات او نور... »(۱)
په دغه دوره کې بل زموږ دنظروړ بل کره کتونکي حبیب الله تږی نیازی دی (ما دخپل تیز دلیکلو پرمهال دیو شمیرسیاسي ملحوظاتواو بندیزونو له امله یو ازې نیازي لیکلي و) نیازی دخپل وخت او دکره کتنې په برخه کـې علمـي او مترقي تګلاره پرمخ بیایي ، او په خپل عصرکې دکلکو علمي اصولو اومیتودونو پلوی و، ده هڅه کوله چې ادبي کره کونه باید دخپلو جـدی اصـولوپه رڼـاکې پښتو ادبیاتوته لاره ورپیداکړي. دتږي نیازي په اړه یو ټکي دویلو وړدی اوهغه داچې ده دخپل ادبی ژوند په ترڅ کې هراړخیزې هڅې کړې دي، پـه لومړیـو کې یې ادبي لیکنې زیاتې کولې، پرپښتو معاصرادب باندې یې لیکنـې جـالبې لیکنې دي همداده چې استاد روهي دده په اړه لیکي : « په ۱۳۳۷کـې حبیـب

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله ترې د مجلې (کابل) مدیرشو، دده دلیکنې لهجه تونده وه نــو ځکــه د درو ګنو له خپرولو وروسته دمجلې له مدیریت نه موقوف شو... » (۲)

دده دتوندې ژبې اوتوند ګوزار اغیزدده په آثارو کې هــم خرګنــددی، دادبــي آثارو دکره کتنې پــه برخــه کــې یــې تــل پــه بــې زړه ســوې ګــوزارکړی او یوشمیرداسې کره کتنې ترې پاتې دي چې زموږ په معاصر کــې ادب ، او کــره کتنه کې په علمي لحاظ ځانګړی اهمیت لري. دده په دغو لیکنو کــې ده یــوه لیکنه (معاصر افغاني ادب) ده چې په ۱۳۳۹ کال کې په کابل مجله کې چــاپ شوې ده ، ترې په دغه مقاله کې دپښتومعاصرادبي بهیــر پــروده ، او وروســته پاتې باندې خبرې کوې او ورسره سره پریو شمیر لیکوالواو شاعرانو لکه خادم ، رښتین ، تره کي ، الفت ، مجروح، زمریالي ، بینوا او جلالي بانــدې یــې هــم خپله تبصره کړې ده. په دغه ترڅ کې دی دبینوا په اړه لیکــي : « بینواکــه لــه نورهرڅه بینوا دی ، نود شعراو ادب په نړی کې خو یې برخه په خپل وخت کې ترهیڅا کمه نه ده، دی هم په نظم او نثرکې ډیره ستره برخه لري ، آثاریې پــه مستقل او متفرق ډول د وطن په مطبوعاتو کې خپــاره شــوي دي. دبینــوا یــو ډیرستر امتیازدخپلې دورې په لیکوالو کې دادی چې د ډرامې په لیکلو کې هم ماهراو (زوړګنهکار) یې ددې لړلیکنویوه نمونه ده ، که دښاغلي بینوا په نثــر کې دابرخه نه وې ، نو سړی ویلای شي چې دده دنظم خوا لــه نثرڅخــه ډیــره قوې ده... بینوا په هرحال بینوا دی اودعیش اوعشرت باده یــې لــه بینوایــانو څخه نه شي بیلولي ، ځکه دی هغه ښوک دي چی په اخترونوکې دیتیمانو پــه حال ځوریږي ، او دپردیسان په هدیره اوښکې تویوي ... » (۳)

---

(۱) محمد صدیق روهی ، ادبي څیړنې ، کابل ۱۳۶۰کال (۸) ګنه ، (۲۹۹) مخ .

(۲) همدغه اثر (۳۰۰) مخ .

(۳) حبیب الله نیازی ، معاصر افغانی ادب ، کابل مجله (۷) ګنه ، ۱۳۳۹ کال (۴۹) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې د خپلې مقالې په پای کې بیاهم د (نوي میلان) تر کوچني سرلیک لاندې یونتیجه ګیري لري چې دهغې له مخې دده د کره کتنې او کره کونې مهارت او جرآت ډېراوچت ښکاري او لیکي چې : « دپورته خبرو په پای کې بایـد داهـم وویلي شي، چې په معاصر افغاني ادب کې یو نوی میلان د ورایه ځرګنداوهغـه دادی چې (ادب دژوند لپاره) همدا میلان و چې له یوې خوا په افغاني ادب کې ولسي فکرغښتلی ا وله بلې خوا ادبي لیکنې ولســي ژبــې او ژونــد تــه رتــې ورنږدې شوې ، ځکه چې دامهال افغانی لیکوالو هم له دې ســترحقیقت څخــه ډډه ونه شوه کړای چې ادب باید یو هدف ولري ،اودا هدف باید ولس وي ، البته په دې کې شک نشته چې دکیسو ځینې مثالونه په افغاني ادب کې دځه پخــوا مهال څخه هم ښودل کیدای شي ، اما په واضیح او ریالستي بڼه دا برخه هلتــه ځرګنده ده چې په غربي ژبو پوه افغانی لیکوال هم میدان ته راوځي اوپــه دې لاره کې څوک چې سره له یوې لفظــي کمزورتیــا د اولیــت حــق لــري هغــه نورمحمد تره کې دی ، ځکه دی نه یوازې دوخت او مهال په لحاظ دمخــه دی بلکې په افغاني لیکوالو کې یواځنی لیکوال دی چې ادبي لاره یې یوازې همــدا لاره ده ، اوبس ... کوم لیکوال چې وروسته تر تره کي په دې لاره خوځیدلی او آثاریي په متفرق ډول سره په مطبوعاتو کې خپاره شوي دی ، دهغوی آینــده روښانه او دپوره ډاډ وړبریښې امید دی چې د راتلونکي لپاره پــه افغــاني ادب کې دآسمان ځلانده ستوري وي. » (۱)

لنډه داچې ترې نیازی زموږ په معاصرې کره کتنې کې په علمي لحاظ یواوچت او عالم لیکوال اومنتقید دی ، هسې چې ده دخپلو ادبیاتو راتلونکي ته روښانه خوبونه لیدل او ددغو ادبیاتو لپار یې روښانه لارښــونې کــولې ، همداســې دی زموږ دمعاصرې کره کتنې په روښانه تاریخ کې دقدر وړ روزونکي او لارښونکی دریځ او ځای لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ په انتقادي بهيرکې بل دپاملرنه وړ څيره سعدالدين شپون دی ، دغه نوميالي ليکوال هم دخپل ادبی خدمت په ترڅ کې دپښتو ژبې ، پښتو ادب، پښتو کره کتنې اوادبي تيوری په برخه دپاملرنه وړ ادبي مرغلرې زموږ په واک کې راکړې دي. شپون په ليکوالی کې ډيرحساس ، خيرک اودپښتو ادب پرراتلونکې باندې ډاډمن ليکوال دی، مخکې تردې چې زه په دغه برخه څه ووايم ښه به داوي چې دبينوا ليکنه په دغه اړه دلته راواخلو : « ... که څه هم ما دښاغلي شپون ډيرآثار نه دي لوستي خو څه مې چې ليدلي هغه ډيرخوندوراودنوي زمانې دليکنو په څير با کيفه دی ، نو يقين دی چې دا زلمی ليکوال به ډيرژر دپښتو ژبې ښه يوخ عصري ليکوال او نامتو شاعرشي. » (۱)

---

(۱) پورتني مقاله (۷۵) مخ

(۲) عبدالروف بينوا ، اوسني ليکوال ، دويم ټوک ، ۱۳۴۱، (۷۵۵) مخ

شپون په پښتومعاصر په تيره بيا د کره کتنې په برخه کې د درناوي وړنامتوليکوال ځای او دريځ لري ، که څه هم ده په دغه برخه کې زياتې تيوريکې ليکنې نه دي کړې ، خو هغه لږ څه چې ده په دغه برخه کې ترسره کړي هغه ډيرمهم او دپاملرنې وړدي. دده تخليق هم په خپل ذات کې يو ډول ټولنيز نقد بلل کيږي ، خو څه چې ده د کره کتنې په برخه کې ترسره کړي، هغه په را وروسته کې د يوشميرلپاره نه يوازې د لارښود بڼه لري بلکه (يو شمير) تراوسه دده پرآثارو شخوند وهي ، اوان چې د غلا ترپولې يې دده له ليکنوکاراخيستی دی ، شپون لومړنی ليکوال و چې يو مهال يې داخبره کړې وه چې (ادبی ټوټه مه ليکي ، دهغه پرځای شعر ته پاملرنه وکړئ) خو وروسته يو شمير نورو داخبره پر ته له دي چې دده نوم ياد کړی په خپلو ليکنوکې ځانونه پرې خانتما کړاوهماغه ناره چې ده پورته کوله دهغوی له خولو پورته کيده ،همداده چې دده يادونه زما ددغه تحقيق په برخه کې زما لپاره مهمه وه

(c) ketabton.com: The Digital Library

. شپون صاحب د کابل مجلې له لارې یو شمیرمقالې دمعمولې کره کتنې یو لړ بیلګې خپرې کړي دي ، دکره کتنې په برخه کې دده لیکنې لکه (داستایفسکي) (هنرمندان معاصر) په باب یوه لنډه تبصره (دپښتو معاصرشعرته یوه کتنه) (پښتو ادبي نثر) او داسې نورې دي . په پښتومعاصرشعرته یوه کتنه کې دپښتو معاصرشعر بهیرپه بشپړه توګه څیړل شوی دی. ترکومه ځایه چې ما ته ښکاري ، ده دغه کره کتنه د نیازي دکره کتنې پرمختللی شکل دی ، خو په یوه توپیر هغه داچې په د غه کره کتنه کې دسراج الاخبار په شاعرانو باندې دشکل په لحاظ کلک انتقاد شوی دی. او وروسته یې دمعاصر شعراو شاعرانو پرآثارو باندې هم خپلې لیکنې ته دوام ورکړی دی ، کله چې د الفت ، خادم او بینوا د شعرونو بیلګې راوړي نو بیا دهغو دتحلیل په پای کې لیکي : « په پورتنیو نمونو کې مې فقط د دریوشاعرانوآثار وړاندې کړي دي چې اول قیام الدین خادم ، دویم ګل پاچا الفت او دریم عبدالروف بینوا دی ، دغه دری شاعران چې زما دلیکنې په وخت کې ژوندي دي اولاهم د پښتولومړۍ درجه شاعران ګڼل کیږي. ما ددې دپاره غوره وګڼل چې یوهم مقلد نه دي ، او تریوه حده ځانله بیل بیل سبکونه لري ... له هغې وروسته الفت هم د ویښ زلمیانو په ډله کې ورګډیږي او داسې اشعار لکه د« اعلحضرت حضورته »او « زما ګناه » « دنازمیرمنې » له ۳۰کال څخه راوروسته دی اوتروروسته یې « دمونشن دسفریوه خاطره) ده چې وایي : د هغواشعاروپه ډله کې دی، چې مونږ ورته دویمه برخه وایو او صلح کل ، ښکلااو هنراو دصلح نړۍ په کې راځي ، داهغه مرحله ده چې دالفت په جهانبینۍ کې ښکاره وسعت راځي ... تردغو دواړو پاس یادشوو شاعرانو بینوا زمونږ عصرته ډیررانږدې دی ، دبینوا په اشعارو کې مذهبي فکرما ونه لید بلکې یوډول وطني او په عین حال شرقي انقلابي فکر دده په هرشعر کې تجلا کوي . دی هم د ویښو زلمیانو په نهضت کې شامل و... » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپون همدازار داجمل ختک، غني خان او لایق ایجادیات یــې مطالعــه کــړي اوددغې کره کتنې په نتیجه کې یې ددغو شاعرانو په افکاروکې ښــه نوښــتي افکار هم موندلي اود هریوه په باب خپله نظریه وړاندې کړې ده ځکــه نــو یــو ځای دلایق او اجمل دشعرونو او افکــارو پــه بــاب لیکــي : « داجمــل او لایــق دشعرونو په منځ کې یو فرق دادی چې اجمل یوازې پښتانه یادوي ، اودخــاص پښتونخوا سره سروکار لري او لایق له بله پلوه داسې یوې ټولنې ته شــعروایي چې په هغو کې پاړسي وان ، هزاره ازبک اوتــرکمن پراتــه دي ،یعنــي دلایــق مخاطب داسې ټولنه ده چې په هغې کې له یوه نه زیات کلتوري واحدونه ژوند کوي ، سالنگ، چونغر، بدخشان او داسې نور شعرونه دلایق کلام ته یو وســیع شکل ورکوي اوداسې بریښي چې لایق تراجمله دډیرو سره غږیږي ... » (۱)

---

(۱) س.ش. پښتو معاصرشعرته یوه کتنه، کابل مجله (۷) گڼه ، ۱۳۴۱ کال (۳۵) مخ.
(۲) همدغه مقاله (۱) گڼه ۱۳۴۱ کال ، (۱۸) مخ

لنډه داچې پرشپون صاحب برسیره یــو شــمیر نورلیکــوال هــم وو چــې یــو شمیرمقالې یې دکره کتنې په برخه کې دپاملرنې وړ وو ، ددغو لیکوالو مقــالې زیاتره په زیرې ، کابل ، کابل کلنی ، وږمه مجله ، ننگرهار مجله ، کندهار مجله ، پکتیا مجله (په دغو ټولو کې خپرونو کې یوازې کابل مجله ژونــدی ده دانــور ټولې یومهال خپریدې او له منځه لاړې) اونوروخپرونوکې خپرې شــوې دي. د دویمې نمایې په کره کتنوکې یو شمیرلیکنې لکه د (چونغر) سریزه دیوه ښــه تقریظ بیلگه بلله کیږي .
دادبې کره کتنې دژانرونو په پراختیاکې هم یو لړپرمختاوې ترسترگو کیږي ، مانا داچې دکره کتنې یو شمیرژانرونو پردغه وخت کې وده کړې او یــو شــمیرخو نوي هــم رامــنځ تــه شــوي دي لکــه انتقــادی مرکــه چــې دزیــرې او یــو شمیرنوروخپرونو له لارې په دغه برخه کې ترسترگو کیــږي. د ۱۹۷۵او ۱۹۷۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلونو په موده کې د زیرې جریدې اقتراحګانې چې پرهغه مهال دځوان کره کتونکي زلمي هیوادمل (*) په هلوځلو رامنځ ته شوې زموږ دکره کتنې په تاریخ کې دیادولو وړ دي ، دا یوجالب بحث و چې نامتو لیکوالو لکه علامه حبیبی ، علامه رشاد ، پوهاند رشتین او نورو برخه په کې واخیسته اود یو شمیر ادبي مسایلو په اړه که څه هم په ځینو برخو کې خورا تونـد هم وو انتقادي مقالې ولیکلې. په دغه بهیر کې دحبیب الله رفیع او هیواد مل نومونه په ځانګړي توګه دیادونې وړدي. رفیع صاحب په دغه زمانې پیرکې د یو شمیرآثاراو دیوانو په خپرولو باندې کاروکړاوپرهغو باندې یې لیکنې اوهځې د متني کره کتنې په برخه کې د یادونې وړدي .همداسې دڅه کم دریو لسیزو په اوږدو کې دهیوادمل هلې ځلې دپښتوادب دبډایی په برخه له یاده نه شي وتلای ، دده یوشمیر لیکنې د وړمې مجلې او زیرې لـه لارې ډیرې مهمې او جالبې وې ، دده ترټولوفعاله برخه اخیستنه دزیرې دمسوو لیت پرمهال وه چې دپښتوکره کتنې په کیفي او کمي وړتیا کې نه هیرودونکې دي.

په همدغو کالونوکې دوړمې مجلې کره کتنې په تیره بیا د پوهاند زیار دمدیریت پرمهال ځانګړې انتقادي ارزښت درلود.زیارپردغه مهال په وړ مه کې دکتاب پیژندنې یو جالب بحث ترلاس لاندې ونیو چې د هغه په ترځ کې به پښتوخپاره شوي آثارپه ادبی او ژبنې دواړو لحاظو معرفي اوارزول کیدل.

استاد زیار په دغه دوره کې د همیش خلیل پر (چارګل) باندې کره کتنه کړې چې یوه برخه یې دلته را اخلو :

« لیکونکی ، همیش خلیل ، دخپروونکي دارالتصنیف چاپخانه ، منظورعام پیښور (پریس)

دخپریدو نیټه ۱۹۷۳ کال ، فبروری ، مخونه (۱۱۶) کچه ۱۲. ۱۸ سم.

دهمیش دامثلیکی دځلورونه ، چې دنهوهمیشه ګلونو(افسانو) یو ښکلی جونګ دپښتونولی پتنګ اودخپلواکی لیوال لیکوال په دي لنډکو انځورونوکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دخپلوملي ځارځيلو هلو ځلو منډو تړړو ، دردونو، سوزونو، اوامرانو څو سپرغۍ رانغاړلې چې د ډيرو ډبرينو زړونو څخه لمبي پورته کوي ، او له ډيرو ليموڅخه دسرامنو اوښکوچينې بهوي، په دی توګه دغه لپاند انځور ګر څنګه ښــه نــور خپلې سوځنډی نړی ته بيايي به غرو رغونو ، کوډلواوبنګلو اوبيا جيل په جيــل له ځان سره ګرزوي . له (اخري بس) نه پرته چې له پرانسي نه پشــتو شــوی اودپښتنو غوندې په کلتوري ښکيلاک اخته « الزاسيانو» پورې اړه لــري نــورې اته واړه افسانې د پښتنې ځپلي چاپيريال زيږنده او انګازه ده چې ليکونکي په کې سترګې پرانيستې ، خاړپوځي کړي او بيايي د آزادی په مينه کې پرې سور اورګرځيدلی دی . ښاغلي هميش دخپلو افسانو پــه ليکنــه کــې ترډيرځايــه بريالي ښکاري ، په تيره بيا دپايلې په برخه کې چې په ډيــرو نيمکښــوخو پــه ډيره زړه را ښونکي توګه يې ځای پرځای پريږدي ، مګر په نورو انځورونــوکې يې لنډون او سپما له اندازې نه يو څخه زياتي کوي ، اوداســې بريښــې چــې د څرګندونې پوره بډايه ژبه نه لري ، اوغواړي تشه يي په هسې بيا پيښو اشعارو او تشبهاتو ډکه کړي ، که نه په افسانه کې تر ادبي فنکاريو ديوې نيمې څرمــه پيښې او ماجرا را ټومبل زيات راښکون پيداکوي ، دهمدې خبــرې لــه مخــې بيلګې په هرډول مګر د (مور) او (پښيماني) دا خو تشې ادبي ټــوټې دي . کــه څه هم ليکونکي زيار ايستلی دی چې ګړدودي او ورځ چلند ژبه په کارواچوي ، مګر بياهم دمعياري ژبې تراغيز لاندې راغلی ، او ان تــردې چــې د اروپــايي ليکلار (سبک) پيښې يې کړې دي. لکه دنيغې وينا په لينــديو کــې نيــول او ورپسې يې ويونکي ښوول « درخو په درخو ... دهغې مور ددې » ... دليک دود په برخه کې که څه هم ښاغلي هميش يو څه له ځانځاني لياري راوځــي مګــر بياهم پکې زړغي زړغي کيږي اوترګډوډيږي . دساري په توګه څانګه ، سانګه ، پاڅيدل ، پاسيدل ، نا څاپه ، نا ساپه ... بياهم که له دغــو پاســنيو ګــو تينونــو تيرشو، نور نو دګران هميش (چارګل) چانــدې زر دی اودپښــتنې ښــکلا يــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قيمتي پسول ، څرنګه چې دا ليکنه يې ددغه ډول مرغلرو لومړۍ بيلګه ده ، نو هيله ده چې په همدې بسيا پاتې نه شي ، او له دې لارې دپښتنې شعور پــه را وينبولو کې لا زياته برخه واخلي . »(۱)

دافرادواو اشخاصو پرکارونو برسيره د لمريزې پيړۍ دڅلويښــتمو کــالونو لــه نيمايي را په ديخوا د افغانستان راديو دهنراوادبياتوبرخې هم دکره کتنــې پــه برخه کــې دپــاملرنې وړپروګرامونــه درلــودل ، دکلاسيکواومعاصروشــاعرانو پرشعرونواو ددغو بهيرونو دپيژندګلوي په برخه کې ډيرکار هم پيل شو اوهــم يې دوام ومومند. ددغوپرګرامونو په ترڅ کې نه يوازې زموږ ادبيات معرفــي کيــدل بلکه دنړۍ په ادبي شهکارونو باندې خبرې کيدې او دنظرخاوندانو نظريات بــه په کې ارزول کيدل. مانا ددغې برخې يادونه ځکه اړينه وه چــې دلتــه ديــوې اوږدې مودې لپاره يو شميرليکوالواو شاعرانو لکه بينــوا ، لايــق ، افغــانپور ، ژواک ،

---

(۱) زيار ، وږمه . (۱-۲) ګنه ، ۱۳۵۲کال (۱۷۸) مخ

سيلاب ، ننګ يوسفري ، حافظ ، خيبرې ، ملګري په راوروســته کــې ،لطيــف بهاند، کاتب پاخون، سنګروال، زرين انځور، نور مراد، ځيرک ، هيواد دوست او نورو هڅې او کړه وړه دیادونې وړوو.

او وروستي ادبي مرکز چې په دغه زماني پيرکې يې کارونه دنژدې يوې پيــړې په اوږدو کې دیادولو وړدي ، هغه دکابل پوهنتون دژبو اوادبياتوپه جوړښت کې د پښتوڅانګه ده ، چې له دغې لارې په زرګونو زده کونکي وروزل شول ، دغــه څانګه په لمريزحساب له ديرشمو کالو را په ديخوا ديوه فعال ادبــی او روزنيــز مرکز په توګه چې نومياليو پوهانواو ليکوالويې هم داستادۍ او هم دشــاګردۍ وياړ درلود خپل ملي او فرهنګی رسالت په خورا درنښت سره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترسره کړ. ددغې ځانګې په درسي پروګرام کې له (۱۳۵۴) کال څخه راپدېخوا دکره کتنې ځانګړې مضمون دتدریس ډګر ته راووت چې دهغه له لارې به زده کونکي له انتقاد ، انتقادي نظریاتو اوعملي نقدونو څخه خبریدل او هغه به يې زده کول ، دغه موضوع هغه مهال ډیره مهمه اودپاملرنې وړ شوه چې په نویواوعصري ادبی مطالعاتو سمبال استادان چې لوړي زده کړې يې له هیواده دباندې ترسره کړې وې په تدریس پیل وکړ،په دغه برخه کې دیوشمیراستادانولکه علامه رشاد،پوهاند رښتین،ډاکتر تړي، ډاکترګل محمد نورزي ، پښتون زوی، ډاکترزیاراوډاکترزیور،ډاکترې زرغونې او نورو کارونه اوهلې ځلې د یادونې وړدي. په هرډول زه فکرکوم چې دابه سمه وي چې دغه اوږد بحث بیاهم د شپون صاحب چې زموږپه معاصري کره کتنې کې يې ژبه اوقلم بې ساري دي او ډیرو دده له دغه سبک څخه فیض موندلي دی ، دلته يې « دپښتوادبي نثر » دکره کتنې وروستۍ برخه دبیلګې په توګه را واخلو چې له ښه مرغه په راوروسته کې زموږ نورو یارانو هم ترې تقلید وکړ:

« ... س ، ستاسو توصیه دنثرلیکوالو ته څه ده ؟

۱- د ادبي ټوټې په ځای کیسه ولیکۍ .

(۲) کیسه دلومړی لاس له تجربو څخه ولیکئ نه دبل چا په تجربو .

(۳) واقعی تجربې که درنولي نه شئ ، نو لږ ترلږه يې تحریف مه کوئ ، په ماشوم دلویانو خبرې په بزګر د فیلسوف نظریي او بیان، په اوښ دلارې باری مه تپۍ (تحمیلوئ) .

(۴) کیسه په تیره زمانه کې ولیکۍ (داحمد کور ناست دی) پرځای (احمد کورکې ناست و) راوړل تاسو ته نوي نظر درکوي . او بیا نو مجبوریږئ چې دواقعیت خیال وساتئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۵) له رنګینو الفاظو څخه د صحیح انځوراوتجسـم پـه ګټـه تیرشـيږ ، کـه ستاسودکیسې عمومي هډونه یو خیال افاده کړې هماغه هنردی،البتـه دسـم انځوردپاره په الفاظوکې دقت په کاردی .

(۶) دصفاتو په ځای سم استعمال ته هڅه وکړئ د (ښـه سـړي) پرځـای دده طبیعي ښه

سړیتوب ښکاره کړئ ، ښه سړی خو ستاسو حکم دی ، سړیتوب پـه واقعیـت کې وښیئ ، چې لوستونکي ته حق ورکړي چې په خپله آفا قي قضاوت وکړي .

(۷) دکیسې په پای کې نتیجه په الفاظو کې مه اخلئ،بلکې کیسه داسې راولئ چې لوستونکي بي له دې چې هماغه یوه نتیجه ترې واخلي بله لار ونه لري.

دملګري په استدلال کې دبحث وړتکي ډیرشته ، خودده اخره خبره مې ډیـره خوښه شوه ، چې ویل یې، داسې فکرمه کوئ چې زموږ محیط بې خونـده دی ، او په زړه پورې پیښې په لیکلو وارزي نه لري ، زه په زغرده وایم چې زموږ پـه ټولنه کې پرله پسې په زړه پورې کیسې پیښیږي ، هغه تجربې چې زموږ خلک ورسره په اخ و ډب دي دهومر او شکسپیر دکیسـو اتلوالـه شـرموي. زمـوږ زخمونه زموږ د ژورو دردو په شان ژور ، زموږ همت زموږ دغرو په شـان لـوړ، زموږ طبعه زموږ دکانړو او زوزانو په شان زموږ د شړی په شان زیړه دي. تش یو شي چې کمبود دی لیکوال دی چې له همدې خښتود ادبـي شـهکاري مـانۍ جوړه کړي ، بیانو هیڅ دلیل نشته ،چې زموږ لیکوال دې په ادب کـې د نوبـل دجایزې تمه ونه لري . »(۱)

---

(۱) شریفه ، شریف ، (ټولونکې) ، دژوند انځور ، پښتوټولنه کابل ، ۱۳۵۷ ، (۱۱۷) مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

« پولوستونکی کولای شي ، دليکوال کمزوری اثر په نظرکې ونه نیسي ،
خودهغه مضر اثرهیڅکله نه شي زغملای » بیلنسکي

څلورم څپرکی

د انقلابي کره کتنې پیل

انقلاب په هره ټولنه کې دبنسټیزو اقتصادي، فرهنګي او سیاسي بدلونو پیلامه دی.. زه په دې باوریم چې انقلاب او بدلون به زموږ دټولنې د ټولنیز شعور ودې ته پاملرنه وکړي . ددغه بدلون اغیز په افغانستان له ۱۳۵۷ کال څخه راپدیخوا د ادبیاتو په برخه کې محسوس دی . له دغې نیتې را پــه دیخــوا دادبــي کــره کتنې نوې تګلاره دهغو هڅو لکه چې تردغه دمه مو په تیرو فصلو کــې یــادې کړې، مخ په وده شوه. همداده چې کــره کتنــې دادبیــاتو پــه ســمت ورکولــو اوپوهونې په برخه کې ځانګړې دریځ غوره کړی دی. زموږ دهیواد دادبیاتو پــه تاریخي وده کې ددغه پیر کره کتنه دیوې ملي پدیدې په توګه څیړل کیــدای او توضیح کیدای شي . دتعهد او پیغام مسالې په دغه عصــرکې دکــره کتنــې شمله په پښتوادبي بهیرکې نوره هم جګه کړه . دلیکوالو اتحادیې دکره کتنــې برخې داوښتیا پیر دکره کتنې دسازمان ورکونکي ارګان په توګه کره کتنې ته دملي ادبیاتو د ودې اوپرمختګ په څنګ کې د مختلفو ډولونوپه څیره کې پــه سازمان ورکولو باندې لاس پورې کړاو د همدې اوښتي یا انقلابي کره کتنې پــه لور نوې هڅې پیل شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تيرو څيړکو کې موږ دکره کتنې پر بهيرباندې رڼا واچوله ، هغه آثـار او کـره کتنې چې په دغه بهيرکې رامنځته شوې، بياهم په مجموع کـې هغـه آثـار او افکار دي چې دتيرو کره کتنو تراغيزو لاندې رامنځ ته شوې او دهغو تيروکـره کونو تاثيرات او لړۍ له ورايه په کې څرګنديږي. نوځکه يې کـره کتنـه هـم يوازې ديوه نيم ليکوال له آثارو پرته ډيره لږ په زړه پورې بريښي . داځکه چې له يوې خوا عمومي بدلون ډيربطی دی او له بلې خـوا دآثـارو دتبـادلې اصـل دنړۍ اوهمداشان دکوزې او برې پښتونخوا ترمنځ ډيرکمزوری دی ، چې طبعـاً دغه کمزورتيا په خپل وار دادبي ايجادياتو په بهيرونو کې ډيرمهم او آن داچې کله کله ټاکونکي هم وي . دلر او بر پښتو ادبي بهيـر تـرمنځ اړيکـي دپښـتو معاصرادبي بهير د ودې ټاکونکی اصل ګڼل کيږي. نن سبا په لرو ادبياتو کې بل ډول روح هنري ځلا کوي اود ادب پوهنې دمختلفو څانګو د ودې پـه لاره کـې رغنده او اوچت ګام پورته کوي. چې دا ګام اخيستل زموږ له اوښـتي پيرسـره په يوه وخت کې ترډيره حده سبکي او زماني ورته والی لري او په يوه ډول وده ورسره کوي. خکه نو دلرو ادبياتو په بهيرکې هم ژوندۍ کره کتنې ځای نيولي دی چې علت يې هم دمعاصروهنري ادبياتو په څپاند ماناوي اوجوليز جوړښت کې لټولای شو.

هو، پرپورتنيوځانګړو برسيره بايد داهم ووايو چې له اوښتون څخه راوروسته هم په لرو او هم برو کره کتنوکې دغه بهير دنويو نړيوالومطالعاتو پـه رڼـاکې د نويو څيړنو اونويو ژباړو له لارې دودتيا او وړتيا مومي ، په دغه انتقادي بهيرکې يو نوی حرکت دنوې ادبی تيورې او نويو ادبي مطالعاتو په پايله کې رامـنځ تـه کيږي ، په دغه باره کې په علمي او عملي توګه يو شميرليکوال اواديبـان لاس په کارشوي او د کره ناکره آثارو په پيژندلو او تشخيص کولو کـې يـې خپلـې هڅې رواني ساتلې دي ، په دغه دوره کې د نړيوالو ادبي مکتبونـواو تيوريوپـه رڼاکې ګامونه پورته شوي ، ديوه ادبي اثر په پيژندنه کې د ښه او بد لـه پـولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورهغه خوا هم د منطق او دليل له عمليې څخه کاراخيستل شوي او کره کتنې ته هم له پراګماتستی دريځې څخه زيات کتل شــوي دي . ددغــه پيــر دکــره کتنې يو ځوان ليکوال ديونقاد او کره کتونکي په اړه ليکي چې : « خــورا ښــه منتقد هغه څوک دی چې ليکوال او دهغه اثر په مينه اوښه نظر ګــوري او پــه هرډول له هغه اثرسره مينه لري. مخکښ منتقيد له دوو پلوو نه بايد دليکــوال ښوونکی او لارښود واوسي . لومړی هغه بايد ځوانو ليکوالو په تيــره بيــا هغــو ليکوالو ته چې احتمالاً د تيروتنې سبب کيږي لارښونه وکړي ، ډيرکسان وايي او په دې عقيده دي چې دبيلنسکي په شان وګړو ته اړتيــا نــه لــرو ... دويــم مخکښ منتقد بايد په خپل ټولنيز مفهوم سره دليکوال په وړاندې دښــوونکي نقش ولري . غيرپرولترې ليکوال چې دټولنيز برداشــت لــه خــوا لا خــام وي ، دخپل دوران او ټولنيز ژوند په باب دناسمو عقايدو په سبب دځينــو تيروتنــو سبب کيږي ، اما داتيروتنې يوازې او يوازې دوی نه کوي او د کارګري طبقــې ليکوال هم کيدای شي دا تيروتنې وکړي ، داخبرې دليکــوال غندنــه نــه ده ، بلکې په اصل کې يوډول ستاينه ده. هنرمندان دټــولنې حســاس وګــړي دي اودټولنيزو واقعيتونو داغيزې لپاره تل چمتو دي ، داخبره هم بايد وکړو چــې ليکوال اکثراً علمي تفکر او مجددو مفاهيمو سره په دې برخه کې مينه نه لري ، اونه په دې برخه کې کوم خاص استعداد لري. » (۱) د پورتنۍ ميتود لوژۍ په رڼاکې کولای شو هغه توکونه په خپلو آثارو کې ومومو چې دپورتنې اصل ســره برابروي ، ددغه اصل د لاځرګندونې په خاطر لازمه ده په دغــه پيرکــې دلــرو ليکوالو په تقريظ باندې چې بيلګې يې له موږ سره شته ، دلته په لنډه توګه رڼا واچوو.

دکره کتنې د خصلت او طبعيت له مخې دغه علم ځانګړي اصول ، اوځــانګړي ژانرونه لري، چې يو هم په کې تقريظ دی . تقريظ په ادبــي کــره کتنــه کــې دهنراو ادبي آثارو دلنډې پيژندګلوۍ په زړه پورې ډول يا ژانردي ، زمــوږ پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیاتو کې دغه کره کونکي ژانر زیـاتره د ادبـي آثـارو او ایجـادي پدیـدو د ستاینې لمنې ته لویدلي دی، په تیره بیا له دغه علمي اواهم ډول څخه پـه دې وروستیو کلونو کې حتې دعلمي ترفیعاتو په ترڅ کـې (هغـه هـم پـه علمـي موسسوکې) ډیره ناوړه ګټه اخیستل شوې ، په دې مانا چـې لـه دغـه ژانـره یوازې دستاینې لپاره کار اخیستل شوي، په دغو تقریظونو کې داثرد جـوهراو ارزښت په باره کې څه نه لیدل کیږي ، همداده چې دغو ستاینو دمعاصرې کره کتنې پردغه ژانر باندې منفي اغیزه کړې ده . داسمه ده چې یولږ په زړه پورې کره کتنې په دغه برخه کې هم دپـاملرنې وړدي اوهـم پـه دغـه برخـه کـې ترسترګو کیږي ، چې هغه هم په لږو کې راځي . په پښتونخوا کـې دغـه ژانـر ډیره ښه وده کړې ده ، ماناداچې دتقریظ لیکوال په دې پوهیږي چې له دغـه ژانرڅخه د یوې ادبي پدیدې دپیژندلو په برخه کې په هغـه شـان چـې وړده کارواخلي او یوشمیرتقریظونه په علمي اصولو برابر لیکل شوي دي ، موږ دلته دوه تقریظونه چې یو دسائل پرشعرې جونګ (دلمبو پـه سـورې) دسـعدالله جان برق اوبل پر(خوشال فرهنګ) باندې د قلندرمومند تقریظونه دي راڅیړو .

دلمبو په سورې، هغه شعري جونګ دی چې دپښتونخوا په ادبیاتو په تیره بیـا دشعرپه ځلاند بهیرکې خوږ ژبي شاعر رحمت شاه سـائل ویلـي دی . پردغـه اثرباندې لیکل شوي تقریظ دکره کونې پـه لحـاظ پـر دوو اساسـي څیزونـو راڅرخي چې یوېې شاعر او بل دهغه هنردی . خو له دې سره باید دا وواېو چې ترلیکوال هم زیات دهغه هنر ته وقف شوی دی ، دسائل دژونـد پـه اړه چـې هرڅه ویل شوي ، هغه بې لامله او بې دلیله نه دي ، په تقریظ کـې هـم لویـه ځانګړنه هم داده چې لیکونکی یې باید داثرپه اړه په خپله له هغو دلایلـو کـار واخلي چې په دغه اثرکې ترسترګوکیږي . دسائل ددغـه اثردتقـریظ لیکـوال لیکي : «سائل زما په خیال(اودې خیال کې ډیره دنیا ماسره اتفاق لـري) کـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه شاعردی چې د ژوندي پاتې کيدو دپاره دی ، دورکيدو، هيريدلو اوفنا کيدلو دپاره نه دی .

زما ذهن دمرګ نه دی نه به مړشي   دومره ده چې داوختونه به يې شل کړي

په سائل غريب باندې هم وختونو ښې لوبې وکړې چې څه يې زده وو هغه يې تمام کړي خوکوم چې يې پرې بائيلواصل کې داوخت لکه دهرظالم وخت بې شرمه هم دی اوبې وقوف هم، ښه ورته پته ده چې ددنيا ابتدا يزيد لګيا دی حسين وژني خو چې څومره يې وژني نو حسين دومره ژوندی کيږي اويزيد مړ

---

(۱) لطيف بهاند ، (ژباړه دمخکښ ادبي نقد په باره کې) زيری ، (۲-۳) ګڼه ۱۳۶۳ کال.

کيږي ... (۱)

بل ځای همدغه ليکوال په دغه اړه خپلو خبرو ته دوام ورکوي :

« دسائل آواز او شعر چې خپلوکې سره دومره لازم او ملزوم دي ، نودهغې هم وجه ده . دده په شعرکې چې دوخت د زړه چاودون ، دردونو، ازمانو نو اوحسرتونو کوم زبيرګی دی ، دده اواز قطعی داسې ښکاري لکه چې دهغې صوتي شکل و، لکه څه رنګ يې چې دشعرونو نه وينې څاڅي ، دغسې يې د آواز نه هم وينې څاڅي اودا ځکه چې ددغه دواړو سرچينه يعني دسائل فکر هم په وينو الوانې دي . سائل چې په ترنم خپل کلام وايي نوزه اکثرداسې محسوسوم لکه چې دده په زړه کې چا خنجرښخ کړي دی او هرڅه تري نه زخمي زخمي راوزي :

وړې مې د روح جنازه چرته دخندا پراوړو

په وينوسره دې تري شينکی شينکي خالونه نه شي (۲)

نوموړی ليکوال په همدغه تقريظ کې د سائل دغزل په اړه ليکي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« پښتو غزل ته دشلمې صدۍ ددې اخرې دور صحيح نماينده غزل ويلي شو ، او بيا دشلمې صدۍ ددغه غزل نماينده شاعر زما په خيال كــې رحمــت شــاه سائل دی . دزلف اورخسار خبرې چې كوي نو په لاشعوركې يې دتيرې او رنــړا احساس هم موجود وي ، چې دګل خبره كوي نو دازغي ازغي ماحول په حواله يې كوي ، دسائل غزل دپښتو دناوې نكريزې دی، خودا نكريزې په اســانه نــه دي راغلې چې دده فكر اواحساس ټكيدلی دی ، اوړه شــوې دی ، پــه اوښــكو لوند شوی دی . اغږلی شوی دی ، نو هله ترې دا دومره ښايسته رنــګ راوتــی دی . ددې ښايسته رنګ يوه نمونه :

په تسنو وسنو سپورو زلفوكې دی سره ګلونه
دچا مزارته د زول په شپه ډيوې بلې كړې   (۳)

لكه چې پخوامې هم ويلي وو د برق په تقريظ كې د يوعلمي او انتقادي تقــريظ نښې نښانې په هراړخيزه توګه ترستر ګوكيږي ، كه چيرې زمــوږ پښــتو كــره كتونكي او يا په بله مانا پرادبی آثارو باندې تقريظ ليكونكي همدغه تګلاره پــه دغه برخه كې له نظره ونه غورځوي زه فكركوم چې په دغه انتقادي دود ســره به مو دتقريظ ليكنې حق په سمه توګه ور ادا كړي وي. ځكــه زه خــو پــه دې نظريم چې په تقريظ كې ددې پرځای چې پــه عمــومي او تيــوريكي مســايلو باندې خبرې وكړو ، ښه به داوه چې تقريظ دټاكلي اثــر ماهيــت ، ارزښــت او اهميت ته ونډه كړو . لكه چې ما په پيل كې اشاره وكړه چې زموږ ستونزه پــه دغه برخه كې دانه ده چې څنګه تقريظ وليكو ، بلكې ستونزه پــه دې كــې ده چې زموږ پښتو ادبی مركزونه لكه كابل ، جلال آباد ، كويټه ، پيښور كندهار له يوه بل سره په رابطه كې نه دي او موږ د يوه اوبل له كارونو څخه ناخبره يو. په لرو ادبی ليكنو كې د عصر دادبياتو روح چليږي ، زموږ دابرخه له ټولې نــړۍ او دنړۍ له ادبي جريانونو سره په تماس كې ده ، همداده چې زموږ هم زياته تمــه ترې كيږي. له بله پلوه داهم بايد ومنو چې دا كار دپښتنو ليكوالو په دوامــدارو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو پورې زياته اړه لري ، دلته مورډ داسې کره کتونکي لکه قلندرمومنـد لـرو چې دکره کتنې په برخه کې دده هڅې اويو لړعصري اونوي کارونه، هغـه څـه دي چې مورډ کره کتنې په برخه کې له نړيوال ادبي بهيرڅخه خبروي . دی په دغه برخه کې دستورې ځای اوحثيت لري ، هغه چې دکره کتنې په برخه کـې همدا اوس ژوندی او روزونکي قلم خو ځوي، پر (خوشال فرهنګ) بانـدې يـې په زړه پورې تقريظ ليکلی چې يوه برخه يې دلته له خپلې موضوع سره په تړاو کې را اخلو: « دافرهنګ صرف په هغوتوريو مشتمل دی چې پـه کليـات کـې راغلي دي، دخوشال بابا ډيرناوياته توري دهغوی په نورو تاليفاتوکې هم شـته خدای پاک د مغموم صاحب او ځلمي کول نورو ملګرو لره

----

(۱) رحمت شاه سائل ، دلمبو په سوري ، پيښور ، ۱۹۸۵ کال (۶) مخ
(۲) همدغه اثر (۸) مخ .
(۳) همدغه اثر (۱۰) مخ .

توفيق ورکړي چې هغوی دخوشال بابـا دمکمـل فرهنـګ دترتيبولوکـار پـه کاميابۍ ترسره ورسوي او داکارترهغه وخته جاري وساتي ترڅـو چـې زمـوږ دټولو کلاسيکو ليکونکو ژبه مورډ ته واضحه او صفا شوې نه ده . »(۱)
او راځو بيرته افغانستان ته، هلته چې دتحول د رسـالت دنـده ور دغـاړې ده اودهغې پربنسټ خپله دنده پرمخ بيايي . په افغانستان کې د پښـتوادبی کـره کتنې دبهيردوه اړخه ديادولو وړدي ، يو داچې په دغه بهيرکې دتيرو کره کتنو دود ته وده ورکړه شوې او بل داچې دغې ادبي پديدې ته په يوه ټاکلي سـازما ن (ليکوالو اتحاديه) له لارې د يوې مودې لپـاره د ودې لار پرانيسـتل شـوه چې زموږ زياتی خبرې هم کيدای شي پردغه دويم ټکـي بانـدې راوڅرخـي . دليکوالو داتحاديې په جوړښت کې يوه څانګه دکره کتنې پـه نامـه پـه ۱۳۶۰ کال کې رامنځ ته شوه . ددغې څانګې مهم اهداف يوازې زمـوږ دپښـتواودري

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیاتو دکره کتنې دمختلفو ژانرونو وده وه چې په دغه برخه کې یې یو لړ انتقادي هلې ځلې هم وکړې . په دي مانا چې ددغې ځانګړې څانګې له خوا دکره کتنې د ودې لپاره دملي سیمنارو په سویه پوهان اوکره کتونکي دې ته وګمارل شول چې باید دمعاصرې کره کتنې دسمت ټاکلو روښانه لرلید وټاکي .
یا په بله مانا تصمیم داسې و چې کره کتنه باید دادبي بهیر په برخه کې دیوې اړتیا په توګه خلکو ، لیکوالواو شاعرانو ته ور وپیژندل شي . چې په دغه برخه کې د ژوندون مجلې دوو ځانګړو ادیشنو (پښتواودري)خپل رسالت ترسره کړ. زیات شمیر انتقادی مقالې دهغو له لارې دپښتو کره کتنې په برخه کې خپرې شوې . همداسې کله چې د لیکوالو اتحادیې او په تیره بیا دکره کتنې پربهیرباندې خبرې کوو ، ښه به داوې چې یوڅه پرهغو لیکنو باندې رڼا واچوو ، هغه چې زموږ د فني او غیرفني (مسلکي او غیرمسلکي) لیکوالو له خوا لیکل شوې دي.
د ژوندون مجلې دکره کتنوپه لړکې ترټولو دمخه زموږ مخ ته هغه کره کتنه راجوتیږي چې زموږ دنامتو کره کتونکي استاد روهي (*) له خوا د امین افغانپور پر (دبنګوبوټي) نومې کیسه باندې لیکل شوېده . روهي ددغې کیسې په اړه دیوې عملي کره کتنې په ترڅ کې لیکي : « ... د بنګو بوټي په داستان کې واقعیت ښه ښکلي اوپه ایستیتکي بڼه تمثیل شوی دی، عواطف ، تخیل ، اندیښنه ، روحیاتي حالات ، حافظه، ټول په هنرمندانه توګه په داستان کې په اورګانیک ډول سره ترکیب شوي دي ، په دغه داستان کې بدیعي یاهنري خصوصیات ډیربارز او څرګند دی . د داستان عبارت ښکلی ، روان او دتشبهاتو او نازکو خیالونو له پلوه غني دی. لیکوال د صحنو په توصیف کې لوی لاس لري اجازه راکړئ چې دمثال په توګه د (بنګړې) دنڅا او ښکلا تابلو یوځل بیا له نظره تیره کړو : چې هروار به هغه نڅیدله ، هیڅوک به نه پوهیدل چې ژر یې دځه شي او کومې ښکلا ستاینه او صفت وکړي . دخواره آواز،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دصافي مرى او جګي غاړې ، دتورو اوږدو زلفو او کړو ورو ځو او کـه دغټوبادامي سترګواو سرو له شاتو ډکو شونډو اوکه دمرغلرې په ځيرغاښونو اوبالاخره دنرى او لښتي په شان ملا ... او داټول شيان وو چي له مزدور او بزګر سمندر بلکي ډم سمندر چې هرچا يې به مجلس کې دکيناستو هيله درلـوده دښار ...

زموږ يو شميرداستان ليکونکي کله کله د ډيالوګ په برخه کې مصنوعي ژبـه کاروي، خو په دى داستان کې د ډيالوګ ژبه طبعـي ده اودکرکتـر لـه سـويې اوحرفى سره عياره شوې ده . د داستان ژبه که څه هم په عمده توګه معيـاري ده خو دمحلي لهجى تاثير په کې له ورايه ځرګند دى.

---

(۱) يارمحمد مغموم ، دخوشال فرهنګ ، پښاور ۱۹۸۵ کال (۷) مخ .

(*) زما په نظر استاد روهي دافغانستان په اوسني کره کونکي ډګر دبيل دريځ اونظـر خاونـد کره کتونکى دى. ځکه موږ په افغانستان داسې کره کتونکي چې دهغـو مسـلکي او تخصصـى برخه د يوازې کره کتنه وي، نه په دري اونه په پښتوژبو کې درلودل، په تيره داسې چې هغوى د په لويديزو زده کړو اوتجربو سمبال وي. دى په معاصرو پښتو ليکوالو دکره کتنې پـه برخـه کې هغه ليکوال دى چې دده د هڅو په برکت مو دنوې کره کتنې لـه ميتودونـو او پـه تيربيـا دعملي کره کتنې له اصولو سره آشنا شو ، ځکه نو زه ده ته د هغه دميتود له مخې عالم کـره کتونکي يا نقاد وايم . دعالم اوهنرمند نقاد ترمنځ لوى توپير همدا دي چې دعالم کره کتنه په ثابتواصولو اواستدلالونه باندي ولاړه وي .

دداستان جوړونکي عناصر لکه زمان، کرکتېرونه ، پيښې اوحوادث خبرې اتـرې ، توصيف، او روايت په بشپړه توګه مراعات شوى دى. اما سره له دي سرې نـه شي کولاى د (بنګړې) له سرنوشت سره بې علاقي پاتي شي . موږ ګورو چـې دغه ښکلې ډمه يو وخت (دسمندرسپيلنى وه اوخپل ټول ژوند يې دسـمندر دپښو خاورې ګرځولي و...) بيا بنګړه ورکه شوه او ورپسې دلاتو بچي سـندرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تــه ګډیدلــه ، دداســتان پــه وروســتۍ برخــه کــې ګــورو چــې (بنګــړه) دسمندرپوښتنې ته روغتون ته راغلې ده خودا ځل هغه بدرنګــه او خیرنــه ده ،آیا په وروستۍ شیبه کې (بنګړه) په رښتیا سمندر استاد تــه لاس پــه نامــه ولاړه ده اوکه داخیال و؟ که خیال نه و نود (بنګړې) لاســونه څنګــه دخیــرو یوې پیرړې پردې اوچاودو پوښلي وو. داکوم احساس یا کومه انګیزه وه چــې (بنګړه) یې د سمندر استاد پوښتنې ته وهڅوله ؟ زماپه فکر دابرخه څــه تتــه ده . که روغتون ته دبنګړې راتګ یو خیال و، نو بیا دا عبارت څه مانــا لــري « چې ښې یې سترګې وغړولې اوبیایې پاکې کړې (بنګړه) یې په تورتیکرې کې مخې ته ولاړه وه ، دادیره نه وه ، دا د روغتون کوټه وه » او ورپســې حــوادث (بنګړه) له خیال نه دواقعیت ډګر ته راباسي . داســمه ده چــې د (بنګــړه) د داستان فرعي کرکتر دی خود هغې په کړو وړو کې ډراماتیک بدلون هرو مــرو په ذهن کې پوښتنې راولاړوي او لیکوال باید دلوستونکو یا اوریدونکو توقعاتو ته پیشبین وي.

نتیجه : داستان دبدیعي یا هنري خصوصــیاتو اوتکتیکــي اړخونــو لــه پلــوه معیارونه پوره کړي دي، اما دمفکورې په لحاظ لوستونکي یــا اوریــدونکي لــه پوښتنوسره مخامخ کیږي . که اصلی مفکوره د بنګو بوتي نه وي نو بایــد چــې عنوان ته تغیرورکړ شي ، که هدف د هنرمند دبي قدرۍ او ســپکاوي تشــریح وي نوښایی چې دابرخه انلارج شي او د اوج ټکي همدغه ځای ته رانقل شــي. » (۱)

ددغې کره کتنې دهراړخیزې لوستنې په پایله او دکره کتنې د آرونو پــه پــام کې نیولو سره دی نتیجې ته رسیږو چې روهي هرڅه وایی دهغــو روزنیــراړخ ډیرپیاوړي اومهم دی ، ځکه چې هغه دهرهنري اثر دکره کولوپه ترڅ کې لکه زمورډدغه یو شمیرپه نامه لیکونکی او کره کونکي د لیکوال ســترګو تــه نــه ګوري بلکی دهغه له هنراو د هغه د ایجاد له پروسې سره سروکار لــري. چــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دده دغه دریځ مورږ ته دی یولوی اومهم افغاني کره کتونکي په توګه رمورږ مخې ته درووي. استاد روهي دا ډول زيات شمیر کره کتنې د کابـل مجلــې ، زیــري جریدې ، او ژوندون مجلې له لارې زمورږ په واک کې راکړې . برســیره پــردې استاد روهي په پښتومعاصره کره کتنه کې د (انتقادي مرکې) لـه بنســتوالو څخه هم دی . دغه ژانر دځپل ماهیت له مخې دادبي پدیدو دماهیت دپيژندلو په برخه کې یو اغیزناک ژانردی چې یو شمیر بیلګي یې په بیلابیلو وختو کې د زیري جریدې له لارې خپرې شــوې دي ، ددې لپــاره چــې د اســتاد روهــي پرانتقادي مقالو برسیره مو دهغه دغه جالب ژانر هم لوستی وي یوه بیلګی یې له زیرې جریدې څخه دلته له ګرانو لوستونکو سره شریکوو .

« زرګ : څو ورځې مخکې مې استاذ په لاره کــې ولیــد ، مــا ورتــه وویــل : استاذه ، زه چې ستا خوندورې علمي مقالې لولم نو دلیکــوالی شــوق را ســره پیداشي ، کله کله خپل سر په سوک وهم چې شپه ورځ مطالعه کوم خــو یــوه مقاله هم نه شم لیکلي ، تا سو لطفاً مشوره راکړئ چې خپله لومړی مقاله دڅه شي په باره کې ولیکم. استاد بې اختیاره له خنــدا شــین شــو او یــوه شــیبه وروسته یې په متې خواری خپله خندا کنترول کړه . دټوکې په لهجه یې وویل : داستاخبره دي ته پاتې کیږي چې ووايې ډیرورږی یم خو لطفاً مشوره راکــړئ چې څه شی خورم ؟

زه نه پوهیږم چې تاته کومه غذا خوند درکوي ، اوکه په دې وپوهیږم نو بیا لــه جیبه نه یم خبر ، که رښتیا

---

(۱) سرمحقق روهي ، (دبنګو بوټي داستان ته یوه کتنــه) ژونــدون ۱۳۶۲ کــال (۵-۶) ګڼــه (۹۲) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

درته ووایم داستاد په ټوکه کې مې صمیمیت او زړه سوی ونه لید لو چپ پاتې شوم او څو دقیقی وروسته مې په مخه ښه ورته وویل :

سنک :کله چې د لیکوالۍ خبره رامنځ ته شي ، نوماتــه د (جــارج برناردشـــاو) ټوکه رایاده شي، وایی چې یو

یومبتدی لیکوال خپله مقاله (برناردشاو) ته وښوده ، برنارد شاو دمقالې له لـــو ستلو وروسته لیکوال ته مشوره ورکړه ، چې دغه مقالــه دې لــه ځـان ســره وساته اوهغه وخت یې خپره کړه چې دلیکوال په توګه پیژندل شوی ېی اوښـــه شهرت دې پیدا کړی وي.

زرک : زه هم له همدې سببه هڅه کوم چې لومړی مقاله مـــې ډیـــره ښـــه وي ،یوځلې چې شهرت پیداکړم بیا نو د ورځپاڼو ا و مجلو چلونکي مضمون ته نــه ګوري بلکی لیکونکی ته ګوري . ارزان او مبتذل موضـــوعات خوډیرزیـــات دي اوهغه دچا خبره (په موضوعاتو یې پتې کرلي دینه !) ځینې لیکوال چې فقــط دحق الزحمې دپاره لیکنې کوي په ډیرو عـــامو او ســـاده موضـــوعګانو بانــدې لیکنې لري اود ځیرنې نوم هم وربانـــدې ږدي ، لکـــه پســـرلی ، دشـــاعرانو پـــه نظرکې ، توره او میړانه په پښتوادب کې ، ادبیات دټـــولنې پـــه خـــدمت کـــې ، دښځې مقام ، دمورمقام ، دعلم اهمیت ، ښه کوئ بدمه کوئ ، اوداســـې نـــور » (۱)

استاد چې کوم څه دخپلو انتقادي افکارو په ترخ کې وړانــدې کـــوي ، هغـــه د لیکوال او ایجادګر دقریحې هڅونـــه ده چـــې هغـــې تـــه پـــه ځـــانګړې علمـــي اومنطقي درک سره وده ورکوي اوتګلوری یې ورته ټـــاکي ، روهـــی تـــه هرچـــا درناوي کاوه ،ځکه چې هغه په خپل ادبی اوځاني ژوند کې دچا خبـــره بالفعـــل اوبالقوه یو ښونکي و، هغه خپل قلم دادبي جهاد لپاره و کاراوه او غـــه ټکـــی ده هم عملاً په پښتو ژبه اوادب کې له پامه ونه یوست لکه چې بلنسکي ګوګول ته په خپل یوه لیک کې لیکې وه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« ... زمونږ لپاره دشاعر، اديب ، او ليکوال نوم دهرجنرال اومنصبدار دالقابو او درشيونه لوړدی . همدا دليل دی چې که شاعراو اديب د زيات لوړ هنری استعداد خاوند هم وي ، ولی لږ مترقي وي ، ټولنه هغه ته احترام کوي اودشهرت خاوند کيږي ،اما که شاعر، اديب او ليکوال د دربار، حکومت او کليسا ستاينې پيل کړي ، نو ګټلی شهرت ډير زر له لاسه ورکوي ، دمثال په توګه ډيره ښه نمونه پوشکين کيدای شي . » (۲)

او استاد روهي ديوه رښتينې اديب اوکره کتونکي ټولې علمي ځانګړنې درلودې ، دده زياتر ه ليکنې په (ادبي څيړنې) نومې کتاب کې راغلي دي ، په دغه ترڅ کې دده يوه ليکنه چې « په ادبی کره کتنه کې د ولې ؟ څومره او څنګه » پوښتنو ته ځوابو نه دي په ځانګړې توګه ديادونې وړ ده .

په افغانستان کې دکره کتنې په برخه کې د نوميالی ليکوال ابراهيم عطايی ليکنې هم ديادونې وړدي ، عطايی صاحب ، دليک او ليکوالی له مخې زما په نظر په تاريخ ليکونکو کې راځي ، ادبی او انتقادي ليکنې يې ددغه مسلک په اندول په دويمه برخه کې دي ، خوداچې يو شمير ليکنې يې په دغه دوره کې له مونږ سره شته ، همداده چې دهغو له مخې دی له مونږ سره دبحث دموضوع په توګه ديادونې وړدی . لکه ما يادونه وکړه ، دی يو ښه فولکوريست او دټولنيزو ليکنو په برخه کې هم لوی لاس لري ، همداده چې زمونږ لپاره دده هراړخيز والی دا اجازه نه راکوي چې ده ته بايد يوه څانګه ، يو تګلوری او يورشته په ګوته کړو ، ده هم له پورتنيو ليکوالو سره په يوه وخت کې پريوشمير پښتو ايجادياتو باندې ليکنې کړي چې دهغو له مخې مونږ دی د کره کتنې په معاصر بهيرکې را داخلوو ، ده برسيره پردې چې پښتوادبی آثاريی نقد کړي ، پريو شمير باندنيو آثارويې هم نقدونه اوانتقادي کتنې کړې دي چې په دغه برخه کې يې دا لاندې کره کتنې په ځانګړي توګه ديادونې وړدي لکه : دامانت پرناول کره کتنه ، دمامونی پرناول کره کتنه او دامانت له ناول سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهغه مقايسه ، دتربور پرډرامه کره کتنه ،رحمان کورونـه ، د ارهــټ منګــوټی چورلي ... اوداسې نور ، په همدې توګه عطايي صــاحب پريــو شــمير بانــدنيو داستانو هم کره کتنې کړې دي. چې جنګ او ســوله ، د رابنســن کــروز ادبــي داستان او نور په دغه ډله کې راځي . ترکومه ځايــه چــې ماتــه ښــکاره شــوه پرخارجي ناولونو باندې کره کتنه يې يوازې ديوې معرفۍ په کچه کولای شــي لوستونکي ته معلومات ورکړي.د رابنسن کروزو د ناول په معرفي کې دغه ټکی موږ ته څرګنديږي ، دليکنې پيل يې يوه مقايسوي

---

(۱) زيری (اوونيزه) (۳۲- ۳۳) ګڼه . ۱۳۶۴ کال (۱) مخ

(۲) بلنسکي ، ګوګول ته ليک ، دنورزې ژباړه ، ژوندون. ۱۳۶۳ کال ، (۵-۶) ګڼه (۴۹) مخ .

خيړنه ده ، چې له سرليک سره خپل ارتباط په کمزورې توګه ســاتي ، کيــدای شي په دغه اړه داخبره وکړو داچې ليکوال له خارجي ژبو او په تيره بيا د ناول له اصلي ژبې څخه لرې و ، ځکه نو نه دی توانيدلی هغه څه چې موږ لــه خپــل يوه لوی ليکوال څخه تمه درلوده ، زموږ په واک کې راکړي. په هرډول دعطايي صاحب کره کتنې دخپل اهميت لرونکې دي دی دخپلې دغې کره کتنــې پــه پيل کې ليکي : « له دغسې داستانوڅخه يــوهم د اوولســمې پيــړۍ دمعــروف انګليسي ليکوال دانيل دفو رابنســن کــروزو دی چــې نړيــوال شــهرت لــري اودټولنپوهنې ډيرو خيړنکو ددغه داستان په هنــداره کــې دانســان دټــولنيز تکامل مضمون خيړلی دی، او داهغه لومړنی اثردی چې مضمون يې دلرغــوني يونان دمعروف داستان (اوډيسې) سره مقايســه کيــږي . رانســن کــرو زو د اوديسې د داستان قهرمان اوديســوس پــه شــان يــو بيړيــوان دی چــې پــه سمندرکې يې بيړۍ په ختوننوزې اودی ټاپو ته ځي ... » او دليکنې په پای کې بيا ليکي : « دا داستان دنړۍ په ډيرو ژبو ژباړل شوی دی ، اود ادبياتو خيړونکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويلي دی چې دحکايتي فورم ادبياتو په چوکاټ کې دا داستان يو مکمل نـاول دی . داپه دي مانا چې په هغه کې عيني واقعيتونه د ذهنی جرياناتو تابع شوي نه دي اودتاريخ دقانونمندۍ د اصولو په مراعات ماجراوې په کې ځـای شــوې دي. » (۱)

کله چې د ددغو آثارو په اړه دعطايی صاحب ليکنې لولو، هغه موږ ته يوه انتباه داسې راکوي چې داډول آثاردنړيوالو شهکارونه په لړکې راځي ، همداده چــې په ډيرو وختوکې لويديز کره کتنونکي هم په دي نه دی توانيدلی چــې دهغــو جزيات بايد دخپلو لوستونکوپه واک کې ورکړي ، له بله پلوه يوه بله داهــم ده چې ژوند روان دی ، دا آثار د هرې ورځې په تيريدو سره په نوي پوهه او نــوې ليد سره لوستل کيږي، شنل کيږی او هغه رازونه چــې پــه کــې دي ورو ورو را سپړل کيږي ، دلويديز زياتره داستانو نه د داستان ليکنې په لوړو مهــارتونواو هنري نوښتونوسره ليکل شوي آو داوډون ډول يې هم کله کله خپله پيچلتيــا لري ، له بلې خوا دا خبره هم ده چې ژور انعکاسات په کې شوي چــې ژورې او دوامدارې کره کتني ته اړتيا لري ځــو پــه دغــه اړه خپــل کشــف دمنطــق او استدلال او عينيت پراساس برابرکړای شي.

له دی ټولو سره سره با يدووايو چې عطايي صاحب دپښتو کره کتنې په تــرڅ کې دپاملرنې وړ کار کړي او ليکنې يې په دغه برخــه کــې دځــانګړې يــادونې وړدي. د (ارهټ منګوټی چورلي) پرداستان يې کره کتنه خپل جالبيت لري ، لکه چې ليکي : « دپيښور د داستان ليکونکو پــه آثــارو کــې ددغــو منــاظرو انځورونه ډيرجالب دی ، خود کمبود برخه يې داده چې په داستان کې دپيښــو علتونه چي ټول دعينی قانونمندۍ په چوکاټ کې تحليل کيدی شي ، کله کله په بې پروا دتخيلاتو تابع کيږي، اوډيرې ورکې لارې په مخ اخيســتل کيــږي . دعايشه ملک داستانونه هم ددغو ښکلاوو او کمبودو نو څخه بې برخې نه دي ، ددغې مجموعي په داستانو نوکې د (ارهټ منګوټي چــورلي) داســتان يــوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډیره عمده او مهمه موضوع احتوا کوي ،په دغـه کـوچني داسـتان کـې ددې واقعیت ډیره ماهرانه عکاسي شوې چې خرنگه دتاریخ دوه غټ پړاوونه یعني دکلي شډله فیودالي اود ښار محیله بورژوازي په ټکرکـې راخـي . د داسـتان لیکوالو یعنی عایشه ملک یوازې ما جرا بیانوي اودخپل بیان لپاره ښکلي ادبي او ژبني ترکیبونه ــ استعارات او تشبهات راوړي . او هدف یې دادی چـې ددې په اصطلاح دخوارانو پرحال د بډایانو عواطف را اوچت کړی ، خو په آگاهانه تـو گه تردې کوچني هدف پورته دیوډیر لـوی هـدف لپـاره کـارکوي. لیکوالـه دطبقاتي تضاد او طبقاتي جنگ دمقولو له مفاهیمو ثخه خبـره نـه ده اوپـه رفورمستي طریقه دټولنیزو مسایلو دحل فکر کوي... »(۲)

په پای کې باید ووایو چې د عطایی صاحب کره کتنې زمـوږ دکـره کتنـې پـه بهیرکې په تیره بیا هغه چې د

---

(۱) ابراهیم عطایی ، (د رابنسن کرو زو ادبي داستان ...) زیری ، ۱۳۶۳ کال (۳۴-۴۴) گنه .

(۲) عطایی (دارهټ منگوټي چورلي پرداستان کره کتنه) کابل مجله ، ۱۳۶۳ کال (۱۱-۱۲) گنه (۵۶) مخ

باندنیو داستانو دپیژندنې په برخه کې یې ترسـره کـړي سـتراهمیت لـري. دعطایی صاحب لیکنې لکه د روهی صاحب دهغو په شان ډیرې مسلکي نه دي ، څکه نو دی هم موږ په هغو لیکوالو کې شمیرو چې دخیړنې ساحه یې علـوم ادبیه کیدای شي څکه چې دی هم لکه زموږ لومړنی لیکوال پرادبي بوختیاوي.

برسیره نورې هغه هم لري څکه دی هم په بیلابیلو برخو کې لیکنې کوي.

له عطایي صاحبه چې راتیرشو ، زموږ ددغه عصر دکره کتنې پـه دغـه تـاوده بهیرکې زموږ ددغه عصر د څوان لیکوال لطیف بهاند لیکنې راڅي چې دلتـه یو ه لنډه کتنه ورته کوو. لطیف بهاند په څوانو لیکوالو کې یوازنی لیکـوال دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې له کره کتنې سره سرکار لري او په دغه برخه کې په عملي توګه دیوه ژوندي او هڅاند لیکوال په توګه دپاملرنې وړدی ، داسې ښکاري چې دی هم هڅه کوي په دغه برخه کې دیوه مسلکی لیکوال په توګه ځان را وځرکوي ، یو شمیر لیکنې یې تراوسه دهیواد په مطبوعاتو کې زما پورتني ادعا ته یو لامل کیدای شي . جالبه خو داده چې دم ګړی په یو شمیر زړو پالو کنګل فکرو لیکوالو او شاعرانو باندې نه دي ښه لګیږي او نه دده لیکنې ځکه چې دي په خپلو لیکنو کې د تقلید او پیښنو پرضد په بې صبری سره انتقاد کوي او کله کله خو دشاعراو ایجاد ګر عیبونه په علني انتقادي محافلو کې ددوی پرمخ راباسي . دی په ادبي برخه کې د کمیتي ودې پلوی نه دی ، ځکه یې په زیاترو لیکنو کې ټینګار پر کیفیت باندې دی. دی کله کله ځینې جالبې خبرې کوي دبیلګې په توګه یوه یې داده چې : « موږ ته دوه ، دری سوه تش په نامه شاعران په کارنه دي ، موږ یوازې دری او څلور (شاعرانو) ته اړتیا لرو » ددی مانا بیا دکیفیت وده او بسیاتوب دی . دبهاند زیاتره کتنې له اوښتیایي (انقلابی) بهیره را په دیخوا دهیواد په مجلواو نورو خپرونو کې خپرې شوې دي، دده ادبي اوانتقادی مقالې هم زیاتره د رادیو افغانستان له ادبي پرګرامو، دکابل پوهنتو ن د خپرونې (احتماعي علوم) (کابل مجلې) (زیرې) جریدې له لارې خپرې او چا پ شوې دي. دده په لیکنو کې دده یوشمیر ژباړې چې زیاتره یې له فارسي ژبې څخه شوې هم دیادونې وړ دي. دده په لیکنوکې دغه لاندې لیکنې یادونې وړ دي لکه : د سلیمان لایق پر کیږدی کره کتنه ، (دمارخي ناول) سریزه ، قتیل پر (انقلابی نغمې) نومي اثر باندې کره کتنه ، دامین افغانپور پر (بنګلو بتې) لنډې کیسې ته یوه کتنه او نورې په ځانګړې توګه دیادونې وړدي . دلطیف بهاند یوه انتقادي مقاله چې زما پاملرنه یې وراړولې هغه (پښتو معاصرو ادبیاتو ته کتنه) ده ، له دغې مقالې څخه موږ ترهرڅه دمخه په افغانستان د کره کتنې برخه را اخلولکه چې دی لیکې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو معاصر ادبي بهیر کې کره کونه له څلویښتمو او پنځوسمو کالونو راپیل کیږي ، او خپل استناد یې هم د استاد حبیبي پرهغو لیکنو کړي ، هغه چې پــه طلوع افغان اونورو خپرونو کې خپرې شوې دي. دده داخبره که څه هم د بــل پرحواله کړې ، خو زما لپاره یوڅه دتامل وړده ، ځکه چې پښتو کره کتنه د یوه پراخ بهیر په توګه خپل برخلیک له پښتو ادب سره یوځای پیل کــوي ، داهــم داسې یو علم دي چې د نورو علومو لکــه فزیــک ، تــاریخ ، ریاضــي غونــدي دپرمختګ بهیروهي ، په دعه اړه هم موږ باید په دې باور ولرو چې کــره کتنــه یوازې دمعاصریت زیږنده نه ده ، بلکه په معاصریت کې خپله بنه لــري . مــوږ دخوشال انتقادي نظریات اویاد هغه عملي کره کتنه له اوسني معاصرې کتنې سره په توپیرکې نه وینو ، موږ چې کله په پښتوکره کتنه او دهغې په بیلابیلــو پیرونو باندې خبرې کوو ،هغه پرته دخوشال له نظریاتو داسې نیمګړې ده لکــه چې یو څوک د نړیوالې کره کتنې مطالعه او تشریح د ارسطو لــه (پوییتــګ) څخه پرته وکړي.

دبهاند دغه مقاله جالبه ده ، په معاصرو انتقادي مقالو کې په ځانګړو مقالو کې راځي ، زه یې یوازې دلته د وروستي برخه ، هغه چې لیکوالو اوشاعرانو ته یــو لړوړاندیزونه له ځان سره لري را اخلم :

« خو دکره کتنې دکار دښه دوام لپاره څوسپارښتنې ضروري دي :

۱ــ په نقد کې باید د تقریظونو او تشو اندېوالیزو ستاینو کډې ور بارشي .

۲- دداسې خبرو لمنه دې ورټوله شي چې مثلاً : دا شاعرځوان دی ، دی ته څه مه وایئ ، دابل سپین ږیری دی ، دابــل دلســو نســخو درلــودنکی دی ، دابــل غیرمتعهد دی څه مه ورته وایئ چې زړه کې یې څه ونه ګرځي ، دابل متعهــد دی خوابدی او په قهرنه شي .

۳ــ دنقد باید دیوه ادبي جریان یا یوه ادبي ښوونځي په رڼا کې نــه وي ، ځکــه زموږ ادبیات لاتراوسه دې پړاو ته نه دی رسیدلي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ـ نقد باید له مسابقو اوجایزو څخه لکه هغه شیان چې اتحادیه یې هم کړي ونه ژغورل شي ، دشعرمسابقې شته ، د داستان شته، دماشوم دادبیاتو شته ، خو نقد هیرشوی دی .

۶ـ ګران ناقدان دې د اشخاصو په خپګان پسې نه ګرځي بلکې زیار دې وباسې چې دا ولس د عمومي فرهنګ دخپګان سبب نه شي . » (۱)

په پورتنیو پیشنهادونو کې دلومړي هغه په اړه داخبره دیادولوړ ده چې د (تقریظونو) کډې باید بارنه شي ، بلکې دهغو لیکنو کډې باید بار شي چې د کره کتنې په نامه وي ، خوتقریظ نه وي. موږ دتقریظ پراړتیا او داچې دکره کتنې یو مهم ژانردی هم باید پوه شو ، تقریظ د یوه اثر ډیره مهمه او اړینه برخه په لنډو زموږ په واک کې راکوي ، تقریظ باید وي خوله انتقادي اړخه باید کمزوری اوستاینلیک نه وي اونه باید له موضوع دباندې مسایلو ته وقف شي .همداسې دخلورم وړاندیز په اړه هم خبره یو څه ګونګه ده ، زما په فکر داخبره هم علمي نه ده چې آثار باید دیو ه ټاکلي ادبی جریان پراساس کره نه کړو، ځکه هرادبي اثر په یوه جریان پوري که څه هلته کوم ادبی مکتب مطرح وي یا نه اړه لري ، کله چې یو اثر کره کیږي ، باید دیوې میتودلوژۍ پراسا س خو کره کړ شي ، چې کره کتنه پرخپله دا کار ترسره کوي ، که له جریان څخه دبهاند صاحب مطلب دغربي مکتبونو په پام کې نیول وي ، هلته خبره بیا په ادبی تیوري باندې راځرخي .پایله داچې هرادبي اثر له یوه ادبی تمایل او جریان سره په تړاو کې رامنځ ته کیږي ، معرفي کیږي او کره کیږي .

په هرډول بهاند زموږ داوسني کره کتنې په برخه کې یو روښانه لیکوال دی ، چې که همدغه تګلوري په خپل خیړنو کې په پام کې ونیسې ، دده هڅې به نورې هم دپاملرنې وړشي ، بهاند تراوسه دکره کتنې پرلاره په مسلکي توګه روان ښکاري ، خو زه دده په اړه په دې اندیم چې لا هم په علمی لحاظ ډیرواټن ورته پاتې دی چې باید هغه لاهم طی کړي ، باید لاهم پوخ شي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددغه علم اصول باید په دقیقه توګه هضم کړي . کره کتنې ته دعلومو په ډلـه کې یو ممتاز علم ویل کیږي ، هغوی چې په دغه برخه کې کارکوي باید ددغـه علم پردغه مهم امتیازاو دهغه په مانا پوه شي. بهانـد همدغـه راز او همدغـه رمز ته ملا تړلې ده .

دلته دبهاند د انتقادي ژباړې یوه برخه چې دکره کتنې په اړه یـې کـړې ده را اخلو : « ... د شعر دکره کتنې بنسټ د ښه شعر په غوره کولو اودبدشعر په نـه منلو ولاړ دی او دکره کتنې خورا ګران ډول د (نوي) ښه شعر ټاکنې قـدرت او د نوي وضعی په وړاندې د لوستونکي عکس العمل دی ، په ځـوان او هوښـیار وګړي کې (شعري تجربه) دښو اشعارود اغیزومجموعه نه ده ، بلکې «شعري روزنه» ده چې ددغو اغیزو منظم کولو ته اړتیا لري ، له موږ هیڅ یو له ذوقـه ، او دتمیـز لـه نـه تیروتـونکي قـوت سـره نـه دی زیږولـی ، اوهـم ناڅاپـه داځانګړتیاوې دځوانی په دوران کې یا له هغه وروسته په لاس نه راوړو . هغـه وګړي چې تجربه یې لږه ده ، تل دتصنعی او تقلبی مطلـب دوکـه خـوري ، او دوکه کیږي ، اوکولای شو ووایو چې دهرنسل نازمو بـل شـوی ، لوسـتونکي د تصنعي اوتقلبی مطلب دوکه خوړلي ده . په حقیقت کې ډیرکسـان ددغـه راز څیزونو غوښتونکي دي ، ځکه په هغوکې ددغه راز مطالبو دمنلو مننـه ډیـره زیاته نه ده ، سره له دې چې زما په عقیده ډیروګړي ذاتآ له ځینواشعارو څخه خوند اخلي ، په دي حال کې مې مقصد له شعرنه خوند اخستلو دکمیت په باره کې څیړنه نه ده .په ډیرکړاو سره به وکولای شو داسـې لوسـتونکي پیـداکړو چې هغه اغیزې سره درجه بندي کړي ، ویې سنجوي چې دهغو دلوستلونه بـه شوې وي ، په دي توګه په هره اندازه چې دهغوی شعري پوهه زیاتیږي ،کولای شي په شعرونو لاښه پوه شي ، انسان لومړی له شعرنه خوند اخلي او بیا دهغـه دارزښت په ټاکنه پیل کوي اوعقل داحساس ملګرتیا ته راغـواړي ، دشـعرپه درک کولو کې دویمه مرحله شته په هغې کې اشعار نه غوره کیږي اونه یې لـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

منلو ډېره کيږي ،بلکې هغه درجه بندي کوو په دې مرحله کې هغه وګړي چې پخوانه يې له شعرسره آشنايی درلوده ، له هغه شعرنه چې په ادبياتو کې دځان لپاره ځاي پيداکوي خبريږو ... »(۲)

---

(۱) لطيف بهاند ، په پښتو معاصرو ادبياتو کې کره کتنه ، ژوندون . ۱۳۶۳ کال ، (۶) ګڼه (۴۱) مخ.
(۲) لطيف بهاند ، دشعر کره کتنه ، زيری . ۱۳۶۵کال (۱-۲) ګڼه .

زموږ دبحث له موضوع سره پرا ړيکه ،په دغه برخه کې بل څيره چې په دې وروستيو کې يې يو لړکره کتنې ترسترګو شوې ، هغه ځوان ليکوال زرين انځور دی ، دده يوشمير ليکنې زموږ د رواني کره کتنې په بهيرکې چې زموږ دهيواد په يوشميرخپرونو کې را څرګندې شوې ترسترګوکيږي . دده دليکنو لپاره زموږ په ځوان کول کې يوه خوشبينې ترسترګو کيږي ، خو اوس يې لاس کره کتنې ته هم وراچولي ، خو زه دی ترټولو دمخه ديوه ځيرک ليکوال په توګه پيژنم ، کره کتنه دده دليکنو په څنګ کې يوه څنګځنې برخه ده ، ځکه چې دی په عين وخت کې دمسلک په لحاظ يوژورنالست دی ، نه يو دادبياتو شاګرد لکه زموږ پورتنی ياد شوي کره کتونکي . زما لپاره دده دنقد ساحه هم هغه ساحه ده لکه چې يو ژورنالست يې بايد دکره کتنې او دهغې دميتود لوژی په برخه کې ولري . نن سبا کره کتنه او ژورناليزم هم په هغو علومو کې راځي چې اغيزه يې يو پربل باندې دوه اړخيزه ده . ده دکره کتنې په برخه څه کارونه کړي ، څه انتقادي مقالې يې ليکلې چې هغه يې بيا د (شعرونه او نقدونه) په مجموعه کې چاپ شوې هم دي ، ترټولو لوی جالبيت يې داهم دی چې دم ګړی دده همدغه مقالې خوځو وارې په بيلابيلو خپرونو کې هم چا پ شوې دي. خو اوس دادی کتابې چاپې بڼه هم له ځان سره لرو . داثرلکه چې ومووېل دزرين ديو شميرانتقادي مقالو جونګ دی ،استاد روهي ددغه اثر اود انځور د کره کتنې په اړه ليکي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« ... ددعه کره کتونکي کار دکمیت او کیفیت په لحاظ پـه خپلـه سـاحه کــې دپښتو له نورو ادبي څېړونکو څخه زیات دی ،دده دکار ستراهمیت دادی چــې هغه په عمومي توګه دپښتوادب په بڼه کې مــړاوي بــوټي او هــرزه واښــه نــه پرېږدي . دباغ د سمسوریتا او تازه ګۍ دپاره دیوه خواریکښ ښه مالیار دنــده اومسوولیت پرغاړه لري ، انځور له ابتذال سره مبارزه کوي ، دیکنواخته کلیشه یي او تکراري خبرو پرضد مبارزه کوي ، دشعراو داستان لــه پرســتیژه څخــه دفاع کوي ، ادبي نوښتګرو ته بلنه ورکوي چي دابتکــار مشــال پــه لاس کــې واخلي ... » (۱)

پښتو ادب ، هغه هم په افغانستان کې دنړۍ د نویو پرمختګو له کــاروان څخــه ډیروروسته پاتې دي ، استاد روهي هم په دغه برخه کې بله چاره نه ده لیــدلې نو ځکه له هغو جملو څخه کار اخیستی چې زیاتی هنــري اړخ لــری ، کــه نــه داشونې وه چې دغه مطلب یې په یوځــوعلمي او کــانکریتي جملــو کــې هــم اداکړي وای . لکه چي هغه دانځور په اړه ویلي چې دی له ابتکــاره کــاراخلي ، مانا یې هم داده چې دی خپل مخاطب ته یو څو نــوي خبــرې کــوي ، داچــې څومره نوې دي او یا داچې دلوستونکي په نا خبرتیا به دلالت کوي ، موږ باید د مسلی دا دواړه بعده له پامه ونه غورځوو . خو زه بیاهم خپله خبــره تکــراروم چې دی یو ادیب او هنرمند کره کتونکي دی ، کره کتنــه یــې ترډیــرې کچــې دعلمي اړخ په تناسب زیاته هنرې ده ، خو لیکنې یې اغیزناکې اوتریــوه حــده پروړتیا برابرې دي چې بې زړه سویه خپل روزونکی تګلوري وهــي . پــه یــاد شوي اثر کې یې دا لاندې سرلیکونه راغلــي : « ســریزه ، زمــا داکــره کتنــې ، دمعاصر پښتو شعر یولنډه مطالعه ، معاصر پښتو شعر ته دکره کتنې ضــرورت ، معاصر ښتو شعر کې د هنــري نوښــت مســاله ، دمعاصــر ښتوشــعرڅونورې نیمګړتیاوې ، معاصر ښتو غزل تــه یوانتقــادی نظــر ، شــعرکه ادبــي ټــوټې ، دمعاصر پښتو روان شعر ته څو پیشنهادونه ، څو وروستي ټکي ، ماخذ »

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددي لپاره چې دانځور ددغه کتاب په محتوياتو باندې پوه شو ، کيداى شي پــه دغه برخه کې يوه لنډه کتنه وکړو په لاندې ډول : د انځور په (دمعاصر پښــتو غزل ته يوانتقادى نظر) کې پرغزل ، دهغه په وده ، په لــره اوبــره پښــتونخوا پرغزلبولو څيرو باندې رڼا اچول شوې ده ، ښکلې او نا ښکلې غزليزې شــعري بيلګې را اخيستى دي. چې داموضوعات واقعآ دمعاصرغزل (هغه چې واقعآ ښه شعروي) دپيژندګلوى او ودې

---

(۱) زرين انځور ، شعرونه او نقدونه ، کابل ۱۳۶ سريزه .

په برخه کې په رښتينې توګه دپاملرنې اويادونې وړ دي. خو دليکنې پــه پــاى کې مورې له يوې داسې خوشبينى سره مخامخ کيږو چې هلته لوستونکى وار د واره يو اړخيز قضاوت ته متوجه کيږي چې : دغزل په ښه والي ، باندې هم پــه لره اوهم په بره خوا کې تبصره کوي ، دغزل مطالعه هلته او دلتــه کيــږي ، لــه دواړو خوا ووخخه ټاکل شوې بيلګې را اخستل شوى خو کلــه چــې دتبصــرو خبره رامنځ ته کيږي ، ليکوال بيا خپلو تبصرو ته يوازې دبر غزل په بــاره کــې زور ورکړى دى او په پښتونخوا کې په هسې تش په نامه غزلو ته يا داچې لاس رسى نه و اوياداچې په لوى لاس يې غوښتې چې له هغو څخه بايد يوازې ښــې بيلګې را واخلي اوبس . په داسې حال کې چې په افغانستان کې يــې لــه دواړو ډلو څخه شعرونه او غزلونه را ټاکلي دي. دغه ټکى دا ښکاروى چې پرليکــوال باندې خوشبينى غلبه کړې او دکره کتنې اصلي موخې ته يې ورشــا کــړې ده. بايد له دواړو غزليزو بهيرونو څخه دواړې ډوله بيلګې را ټاکلې واى .

د (شعرکه ادبي ټوټې) کره کتنې کې يې له ماسره داپوښتنه رامنځ ته کــړې چې که په دغه ليکنه کې يې ادبي ټوټه ستايل شوې ، په عين حال کــې ادبــي ټوټه غندلي هم ده . دبيلګې په توګــه کلــه چــې د پښتومعاصــر ادبــي بهيــر

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستادانو پرادبي ټوټو باندې خبره راځي ، نوهلته دا وايي چې « هغو پــه پيــل کې غوښتل چې دشعري غنا په څنګ کې پښتو معاصرو ادبياتو ته نثــري غنــا هم ورپه برخه کړي ، داځکه چې ترهغه وخته لا دنثر په برخه کې زيات کار نــه و شوی ، خواوس په نثرکې نوې څانګې اونوي ډولونه زموږ ليکوالو ته ســترګې په لاره دي. همدارنګه خينو دغو ليکوالو ادبــي نثــر دشــعرترحده رســولی او ښکلي کړی دی. او حتی الفت ، غوندې پياوړو شاعرانو له شعرونوځخه په خپل وخت کې دهغه ادبي نثرونه له هنري پلوه نقادانو لوړ ګڼلي دي »(۱)

په همدغه لړکې بل ځای ليکي : « موږ يوځل بيا ټينګار کوو چې : په ځــانګړي ډول په معاصرو پښتوادبياتوکې ادبي ټوټې دمعاصرو ادبياتو دپيل په لومړنيــو آثاروکې اود استادانو او مخکښانو په آثارو کې ډېرډېره ځايه په زړه پورې بڼــه لري، څرنګه چې هلته دادبي ټوټو په برخه کې ځينې نورمسايل پــه نظــر کــې ساتل په کاردي نو ځکه خو په هغو برخو کې دلومړنيو نمونو په عنــوان هغــو آثارو ته پاملرنه په کارده ...»(۲)

اوپه همدې توګه دخپل دغه اثرپه ترخ کې ځوانو شاعرانو(*) ته بيا ليکــي : « اوس د ادبي ټوټو وخت تيردی ، اوس ادبي ټوټې ډيرزوړ چوکاټ ګڼلی شــو، او اوس دادبي ټوټو پرځای ډيرې نو ې ادبي ټوټې او داستانی څانګې موږ ته لګيا دي اشارې کوی ... »(۳)

په دغه برخه کې بايد دايوه خبره له ياده ونه باسو او هغه داچې مــوږ نــه شــو کولای يو پريو ليکوال ته داقومانده ورکړو چې ادبي ټوټه ليکل بايد بند کــړي ، برعکس بايد ووايو چې ادبي ټوټه يا منثــور شــعر(زه ډيرتوپيردلتــه نــه شــم قايليدای) نن په زيا ترو ادبياتو کې ديوه مسلط ژانــر پــه توګــه خپــل ادبــي اوهنري ځای اومقام لري ، بايد دغه ژانر دضد ونقيض نظرياتو ګرداب ته ور ونه لويږي ، ليکوال هم ددغه ژانر په وړاندې همد ا ډول چلن کړي ، هغه هــم پــه تقليدي توګه، زه پردې نظريم چې داډول حکمونه خولــه يــوې خــوا تراوســه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمنلو وړ نه دي او له بلې خوا داخبره تراوسه هم د ذهنیــت دروازه ډبــوي دا چې په عینت به بدلیږي او که نه ، هغه ته به لاسترگې پــه لاره شــوځکه چــې هغه بیاهم یوې زیاتې مودې ته اړتیالري. بله داچې داخبره هم په دغــه برخــه کې شته چې په داسې ادبیاتو لکه زموږ هغــه ، اوس وار دواره د داســې خبــره اړتیا څه ده ؟ څه فرق کوي که زموږ یوشمیرشاعران د خپلوپخوانیو دغــه لاره تعقیب کړي ، څه خبره ده

---

(۱) زرین انځور ، یاد شوی اثر (۱۰۵)

(۲) انځور ، یاد شوی (۱۱۵) مخ .

(*) په علمي لحاظ داسې پوله ټاکل روا کارنه دی ، دلته پوښتنه دپوهې په بــاره کــې اړینــه ده ، نــه د ځوان او زاړه په باره کې ، باید خبره دشاعراو هنرمند په وړاندې هغه چې اثریــې ایجــاد کــړی او یــایې ایجادوي مطرح وي . ځکه نقاد چې نقد کوي ، هغه په هنراو هنري پدیده باندې کوي. باید هغه تشریح او توضیح کړي اوبس .

(۳) یادشوی اثر (۱۱۵) مخ .

چې که موږ وکولای شو چې دغه ژانرته په سالمه توگه وده ورکړو ؟ که شاعر، شاعروي او دشعر په رنگینو کې خپله لاره ایستلای شي ، زه باور لرم چې ادبي ټوټه لیکل به دهغه دشعر اهمیت کله هم راټیټ نه شــي کــړای ، بــرعکس زه باورلرم چې که ښه شاعر ، ادبي ټوټه ولیکي ، دابه زموږ دمعاصرادبي بهیــر لــه لویو اومهمو بریاوو څخه یوه وي . موږ تکل لیکو، او لږ لــږ اوس دهغــه پــه اړه معلومات هم لرو ، خو د دغو دواړه ترمنځ کــوچني تــوپیردادی چــې د تکــل دلیکنې ډول تقریباً کیسه یې ډوله دی ، چې دهغه پربنسټ لنــډه کیســه وده وکړي ، همداسې که د ادبي ټوټې پراوړ و باندې د شعر د آسمان پرلــور والــوزو څه ستونزه به وي ؟

دهرادبي ژانر په کارخانه هم ښکلې جوړیږي او هم بــد رنگــې داچــې زمــوږ خریدار ذهن ددغو متاعو لپاره څومره قیمت ټاکي ، دلته بیا دادبي اوایجــادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پديدې دماهيت له مخې ددغه اوهغه ژانر دشتون او نه شتون پوښتنه نه شي رامنځ ته کيدای . بله داچې وايی ، ادبي ټوټه نه سپن شعر دی اونه هـم آزاد ، په دغه ترڅ کې خو زمونږ نظر لا درننښت پيدا کوي او ګردسره په ډاګه داخبـره کولای شو چې شعر ، شعر دی او نثر نثر . که مونږ ادبي ټوټه دنثر يو ډول وبولـو او په رښتيا هم (لطيف ادب ※) نومونه ورته وکاروو، دهغه کميت او کيفيـت په کې په پام کې ونيو ل شي ، په هغې کې نوښت له ياده ونه باســو او د ژونـد لطافت په کې منعکس شي ، نو بيا خو ږوند له خدايه څه غوارږي دوه سترګې .
په عين حال کې زه دغه نظرچې دانځور په دغه اثر کې دتاکيد پرلامـل راوړل شوی دانتقاد وړبولم لکه چې دادبي ټوټې په اړه وايـي : « زه لـه هغـو ټـو لـو کسانوڅخه چې ادبي ټوټي صادروي کرکه لرم » څه بايد ووايو چې دانظر پـه خپل وار يو ادبي نظردي؟ زه خو پرې شکمن يم ، ستاسو يې زړه ، کـه سـړی يوازې دومره ووايي چې ته (هغه څوک چې پورتني خبره کوي) څه کاره يـې چې د کرکې پر ډګر دريدلی يې ؟ له بله پلوه يـو څـوک غـوارږي ادبـي ټوټـه وليکي هغه به ځانته دا صلاحيت ورکوي ، استعداد به يې لري، خومونږ داحق نه لري چې پرچا دصادرونکي نوم (چې په ادبياتو او ادبي مطالعاتو دود خبره نـه ده) کيږدو ، ځکه مونږ نه پوهيږو چې اوس دلته کرکه کونکي ډيرمقصـر دی او که تش په نامه صادرونکي ؟
تراوسه چې هرچا او هرچيرې د ادبي ټوټې پرضـد څـه ويلـی او ليکلـي دي ، هغوی ټول پريوه ټکي باندې ګوته ږدي چې ګواکي ادبي ټوټـه شـعرته زيـان رسوي ، د شعرارزښت راټيټوي ، دغه ټکی هم په دري او هم پـه پښـتو روان بهيرکې روان دی ، په داسې حال کې چې دخپلې دغې ادعالپـاره تـردې دوو ټکو زيات نه څه وايي او نه يې ليکلي دي . زه فکرکوم چې دا يوه ذهنی بهانـه ده چې په علمي لحاظ سړی زيات اهميت نه شي ورکولای ، ځکه تردغو لږکيو نظرياتو څوځلې زيات نظريات شته چې برعکس ددغې پديدې ملاترکړي .پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتومعاصر ادب کې ددغه ژانر بنسټوال راحت زاخیلـي یـادیږي ، لـه هغـه تراوسه نژدې یوه پیړۍ په بشپړیدو ده ادبي ټوټه هم د عمـر پـه لحـاظ اوس ترسلوکالو زیات عمر لري ، خو موږ نه پوهیږو چې څنګـه دابیـا اوس یـو زوړ چوکات شو ، زوړوالی خو خپل دلایل لري ، خو موږ نه پوهیږو چې د ادبي

---

* دپښتونخوا ادب پوهان تقریبآ همدغه نومونه د ادبي ټوټې لپاره کاروي ، خو زه دیو وړاندیز پـه توګـه وایم چې د لطیف ادب او ادبي ټوټې دواړې نوموني ددغه ارتستیک ژانرله قدو قامت سره نه جـوړیږي . ځکه چې دادب مختارۍ په دغه برخه پراخه اوعامه انطباع لري ، دابه هم داماناولري چې که مـوږ ووایـو ادبي کیسه ، ادبی ناول اونور ، زه باورلرم چې په راتلونکو نژدې وختو کـې زمـوږ نـوي کولونـه او نـوی انکشافات زموږ دغو وړو وړو تیروتنو ته متوجه کیږي ، موږ پـه رښـتیاهم اوس نـه پـوهیږو او یـاداچې ډیراهمیت نه راته لري ، خو په دی باید پوه شو چې ستونزه شته او له هغې باید په دغه ترخ کې سـترګې پټې نه کړو ، که موږ ووایو (هنري ټوټه) بیاهم خبره ډیره پراخه ده ، خو که ووایو (نازکـه ټوټـه) ددي لپاره اوس دومره وخت لکه چې پر (ادبي ټوټه) تیرشوی دی په کاردی ، ځکه هره ادبي نومونه که څـه هم قراردادي بڼه لري ترهغو چې په عینیت باندې د ذهنیتو ګوزارونه خوري . زما وړاندیز دادی چـې دم ګړی (۱۳۷۰) موږ په ټول افغانستان کې دوه دری ښه شاعران لرو ، ادبي ټوټه خو یوې خواته پریږده ، که موږ زیات لیکوال او شاعران ولرو او ددغې برخې له ودې سره لیواتیا لري ، هغوی یې باید ولیکې اوهغوی یې باید پر نومونه باندې هم فکر وکړي .

ټوټې ما شومتوب او ځواني چیرې او څنګه تیرشوي دي ؟
پرپورتنیو خبرو برسیره یو څه چې ددغې موضوع په اړه باید له یاده ونه باسو ، هغه دادی چې انځور صاحب باید داخبره کړې وای چـې دغـه خبـره او دغـه نظریه چې د ادبي ټوټې په اړه ده وړاندې کړي لـه سـره دده نـه ده ، داهغـه طرحه ده چې دلومړي ځل لپاره پردې باندې شپون خپل زور وهلی و، لکه چې په دغه کتاب او هم د (ژوند انځور) کتاب کې یادونه په مفصله توګه شوې خو په شعرونو او نقدونه کې دغې موضوع ته یوه ساده اشاره هم نه ده شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل سرلیک په دغــه اثرکــې « د پښــتو معاصــر شــعرد روان بهیرلپــاره څــو پیشنهادونه » هغه جالبه کره کتنه ده چې که مې څوک په ګناه ونه نــه نیســي نودابه ووایم چې دانځور په ټول اثرکې همدغه یوه لیکنه ده چې ټــول اثریــې دلوستلوکړی دی. د اوسني کره کتونکي دنــده یــوازې دانــه ده چــې یــوازې ستونزې او نیمګړتیاوې را وسپړي ، بلکې یو کره کتونکی ترهرڅه دمخه داپاژه هم لري چې باید له ستونزو ا و نیمګړتیاوو څخه د وتلو لارې په ګوته کړي . په دغه لیکنه کې هم دغه تیوریکي اصل دا رسالت ترسره کړی چې ادبی بهیریې په رښتیاهم دخپل معراج په لور لارښونه کړي دی .دبیلګې په توګه یې په (۶) وړاندیزکې دنوي شعر د رسالت په باب خپل وړاندیز داسې طرحه کــړي دی : « ... له بده مرغه په پښتومعاصره او اوسني او ځوانه شاعرۍ کې (نوی شعر) تــه په خپل اصلي مفهوم سره دومره زیاته توجه نه ده شوي او شــاید یــو څوتنــه نامتو معاصر شاعران ولرو چې په خپلو ښواولوړو شعري آثارو یې (نوی شــعر) رامنځ ته کړي او روزلی دی ، خونور مجموعي معاصر او اوسنی اوځوان شــعري بهیر دی اړخ ته بې توجه پاتې دی . اوکله کلــه لا حتــی (نــوی شــعر) او (آزاد شعر) چې مفاهیمو ته یې باید غوروشي رټل شوی او توهین شــوی هــم دی او داځکه چې له دغو مفاهیموسره دعصر دنویو شعري پدیدو په عنوان آشــنایی کمه وه او یاده ... له دغوخبروڅخه زموږ موخه داده چې نوی شعرته په پښــتو شاعرۍ کې دخپلو اصلي اساسي مفاهیمو پربنیاد پاملرنه وکړو. زموږ په ځوانه او اوسنۍ پښتو شاعرۍ کې که نوي شعر ته او یاد نویوالي مسالی ته که په زړو قالبونو کې دقت کیږي نوداهم یوه خبره ، خو ددې په څنګ کې بایــد نــوی او آزاد شعرته هم بې غوره نه شو. او باید نوی او آزاد شعر له دې وروسته دعصر دولولو ډیره ښه هنري تصویرګري وکړي اوزموږ په اوسنې شاعرۍ کې نــوی او آزاد شعرونه رامنځ ته شي ... » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

داډول وړانديز سره له دې چې وضاحتی منطق يې لـږ کمـزوری دی ، دځوانـو ليکوالو او شاعرانو لپاره چې هغوی له شعرو شاعرۍ سره آشنا کوي اوداهغـه جوړونکې چاره ده چې موږ يې دانځورپه دغه ليکنه وينو.
په ټوليزه توګه ، انځور او دهغه داشان کره لاربښووني د پښتو معاصر ادبي بهير په اوسني پړاو کې چې نورډيرځه نه لرو دمعاصر شاعرپه تګلاره کې روزونکې مثالونه دي ، انځور دي او انځوروني !
دانقلابی بهيردکره کتنو په برخه کې يو شميرنور ليکونکې هم د يادوني وړ دي ، هغوی چې په دغه پيرکې يې ليکنې کړې دي لکه زيار ، دوست شـينواری ، نورمحمد سهيم ، شاه محمـود حصـين او نـور . د دوی يـو شـمير جـالبې او دپاملرنې وړ کره کتنې هم پـه کابـل مجلـې ، زيـري ، ژونـدون اونـورو کـې مطبوعاتو کې خپرې شوې دي. د دوست شينواري (دټکـور شـعر...) کـره کتنه دده له مهموهغو ځخه ده ، دوست شينواری يواکادميک او مترقی پوه دی چې په کره کتنه کې يې د استدلال تګلوري منطقي ، عالمانه

---

(۱) زرين انځور ياد شوی اثر (۱۲۹) مخ .

اومنصفانه دی . ده په ځواني کې ډيره ښه غزليزه شاعري کړي ده، يوه شعری مجموعه يې هم چاپ شوې ، خوله هغه وروسته په اکـاډميکو خيړنـو بوخـت شواو شاعري يې ځنګځنې ذوق شو . همداده چې دی زموږ پـه اوسـنيو هغـو پوهانوکې راځي چې هم شعرويلای شي اوهم يې کره کولای شي لکه چې مـا ددغه اثرپه لومړيو کې دعالم او اديب کره کتونکي پـه اړه خبـري کـړې وې ، ځکه نو دوست صاحب زما دلست په اديبوکره کتونکو کې راځي . دځوان شاعر افضل ټکورپرشعريې د کره کتنې يوه برخه دلته دده دکرهکتنې دبيلګې په توګه را اخلو لکه چې ليکي :« ... دخيبر دادبي مکتب زيات عزلونه په داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډو بحرونو او یاتول او تال ویل شوي چې غالبآ هره مصـرع یـې (یـوولس) څپې اوڅه یې (دوولس) څپې لري ، دټکور له دغو غزلونو څخه څلور یې پـه (یوولس) څپیز دي ، یوازي پنځم مثال غزل یـې (دولـس) څپیـزه دی ، دده زیات غزلونه چې مالوستي یوولس څپیز دي ، که په لنډ ډول ووایـم ترکومـه ځایه چې ما دټکور غزلونه لوستي اویا مې اوریدلي دي ، دهغو په رڼاکې ویلای شم چې دده په شاعرۍ باندې داستاد حمزه دادبي مکتب ستره اغیزه پرته ده اوهمدغې اغیزې دټکور شـعرته خونـد ، نازکخیـالي ، او روانـي ، سلاسـت او راښکون ور ښښلي دی. » (۱)

دپوهاند زیار په کره کتنو کې (ځوان ژمن پښتوادب ته یوه کتنه) ددغه پیرپه انتقادي بهیرکې دځوان کول د روزنې په ترڅ کې روزونکي انتقادي مقالـه ده ، زیار هم لکه د دوست شینواري په شان یوڅو بعدي لیکوال او پوهاند دی ، آره :ځانګه یې ژبپوهنه ده ، خو په ادب پوهنه او ایجادیاتو کې یی ځای دویم دی ، دمعاصر انتقادی بهیر په ترڅ کې دده نوم دیوه لارښود او استاد په توګه اوځار دی ، دی په فکري لحاظ هم یو ژمن او پرمترقي اساساتو باندې باورمن لیکوال اوژبپوهاند دي ، دده په یاده شوې لیکنه کې هم موږ دده په اند او آیده بانـدې په ښه توګه پوهیدای شو دی لیکي چې : « په خواشینۍ سره بایدوویل شـي چې نن سبا په پښتو کې شعري زیږونې په سمه او رښتینې مانا او مفهوم ډیرې لږې لیدل کیږي ، اوښایي په ورځنیو سلو نظمونوکې متې دیونیم (شعر) څرک ولګي چې هغه دي په رښتیا له تعریف سره سم په هنري او ښکلاییزه ادبیـاتو دټولنیزو واقعیتونودځلونې او انګازی په ښه یو ډول رښتنی انساني چار اوسي ...» (۲)

دعلومواکاډمۍ دغړي او دکابل مجلې مدیر نورمحمد سهیم هغه کره کتنې چې په زیرې اوونیزه اودده په ځانګړي اثر (په پښتو لنـډو کیسـو کـې ریالسـتي افکار » کې راغلې دي ، دځوانو کره کتنونکو دآثـارو پـه لړکـې دمرغلـرو پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شميردي ، دی شاعرنه دی ،خو ښه کيسه ليکونکې دی ، ديوه کيسه ليکونکي په توګه دده کره کتنه هم دلته زموږ دخيړنې په ترخ کې ځانګړی ځای لري ، ده په دغه اثرکې دځوانو ليکوالو يوشميرکيسې کره کړې دي ، د (اوښکې او الماس) په نامه کيسې په اړه ليکي : « ... په همدې توګه د اوښکې او الماس کيسه درواخلئ ، او سره له دې چې دې کيسې ديوه فيشني ښاري ژوند ښه تابلو ايستلې اولوستونکي دداسې ژوند په ټولوکوايفو ښه پوهوي ، خو چې د لالا رمضان د وريرې برخه په کې يوازې وهل او ټکول اودلالا رمضان په کې يوازې مړې اوښکې تويول دي نودسلما يې پې څه ؟ ځکه سلما هماغه سلما ده اونه يوازې يې په ژوند کې بدلون نه راځي بلکې يوه زړه وړونکي نشه هم ور زياتيږي بايد په ياد ولرو چې دغه کيسې چې يوازې خوالي او ناخوالې شميرې او يا په هرڅه يوازې دانتقاد ګوته ږدي ، هغه دګورکي خبره (زموږ لپاره يوازې په دې درد لګيږي چې موږ په خپلو تيرو آثارو اوبقاوو باندې يوه شو ، او دهغو دناانډوليو له منځه وړلو په لاره کې په مبارزه لاس پورې کړو ، که نه نو ديوه ټولنيز شخصيت دښوونې او روزنې په درد نه خوري ځکه سره له دې چې په هرڅه دانتقاد ګوته ږدي ، دکوم نوي شي بنسټ نه ږدي ، دغه راز کيسې له ژوند سره دخپلو کرکټرونو دپيوندولو او له طبعيي پيښو سره دهغو دآشتې کولو له لارې يوازې کولای شي چې ژوند ته ورخيرمه شي خود ژوند دشرايطو په ښه کيدو کې کومه لاره نه شي ښودای ...» (۳)

---

(۱) دوست شينواري ، دټکورشعرزما په نظر ، ژوندون ، دريمه ګڼه ، (۱۳۶۵) (۶۵) مخ .
(۲) پوهاند زيار، « ځوان ژمن پښتوادب ته يوه کتنه » لکچرهای آموزشی ۱۳۶۲کال (۲۰۱) مخ .
(۳) نورمحمد سهيم ، په پښتولنډو کيسوکې ريالستي افکار ، ۱۳۶۵ کال ، (۹۹) مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه ادبي پيرکې دنورو خورو ورو مقالو په څنګ کې يوبل ځانګړي اثــر د « کره کتنه » په نامه په ۱۳۶۴ کال کې د هڅاند ليکــوال ګــران هيــواد مــل پــه پاملرنه افضل ټکور راغونډ او خپورکړ، ددغه اثر
محتويات په زياته کچه د کره کتنې په عملي او تيوريکي برخو کې دي. که څه هم ما په پنځوسموکالونوکې پرکره کتنه اودهغې پربهيربانــدې اوږدې خبــرې وکړې ، خوداچې دغه اثر په دغه دوره کې وروستي چــاپ شــوي اثــردی ، او کومې کره کتنې چې په دغه اثرکې راغونډې شوې ، هغه هم په اوســني کــره کتنې کې ديوې ځانګړې هدفمندۍ يادونه کوي. په کتــاب کــې دعلمــي کــره کتنې ډيرې ښې اوانتقادي بيلګې راټولې شوې دي خو له بده مرغه چې ددغــو کره کتنوپه اړه ديوې تفصيلی تبصرې او دهغو دماهيت د څرګندونې کمي لــه ورايه محسوس دی . زما وړانديز داو چې ټولونکي اوياهم مشوق بايد لږ ترلــږه يوازې د مقالې اوجالبو انتقادي ليکنو په راټولولو بانــدې بســنه نــه وای کــړې اويوڅه يې سره سپړلې وای. زه داهم منم چې مدون کيدای شي دځان لپــاره داخبره وکړي چې ګواکي دده چاره يوازې ددغه اثرخپــرول او ترنــورو پــورې رسول وو. په دغه ترخ کې زه فکرکوم دادهغې موسسې مسووليت و چې بايــد هغه يې يوه باصلاحيته کس ته سپارلې اوهغه زموږ دغه وړانديز ته عملي بڼــه ورکړې وای .
په هرډول که خبره سره خلاصه کړو ، کولای شو ووايو چې د اوښتيايي پيرکره کتنه او دهغې دخپريدواو پيژندګلوۍ په برخه کې ښايسته خواري شــوې ده ، هغه کره کتنې چې د ليکوالو داتحاديې له خوا خپرې شوې ، هغو ټولو زموږ په معاصر ادبي بهيرباندې پوره روزنيز اغيزدرلود. دليکوالو داتحاديي دکره کتنې دڅانګې په هلوځلوکې دوې خبرې په خانګړې توګه ديادونې وړ وې ، يو دلتــه د افغاني معاصرادب دنامتو ليکوال راټولون واو بل په دغه وخت کــې دعلمــي کره کتنې د بيا راژوندي کولو بهير، چې له يــوې اوږدې مــودې رکــود څخــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته دهغه لپاره کارپيل شو، په دغه ترخ کې له يوې خــوا دمعاصــرادبياتو يوشمير ښې اوبايدې بيلگې د انتقاد تر ژرنده راووتې ،او له بلې خوا کره کتنــه د ادبی آثارو د عملي تنقيد اوانتقاد په ډگر کې راخرگنده شوه . پرعلمي آثــارو باندې بحثونه ، تقريظونه او انتقادي مقالې هغه څه وو چې هــم زمــوږ ليکوالــو وليکلې او هم يې له نورو ژبو څخه راوژباړلې . مطلب داچې انتقاد هم د انتقــاد کولو دجرآت اوهم د انتقاد دزغم روحيه په علمي اومنطقي توگه رامــنځ اوپــه نژدې يوه لسيزه کې دخپلې پياوړتيا پوړۍ ته ور رسيده. موږ د افغانی ليکوالو پرکارونو او دهغو پرانتقادي هڅو باندې تبصرې وکړې ، خو دهغو ي په باره کې چې له باندنيو سرچينو يې زموږ ددغه بهير دپياوړتيا لپاره کار وکړ ډيرڅه ونــه ويل ، په دغه برخه کې يوازې ديوه ليکوال او استاد اروانباد گل محمد نورزي (دافغانستان دعلومو اکاډيمۍ دلومړي مشر اوبنسټوال) د نامتو روسي ليکوال بلنسکي « گوگول ته ليک » چې دنړيوالې کره کتنې په ترخ کــې ډيراهميــت لري پښتو ته له روسي سرچينو را وژباړه . دا له هغو ژباړو څخه وه چې زموږ د نوې کره کتنې لپاره هم په تيوريکي لحاظ ډيرمهم او ديادونې وړ اثــرو ، چــې دلته يې يوه برخه ديوې ژوندۍ کره کتنې په توگه را اخلواو خپل مبحــث تــه هم ددغه ليک په يوه برخه باندې دپای ټکي ږدو. د (گوگول ته ليک)په يــوه برخه کې ويل شوي :

« ... زه ستا سې په آينده تصميم خبرنه يم . ولې زما په مخ کې ستاسو کتــا ب پروت دی ،ما هغه سل کرتې سرترپا يه ولوست. په هغه کې ما هيڅ پيدا نه کړل بي له هغو شيانو، په کومو باندې چې اوسنۍ خبرې رواني دي. هغه څــه چــې ستاسو په کتاب کې شته زما زړه او احساس يې رټ زخمي او توهين کړل . که چيرې ما خپل توهين شوي احساس ته موقع ورکړې وای نو يقين دی چې دغه ليک به په ستره کتابچه بدل شوی وای. ما په اول کې هيڅکله نه غوښتل چې ددې کتاب په باب تاسو ته څه وليکم ، ولو چې زړه مې ډيرڅه راته ويل او پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې صبرۍ سره د ليک ځواب ته منتظيروم. تاسو په رسمي توګه په مطبوعـاتو کې وليکل چې که څوک زما په باب څه ليکل غواړي کولای شي خپل نظريات خپاره کړي . که چيرې زه په روسيه کې اوسيدای ما دغسې مکتوب تاسو ته نه شو ليکلای ځکه دهغه ځای شي کينان (جاسوس) پردې ليکونه راخلاصـوي اوهغه لولي . د دوی داکار دخپلې خوښې لپاره نه بلکې دجاسوسۍ لپاره هـم دی. د سږ کال دوبي زما لپاره په توبرکلوزپيل شو . زه يې خـارج تـه پـه تلـو مجبورکړم ، ان ستاسو ليک يې ماته رازلخ يرون ښـارته راوليـږه . نـن شـپه پاريس ته دفرانکفورت ناماين له لارې روان يم. داچې په تصادفی ډول ستاسو ليک زما لاس ته راغی، زما په زړه کې راغونډ شوي شيان په همدې ليک کـې راووتل ، زه هغه څوک نه يم چې خبرې په نيمايي کې پريږدي ، چـالاکۍ مـې هم زده نه ده ، داشيان زما په طبعيت کې نه راځي .

پريږدئ چې يا تاسو او پخپله زمانه ما ته راوښيي چې ستاسو پـه بـاب زه پـه خپلو نتيجه ګيريو کې غلط شوی وم. زه به ترټولو اول ، په دی خوشاله شم. زه دخپلوخبرو څخه هيڅکله هم نه منکريږم ، دلته زما اوستا دشخصيت موضوع مطرح نه ده ، بلکې دلته په هغه څه باندې خبره روانه ده چې نـه يـوازې زمـا بلکې ستانه هم لوړه ده. دلته خبره په واقعيت باندې روانـه ده ، او خبـره پـه روسيه باندې روانه ده ، داده زما وروستۍ او اخرنۍ خبره که چيـرې تاسـوته داسې بدبختي درخيرمه شوې وي چې دخپلو پخوانيو هنـري آثاروڅخـه پـه آرامه توګه او آسانۍ سره لاس په سرشوي وئ ، نو اوس هم داسې پـه آسـانۍ سره دخپل وروستي اثر نه منکرشئ ، هغه ګناه ده چې ددې اثر په چاپولو سره مو په سراخيستي ده ، هغه بايد په خپله جبران کړئ ، دهغه پـه جبـران کـې داسې نوي اثرجوړکړئ چې ستاسو پخوانيو آثارو ته ورته وي. » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتیجه :

دپښتوادبي بهیرپه ترخ کې مودکره کتنې په لنډه تاریخچه باندې لږ اوډیره رڼا واچوله ، خو دابايد ووايو چې لومړی خو دغه کار دیـوې پیلامــې بڼــه درلــوده ،دویم داچې دغه کاربشپړنه دی ،کیدای شي ، په راتلونکې کــې دا کــارتردې هم ښه اوپه بشپړه توګه ترسره شي اوبډایی ورکړه شي . په دغه اړه بايدووايو چې دکره کتنې په برخه کې په تیرو لسوپنځلسو کلونو کې یولړعملي کارونــه له هره پلوه د یادونې وړ دي. په دغوکلونوکې د کره کتنــې یوشــمیر ژانرونــه (ډولونه) دپخوا په انډول نه یوازې دود شول بلکې پراختیا هم ورکړه شوه. د « نقد پرنقد » اصل چې تردغه وخته زموږ په ادبي بهیرکې کله پردی او کلــه نــا آشنا ښکاریده رامنځ ته او دپرله پسې عملي ټولنــو او غونــډو لــه لارې یــې پیاوړتیا وموندە. چې ګټورتیا یې دادبي آثارو اوادبي بهیرد کره کیدو پــه تــرخ کې روښانه وه . دادبي خپرونو په لړکې یوشمیرخپرونې لکه ژونــدون مجلــه ، کابل مجله او دزیرې جریده ډیرې مهمې اود یادونې وړدي. ځکه ددغو خپرونو له لارې یوشمیرمعیاری کره کتنې د روانې پیړۍ په دویمــه نمــایی ترســترګو شوې.

دهرې ټولنې د ژوند او ادبي آثارو دښې پیژنــدنې لپــاره کــره کتنــه یــوازنې موثراوګټور مضمون دی ، چې زموږ په ټولنه کې لاهم په مقــدماتي مرحلــوکې دی ، ترهغو به موږ ښه ادب او ادبی آثار ونه لرو ترڅوچي دیوې سستما تیکــې علمي کره کتنې خاوندان نه وو. ترهغو به دنوښت پررنګ اوترنــګ پــوه نشــو ترڅو هغه ونه پیژنو ، اوترهغو به دیوه ادبی شهکار خاوند ان نه شو ،ترڅو چې د ادبي شهکار دزده کړې اوتمرین په رمز باندې نه وو پوه شــوي . ددغوټولــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

رمزو لپاره وړده چې کره کتنې ته مخه کړو، ويې وايو او په عملي توګه يې لـه ادبی ايجاد سره پتليزکړو.

زه باورلرم چې دادب ددغې مهمې برخې په باب به زمونږ ځوانان په زړه پـورې اوکوټلی کار راپيل کړي اوددې اميد شته چې په نژدې کې به مونږ دکر کتنې په برخه کې ډيرښه او فني او کره کتونکي ولرو. ځکه څومره چې ادبـي او هنـري ايجاديات دټولنيز ژوند ژورې راسپړلې شي ، دهغوپه څنګ کې به دغه ادبي

----

(۱) بلنسکي «ګوګول ته ليک» دګل محمد نورزي ژباړه ، ژوندون (۶) ګڼـه ، ۱۳۶۳کـال (۵۱) مخ .

ډالی هم دخپل انتقادي طبعيت په رڼـاکې پــه علمــي وړتيـا ســره دانســاني ارزښتونو دپيژندنې چاره په ښه توګه ترسره کړي . زمونږ کــره کتنــه د ودې او ځلا اونوې راتلونکې په لورګامونه پورته کوي اوزمونږ د اوسني ادب هســکي او ټيټې به دغه علم مونږ ته راپيژني او ځان به زمونږ د ژونـد لــه عينــي او ذهنــي وړتياسره دسمون په لور غزوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه:

۱ـ افغان یاد ، دمقالوجونګ ، دکابل پوهنتون خپرونه ۱۳۶۰ کال .
۲ـ زرین انځور ، شعرونه او نقدونه ، دلیکوالو اتحادیې خپرونه ، ۱۳۶۵ کال .
۳ـ براهني رضا ، طلا درمس ، تهران ، ۱۳۴۷ کال .
۴ـ بینوا عبدالرووف ، اوسنی لیکـوال (۱) (۲) ټوکونـه ، کابـل ۱۳۴۱ -۱۳۴۵ کالونه
۵ـ بلنسکي ، ګوګول ته لیک ، د نورزي ژباړه ، دلیکوالو اتحادیه ، ۱۳۶۳ کال
۶ـ پښتون اتمانزي ، (اخبار) پیښور ، ۱۹۳۸ کال .
۷ـ پښتو مجله ، پیښور ، ۱۹۷۹ اونورکلونه .
۸ـ تربور ، پښتو ډرامه ، پیښور ۱۹۶۱ کال .
۹ـ حبیبي ، عبدالحی ، پښتانه شعرا (۱) ټوک ، ۱۳۳۰ کال .
۱۰ ـ حبیبي عبدالحی ، په اوسني پښتو شعرکې د ژوند خپې ، کابل ۱۳۶۰ کال .
۱۱ـ ختېک ، خوشال خان ، دستارنامه ، پښتوټولنه ، ۱۳۴۵ کال .
۱۲ـ ختېک ، خوشال خان ، ستواتنامه ، کبل ۱۳۵۸ کال .
۱۳ـ ختېک ، خوشال ، کلیات ، پیښور ۱۹۵۲ کال .
۱۴ـ خپلواک ، مجله . پیښور ۱۹۵۸ کال .
۱۵ـ دوران مجله ، پیښور ۱۹۵۸ کال .
۱۶ـ روهي محمدصدیق ، ادبي څیړنې ، دلوړو زده کړو مطبعه ، ۱۳۶۰ کال .
۱۷ـ راحت زاخیلی ، ناول دماروخی دژبواوادبیاتو پـوهنځی خپرونـه ، ۱۳۶۳ کال .
۱۸ـ رهبر ، مجله (۱۷) ګڼه ، پیښور ۱۹۵۸ کال .
۱۹ـ زیار مجاوراحمد ، (مقاله) کابل مجله ، ۱۳۶۰ کال .
۲۰ ـ زرین کوب عبدالحسین ، نقدادبی (۱) ټوک ، تهران ۱۳۵۴کال .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۱ زيري (اوونيزه) دافغانستان دعلومو اکاډيمی ، ۱۳۶۳ کال .
۲۲ـ ژوندون (مجله) د افغانستان دليکوالو دټـولنې خپرونـه ، کابـل . ۱۳۶۲ کال .
۲۳ـ ژوندون (مجله) - - - - - - - - ۱۳۶۳ کال .
۲۴ـ ژوندون مجله ، - - - - - - - ۱۳۶۴کال .
۲۵ـ ژوندن مجله - - - - - - - ۱۳۶۵ کال
۲۶ ـ سراج الاخبار (جريده) پنځم کال ، (۱۳۳۳ ه ق) کال .
۲۷ - سراج الاخبار (جريده) شپږم کال ، (۱۳۳۴ه ق)
۲۸ـ سائل ، رحمت شاه ، دلمبو په سوری ، پيښور ۱۹۸۵ کال .
۲۹ـ سهيم ، نورمحمد ، په پښتوکې کيسوکې ريالستي افکار، علومو اکاډيمی ۱۳۶۵ کال .
۳۰ ـ سورانی مجبور ، دبنوادب پيښور ۱۹۷۱ کال .
۳۱ـ شريفه شريف ، د ژوند انځور ، ۱۳۵۷ کال .
۳۲ ـ شيدا کاظم ، ديوان ، کابل ۱۳۳۱ کال .
۳۳ـ طلوع افغان (جريده) کندهار ، ۱۳۱۷ کال .
۳۴ـ عرفان (مجله) دمعارف وزارت ، ۱۳۶۲ کال .
۳۵ـ کابل مجله ، (۷) ګڼه ، ۱۳۳۹ کال .
۳۶ـ کابل مجله ، (۱۲) ګڼه ۱۳۳۹ کال .
۳۷ـ کابل مجله (۱) ګڼه ۱۳۴۱ کال .
۳۸ـ کابل مجله ، (۱۱ - ۱۲ ګڼه) ۱۳۶۳ کال .
۳۹ـ لکچرهای آموزشی ، کابل پوهنتون خپرونه ، ۱۳۶۲ کال .
۴۰ـ مغموم يارمحمد ، دخوشال فرهنګ ، پيښور ۱۹۸۵ کال .
۴۱ـ هوتک محمد ، پټه خزانه خلورم چاپ ، کابل پوهنتون ۱۳۵۷ کال .
۴۲ـ هيوادمل ، دمحمد هوتک ژوند اومزار ، کابل ۱۳۶۲ کال .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (ګلزار سنګروال) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

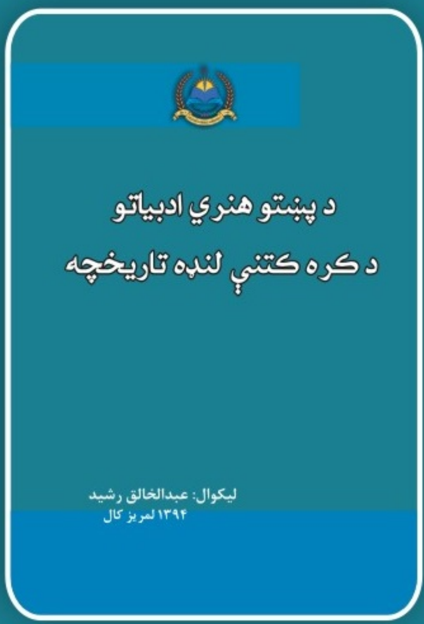

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۱۱۲

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library